

naukam.triada.in.ua

НАУКОВЕ МИСЛЕННЯ

Громадське об'єднання «ВЕКТОР ПОШУКУ»

ЗБІРНИК СТАТЕЙ
учасників тридцять третьої всеукраїнської
практично-пізнавальної конференції

"НАУКОВА ДУМКА СУЧАСНОСТІ І МАЙБУТНЬОГО"

Дніпро, 2019

ЗМІСТ

Галузь: «Педагогіка»

Липчанко-Ковачик О.В., Кончович К.Т. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАВИЧОК ТЕОРЕТИЧНОЇ ГРАМАТИКИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ...	3
Рахман Н., Казанжи І.В. СУТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ	5

Галузь: «Педагогіка вищої школи»

Руденко Н.М. ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНИХ ІГОР	6
---	---

Галузь: «Історія»

Казмірук М.В. ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ВОЛИНІ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.	9
Турченко Б.О. ОСНОВНІ ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.	14

Галузь: «Історія, Релігієзнавство»

Іванов В.М. ТИМОФЕЙ ІВАНОВИЧ БУТКЕВИЧ –ПРОТОИЕРЕЙ, ПРОФЕССОР, БОГОСЛОВ (К 165-ЛЕТІЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)	19
---	----

Галузь: «Всесвітня історія»

Бондарець М.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОСОЮЗУ	21
Вітер І.І. ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЦІННІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	27

Галузь: «Юридична психологія»

Хлонь О.М. АВТОРИТЕТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ	31
---	----

Галузь: «Фінанси»

Горохівець А.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	32
Легеза Є.В. ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ	34
Ліщенко Н.В., Міщенко Л.О. СИСТЕМА МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	35
Марченко Д.О., Міщенко Л.О. ОЦІНКА ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ	37
Махітько В.С., Міщенко Л.О. ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ	39
Решетило К.В. ФОРМУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА	40
Томілін В.Г. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗРОСТАННЯ НЕПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ БЮДЖЕТУ .	42
Ухань О.О. РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ	43

Галузь: «Економічні науки»

Козорог Д., Рудянова Т.М. ОПТИМІЗАЦІЯ ПЕРЕВЕЗЕНЬ: АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МЕТОДІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ЗАДАЧІ	45
Семенова Т.В., Сокур О.В. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ОПТОВОЇ ТОРГОВЛІ	46

Галузь: «Технічні науки»

Борбат К.О., Морозова М.М. МЕТОД ГІЛЬБЕРТА-ХУАНГА В ЕЛЕКТРОКАРДІОГРАФІЇ	50
Фомін О.В., Прокопенко П.М., Борович Р.О., Литвиненко А.С. ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЛИШКОВОГО РЕСУРСУ НЕЧУЧИХ КОНСТРУКЦІЙ ВАНТАЖНОГО ВАГОНА З СТРОКОМ СЛУЖБИ ЯКИЙ ПЕРЕВИЩУЄ ПРИЗНАЧЕНИЙ	52
Фомін О.В., Прокопенко П.М., Крисенко Н.М., Сова С.С. КОНТРОЛЬНІ ВИПРОБУВАННЯ ВАГОНА-ЦИСТЕРНИ З МЕТОЮ ОЦІНКИ ЗАЛИШКОВОГО РЕСУРСУ НЕСУЧИХ КОНСТРУКЦІЙ	55

Галузь: «Хімічні науки»

Діль К.В. ВПЛИВ ФЕРМЕНТНИХ ПРЕПАРАТІВ НА ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ХІТОЗАНА	59
---	-----------

Галузь: «Земельне право»

Захарченко Д.М. ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ	61
--	-----------

Галузь: «Адміністративне право»

Захарченко Д.М. АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ	63
Захарченко Д.М. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН	66

Галузь: «Фізичне виховання і спорт»

Томашук О.Г., Коханюк О.Я. СПОРТИВНО-ІГРОВА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	69
--	-----------

Галузь: «Харчові технології та інженерія»

Томашук О.Г., Томашук А. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ГАРЯЧОГО ЦЕХУ РЕСТОРАНУ ВИЩОГО КЛАСУ	71
---	-----------

Галузь: «Педагогіка»

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НАВИЧОК ТЕОРЕТИЧНОЇ ГРАМАТИКИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Липчанко-Ковачик О.В.,
К.пед.н., ст.в. кафедри англійської філології та
методики викладання іноземних мов,
Мукачівський державний університет

Кончович К.Т.,
К.пед.н., ст.в. кафедри англійської філології та
методики викладання іноземних мов,
Мукачівський державний університет

У сучасній лінгвістиці термін «граматика» має два значення, а саме: один із основних розділів науки про мову; граматична система мови. Граматична система мови може бути засвоєна лише практично, без вивчення правил про її граматичні явища, однак знання цих правил полегшує та прискорює практичне оволодіння англійською мовою.

Опанування іноземною мовою необхідно визначати, в першу чергу, не як мету навчання, а як засіб вирішення комунікативних завдань. Формування граматичної компетенції, необхідної для здійснення професійної комунікативної діяльності у майбутньому, можна віднести до найбільш актуальних завдань методики викладання іноземної мови для студентів філологічних спеціальностей. У навчанні іншомовному говорінню граматики посідає важливе місце, це є у своєму роді каркас, на якому базується лексика. Вивчення граматики та правильне оформлення висловлювання, а також розпізнавання граматичних форм у мові та письмі відбувається завдяки формуванню граматичних навичок.

Принцип свідомості лежить в основі всіх методів, які використовуються у процесі вивчення граматики. В межах кожного методу встановлюється своє співвідношення теорії з практикою. Використання лише теорії без її підтвердження конкретними фактами функціонування граматичного явища, так само як і лише практика без її теоретичного осмислення, неприйнятні при вивченні граматики англійської мови студентами філологічних спеціальностей.

У навчанні граматики традиційно визначились два підходи: імпліцитний (чисто практичний (лексичний)) і експліцитний (теоретико-практичний (граматичний)). У процесі навчання студентів філологічних спеціальностей практичної граматики англійської мови використовується диференційований підхід, побудований на основі вибіркового використання двох традиційних підходів.

Імпліцитний підхід здійснюється за допомогою двох методів: структурного і комунікативного. В основу структурного методу покладено вправи на відпрацювання структурних моделей. Цей метод передбачає такі послідовні дії: аудіювання мовних зразків із граматичною структурою у тій чи іншій послідовності; хорове та індивідуальне промовляння мовних зразків за викладачем або диктором; вправи «запитання-відповідь» з викладачем та у парах із використанням структур, що відпрацьовуються; навчальний діалог із використанням декількох структур.

Таким чином, переваги структурного методу такі: граматична структура стає об'єктом тривалого та спеціального відпрацювання; у студентів формуються динамічний стереотип, готовність та здатність автоматизовано вживати готову граматичну структуру у мові, оскільки частота повтору однотипних дій з нею фіксується у пам'яті студентів як неподільне ціле. До недоліків цього методу можна віднести таке: вправи носять механічний, монотонний характер; вправи виключають мовний характер відпрацювання; змістова мовна цінність речень, як правило, невисока, оскільки вся увага спрямована лише на відпрацювання форми.

Комунікативний метод складається з таких етапів: попереднє прослуховування матеріалу в конкретній мовній ситуації; імітація у мові при наявності мовного завдання, що виключає механічне, бездумне повторювання; групування схожих за змістом (формою) фраз, одночасне відпрацювання однотипних фраз, створення структурного образу мовної ситуації.

Отже, переваги комунікативного методу такі: висока ступінь мотивації студентів; мовна спрямованість відпрацювання; різноманітність мовних контекстів використання. До недоліків цього методу можна віднести таке: недооцінювання принципу свідомості; більша підготовка з боку викладача; спеціальний набір мовних структур (фраз), який не завжди є в арсеналі кожного викладача; тривалість у часі.

Експліцитний підхід здійснюється за допомогою двох методів: індуктивного та дедуктивного. Дедуктивний метод (від загального до конкретного, від правила до дії) складається з таких етапів:

вивчення правила з використанням специфічних граматичних термінів; студенти знаходять граматичне явище чи структуру у реченнях або в тексті, називають його форму, пояснюють, в якому значенні воно вживається у даному контексті; виконання підставних вправ за аналогічним зразком; виконання вправ на трансформацію у відповідності з правилом (розкрити дужки, поставити дієслово у потрібній формі, перефразувати речення, використовуючи вказане слово, знайти помилки та виправити їх тощо); правила на переклад з рідної мови на іноземну.

Таким чином, переваги дедуктивного методу такі: здійснюється реалізація принципів свідомості, науковості; забезпечується поступове відпрацювання граматичної навички; може використовуватись у процесі самостійної роботи студентів. До недоліків цього методу можна віднести таке: часто граматику відпрацьовується на реченнях поза межами зв'язного мовного контексту, що може призвести до того, що граматична навичка існує ніби сама по собі, за межами мовних умінь, які формуються. Індуктивний метод (від конкретного до загального, від дії до правила) складається з таких етапів: у тексті (або наборі речень) студенти шукають нове граматичне явище, використовуючи, у тому числі, порівняння на контрасті з відомими граматичними явищами, формами, структурами; студенти самі формулюють правило утворення, використання нового граматичного явища, яке викладач корегує; виконання вправ на підстановку; виконання вправ на трансформацію; вправи на переклад.

У процесі навчання студентів філологічних спеціальностей граматики англійської мови виділяють такі етапи роботи з граматичним матеріалом: введення нового матеріалу; тренування та автоматизація нового матеріалу; використання цього матеріалу у різних видах мовленнєвої діяльності.

Процес формування граматичної навички у студентів складається з таких етапів: підготовка студентів до сприйняття нового матеріалу; презентація нового граматичного явища в мовному зразку у відповідній йому ситуації та його семантизація; контроль розуміння студентами значення граматичного явища; автоматизація нового граматичного матеріалу у мові студентів; вихід у мову.

Тренувальний характер вправ для формування граматичних навичок у студентів філологічних спеціальностей передбачає змістову, мовну та соціокультурну цінність завдань.

Список використаної літератури

1. Ефимов Л. П. Об алогизмах и противоречиях английской грамматики / Л. П. Ефимов // Иностранные языки в школе. – 2007. – № 2. – С. 24–30.
2. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам / Е. И. Пассов. – М. : Русский язык, 1977. – 216 с.
3. Пассов Е. И. Условно-речевые упражнения для формирования грамматических навыков / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение, 1978. – 128 с.
4. Филипова Т. И. Принцип систематизации при обучении граматики / Т. И. Филипова. – М., 2002. – 240 с.
5. Сысоев П. В. Нужна ли нам грамматика, и если нужна, то какая? / П. В. Сысоев // Иностранные языки в школе. – 2007. – № 2. – С. 31–35.

СУТЬ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Рахман Н.,
студентка 548 групи
факультету дошкільної та початкової освіти
Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

**Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри початкової освіти
Казанжи І.В.**

Проблема використання засобів народної педагогіки в екологічному вихованні дітей стала предметом вивчення багатьох вітчизняних вчених і педагогів: Стельмаховича М. А., Ликова В. Н., Крисько В. Г., Гончаренка С. У., Волкова Г.Н., Карпенка І. М., Омеляненка В. Л., Кузьмінського А. І.

Так, український педагог – дослідник М.Г. Стельмахович стверджував: «Народною називають ту педагогіку, яку створив народ. Це галузь емпіричних педагогічних знань і досвіду народу, що виробляється в домінуючих серед народу поглядах на мету і завдання виховання у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання та навчання» [7, 11].

На думку Ликова В.Н., етнопедагогіка сприяє засвоєнню таких важливих чинників: знати та наслідувати заповіді предків, шанувати свій родовід, вивчати історію й культуру свого народу, любити і знати рідну мову, дорожити рідним національним середовищем, бути вірним народним традиціям, звичаям, обрядам; поважати національні символи, виявляти гуманізм, порядність, милосердя, совісність, відповідальність, толерантність.[4]

Гончаренко С. У підкреслює, що надійним фундаментом для реалізації завдань екологічного виховання школярів має стати українська народна педагогіка як «галузь емпіричних педагогічних знань і народного досвіду, які виражаються у панівних у народі поглядах на мету й завдання виховання, в сукупності народних засобів, умінь та навичок виховання та навчання» [3, 225].

Народна педагогіка – це невичерпне джерело мудрості певного етнічного соціуму у справі виховання молодого покоління. Г. М. Волков називав цей пласт надбань народів різних національностей у царині виховання «педагогікою національного розвитку, етнічного самовиховання, національного порятунку» [5, 99]. Це твердження незаперечне, бо народна педагогіка всім своїм тисячолітнім багатством проголошує й утверджує культ найголовніших цінностей суспільства – культ Матері, Батька, Родини, Доброти, Честі, Гідності й Поваги до Людей, культ бережливого ставлення до природного довкілля.

В умовах домінування техногенних систем, глобалізації суспільних відносин особливої ваги набуває культова народна ідея ставлення людей, що живуть на планеті Земля, до природного довкілля як до святині. По суті, ця проблема в останні десятиріччя набуває першочергової значимості.[2, 46]

Український вчений В.І. Вернадський, виходячи з філософії народної педагогіки про єдність людини з природним середовищем, на початку ХХ століття обґрунтував концепцію ноосфери – оболонки земної кулі, де відбувається взаємодія природи і людського суспільства. Наближення до життя за законами ноосфери, а отже, за постулатами народної мудрості щодо бережливого ставлення до навколишнього середовища, очищення від гріховності, каяття за помилки – процес тривалий і досить складний, який вимагає значних зусиль і наполегливої праці багатьох поколінь. Враховуючи вищезазначене, одним із принципово важливих і конструктивних завдань сучасного виховання є формулювання нового, глобального типу свідомості – ноосферної.

Кожен народ упродовж багатьох тисячоліть творить свою народну педагогіку, яка ґрунтується на філософії життя людини взагалі та філософії життєдіяльності певного етносу.

Народна педагогіка – багатотомна біблія накопичених тисячоліттями знань, умінь і навичок про виховання людини. Народна педагогіка – багатющий скарб усієї людської спільноти, що населяє планету Земля. Надбання народної педагогіки зберігаються в народних легендах і баладах, піснях, казках і оповіданнях, прислів'ях і приказках, звичаєвих обрядах, скоромовках і загадках, іграх і забавах, народних святах. Засоби народної педагогіки слугують могутнім джерелом і важливим компонентом екологічного виховання дорослих і дітей.

Підвищенню ефективності екологічного виховання сприяє його тісний зв'язок з традиційним народним вихованням любові до природи. Народна виховна мудрість з колиськи плекала в кожній дитині відчуття гармонії природи і людини. Природа постійно одухотворювалась в її свідомості як Матір-Берегиня, а Сонце, Земля та Вода були «святими» [6, 24]. Дітей змалку привчали висаджувати і дбайливо доглядати городні та зернові культури, кущі, дерева, бережливо ставитись до птахів, диких

звірів, комах та плазунів, розуміти природу як живий організм, що живе за власними законами, яких ніколи не можна порушувати.

Виховну роботу слід акцентувати саме на вихованні екологічної свідомості учнів, яка формується на основі не тільки законів, а й поглядів, почуттів, переконань, які споконвічно були і залишаються найвищими духовними цінностями українського народу. Рід наш багатий на традиції, свята й обряди, прекрасний духовністю, оскільки з найдавніших часів наші пращури відбирали найцінніші надбання, збагачуючи їх, і бережливо передавали той келих мудрості і здоров'я нації з покоління до покоління. Українці вмели відчувати природу, черпати здоров'я, силу й красу з її лона. Всі творчі сили людини були спрямовані на зміцнення сім'ї, свого роду. Від найпершого скрику новонародженого, та й навіть ще задовго до появи його на світ, жінка, керована материнським інстинктом, безпомилково вмело визначала свою поведінку і, відчуваючи силу природи, точно вмела вибирати серед величезної різноманітності рослин найнеобхідніші [1].

Природні прикмети відігравали велику роль у виховному процесі, з дитинства входили у свідомість, розвивали спостережливість, образне мислення, сприйняття кольорової гами навколишньої природи: "Ясний місяць дощу не бачить", "Червоне вечірнє небо – жди дощу", "Трапляється такий год, що на день по сім погод", "Сухий квітень – голодний рік" –, "Весна багата на квіти, а хліба в осені позичає", "Як травень дощі сіє – жито половіє", "Як у травні дощ не впаде, то і золотий плуг не виоре", "Не радій великому посіву, а радій гарному врожаю", "Зима снігу не їсть, а тільки сіно".

Отже, народні традиції та знання про природу є тим розвивальним середовищем для кожної дитини, в якому існують необхідні умови для формування її екологічної культури. Моральні норми й цінності, закладені в народних традиціях, стають регуляторами життя та діяльності особистості, її активною внутрішньою позицією, яка виявляється у процесі дій, що вимагають здійснення реального вибору у стосунках з природою. Використання засобів народної педагогіки в екологічному вихованні сприяли ефективному формуванню екологічної обізнаності та природоохоронної активності молодших школярів.

Література:

1. Бабенко Н. Б. Інтеграція родинних традицій, свят і обрядів у форми культурогенної життєдіяльності сучасної сім'ї / Н. Б. Бабенко // Український соціум. — 2005. — № 1 (6). — С. 73—83.
 2. Волков Г. Н. Етнопедогогіка / Г. Н. Волков . — М. : Академія, 1999. — С. 99.
 3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К. : Либідь, 1997. — С. 225.
 4. Ликов В. Н. Етнопедогогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / В. Н. Ликов. — Кіровоград, 2003.
 5. Отношение школьников к природе / под ред. И. Д. Зверева, И. Т. Суравегиной. — М. : Педагогика, 1988.
 6. Різник Л. Народні традиції ставлення до природи як метод екологічного виховання / Л. Різник // Початкова школа. — 1998. — № 7. — С. 23—24.
- Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. — К., 1995.

Галузь: «Педагогіка вищої школи»

ФОРМУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ ЗАСОБАМИ ІМІТАЦІЙНИХ ІГОР

Руденко Наталія Миколаївна
кандидат психологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет
Україна, місто Рівне

Анотація: У роботі проаналізовано проблему формування відповідальності у майбутніх логопедів. Розкрито поняття «відповідальність». Описано імітаційно-ігровий підхід у навчанні студентів, який здійснює позитивний вплив на взаємодію основних компонентів готовності студентів до здійснення педагогічної діяльності у галузі спеціальної освіти. Розкрито основні педагогічні умови формування відповідальності у студентів.

Ключові слова: відповідальність, педагогічної взаємодія, співробітництво, імітаційно-ігровий підхід, психологічний комфорт, спеціальна освіта.

Постановка проблеми. Сучасній системі спеціальної освіти сьогодні вкрай необхідні відповідальні педагоги-професіонали, здатні вирішувати завдання всебічного гармонійного розвитку особистості дитини з особливими потребами, психолого-педагогічної корекції, соціалізації, навчання та виховання майбутніх повноцінних, активних та творчих громадян нашого суспільства. Тобто, для розв'язання названих вище завдань визначальне значення має особистість педагога.

В нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу на підготовці майбутніх педагогів – фахівців в сфері спеціальної освіти. На нашу думку, формування відповідальності у майбутніх логопедів є надзвичайно актуальною в умовах сьогодення, адже невтішні дані статистики ВОЗ про постійне збільшення числа дітей, що мають різні форми відхилень у фізичному, психічному, а також мовленнєвому розвитку обумовлює нагальну необхідність кваліфікованих кадрів. Гуманізація ставлення сучасного українського суспільства до осіб із проблемами в розвитку, яка виявилася спочатку в ідеях інтеграції, а пізніше – в державній політиці інклюзії в освіті та усіх інших сферах соціального життя, внесла суттєві зміни в професійну діяльність педагогів загалом і педагогів у сфері спеціальної освіти: вихователів, логопедів, зокрема. Цілком закономірно, що у зв'язку з цим державою висуваються якісно нові вимоги до фахівців системи спеціальної освіти.

Виходячи з актуальності проблеми, нами була розроблена програма експериментальної роботи і визначена загальна цільова установка дослідження: визначити педагогічні умови формування відповідальності у майбутніх логопедів.

Дослідження свідчать про те, що професійно-педагогічна підготовка майбутніх фахівців спеціальної освіти у вищих навчальних закладах спрямована на формування у них системних знань і педагогічних умінь, готовності до інноваційної діяльності, готовності до безперервного збагачення професійних можливостей та удосконалення особистісних якостей, на формування активної, гуманістичної професійної позиції.

До професії педагога спеціальної освіти висуваються певні вимоги (професіограма): він повинен бути глибоко компетентним й мати наступні якості:

- гуманістична переконаність, громадянська й моральна зрілість;
- пізнавальна й педагогічна спрямованість;
- захопленість професією, любов до дітей;
- вимогливість до себе й навколишнім, справедливість, витримка й самокритичність;
- педагогічна творча уява й спостережливність;
- щирість, скромність, відповідальність, твердість і послідовність у словах і діях.
- мати систему загальнотеоретичних і спеціальних професійних знань, сукупність і широта яких

формує в нього уявлення про типологію й структуру аномального розвитку, про способи попередження й подолання тих чи інших аномалій розвитку, про методи психолого-педагогічного впливу.

Кожен педагог незалежно від предмету його спеціалізації повинен відповідати певним загально-професійним вимогам, володіти сукупністю загальнолюдських якостей особистості, педагогічними знаннями і вміннями, необхідними для його успішної професійної діяльності [6].

Проблема відповідальності набула висвітлення в наукових дослідженнях К. Акулової, Н. Басюка, М. Левківського, Т. Гурлевої, О. Семенкова, Н. Стаднік та ін., які розглядають відповідальність як інтегративну властивість особистості, систему відповідальних уявлень і ставлень, смисловий принцип регуляції поведінки індивіда.

У працях Т. Фасолько відповідальна особистість характеризується як така, що усвідомлено приймає моральні вимоги і норми як принципи і норми власної поведінки, має почуття морального обов'язку. Грунтуючись на таких поглядах, автори вбачають у вихованні відповідальності важливий засіб формування в індивіда єдності уявлень, почуттів та звичок, який включає не лише роз'яснення сутності принципів і норм загальнолюдської моралі, а й спрямовує на їх реалізацію в повсякденному бутті [7].

У сучасній педагогіці є ряд досліджень, присвячених формуванню відповідальності в студентів – майбутніх педагогів (М. Левківський, А. Ліненко, Л. Пашко, А. Подстрелова та ін.). Відповідальність є значущою для усвідомлення студентами своєї готовності до педагогічної діяльності.

А. Ліненко визначає соціальну відповідальність педагога як «свідоме виконання вимог, що їх пред'являє суспільство до його діяльності, спрямованої на виховання й навчання підростаючого покоління, вміння передбачити результати цієї діяльності і нести за неї відповідальність» [5, с. 56].

З урахуванням сучасного стану проблеми становлення суб'єкта повноцінної професійно-педагогічної діяльності ми виділили комплекс умов, які сприятимуть ефективному формуванню відповідальності у студентів спеціальності «Спеціальна освіта. Логопедія».

Першою умовою формування відповідальності ми виділяємо організацію гуманізації навчально-виховного процесу на принципах педагогічної взаємодії та співробітництва.

Будь-яка взаємодія передбачає прямий або опосередкований вплив. Процес взаємодії розглядають як «цілеспрямований взаємообмін і взаємозбагачення змістом діяльності, досвідом, емоціями, установками, різними позиціями» [1, с. 161]. Педагогічна взаємодія – систематичне, постійне здійснення комунікативних дій педагога, що має на меті викликати відповідну реакцію з боку студента.

Взаємодія виявляється педагогічною, коли мова йде про роль досвідченої людини, яка дає поради, навчає або здійснює шефство (порадник, наставник, вчитель). Взаємодія викладача й студента в процесі навчання довгий час розглядалася як «система, у якій керівні функції належать викладачеві, що затримувало формування активної позиції студента в навчальному процесі» [4, с. 5]. Але педагогічна взаємодія в аспекті гуманізації освіти передбачає наявність у такій людині особистості «порадника» більше, ніж того, хто дає вказівки, що та як вчити або робити.

Вищим ступенем розвитку ідеї педагогічної взаємодії вважається категорія співробітництва, яка в педагогічній науці тісно пов'язана з категорією гуманізації освіти. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що саме відносини співробітництва найбільш ефективно сприяють розвитку студентів як суб'єктів діяльності й становленню їх активної життєвої позиції в цілому, оскільки категорія «співробітництво» виявляє собою складну єдність: по-перше, форми взаємозв'язку, заснованої на взаєморозумінні; по-друге, паритетності організації спільної діяльності, що передбачає прояв відповідальності, самостійності, активності й організованості; по-третє, форми взаємодії учасників навчального процесу, тобто вмінні майбутніх спеціалістів працювати разом як між собою (у команді), так і з викладачем при об'єднанні зусиль і погодженості дій [4].

Таким чином, активне навчання щодо формування відповідальності у майбутніх логопедів передбачає взаємодію студентів між собою й викладачем (безпосередньо або опосередковано), яка дозволяє реалізовувати в навчальному процесі спілкування «на рівних», де всі учасники зацікавлені в ньому й готові обмінюватися інформацією, висловлювати свої ідеї й рішення, обговорювати проблеми й відстоювати свою точку зору. Навчання повинно бути засноване на реальних проблемах і ситуаціях навколишньої дійсності. Інакше таке навчання не стане цікавим (неактуальне, незатребуване на цей момент), а навчальне завдання ніколи не викличе взаємний особистісний відгук для активного спілкування й відповідно приросту особистого досвіду кожного суб'єкта навчання.

Наступною ми виокремили умову, що сприятиме формуванню відповідальності студентів, – це імітаційно-ігровий підхід у навчанні студентів, який здійснює позитивний вплив на взаємодію мотиваційної, теоретичної, практичної й особистісної готовності студентів. Імітаційно-ігровий підхід визначається, як методологічна спрямованість у педагогічній діяльності, яка дозволяє через систему взаємопов'язаних понять імітації і гри, принципів і способів імітаційно-ігрових дій забезпечити процес професійного становлення особистості, самоствердження, самовираження і саморозвитку професійної індивідуальності майбутніх педагогів. [2].

Імітація і гра виступають основою моделювання професійних ситуацій, за якого відбувається відтворення в умовах навчання процесів, що мають місце в конкретних реальних ситуаціях. Ігрові форми й методи дозволяють імітувати майбутню професійну діяльність, набувати практичних вмінь і навичок, отримати можливість відпрацювати дії, які забезпечать знаходження способів співіснування з іншими людьми.

Успішне входження студентів у процес імітаційної гри сприяє проектуванню й усвідомленню своєї майбутньої професії, а це свідчить про сформованість готовності до діяльності. Студенти, перебуваючи в імітаційних ситуаціях, відчують себе на реальній посаді логопеда, приймають рішення щодо розв'язання педагогічного завдання, виконують професійні функції. Імітаційно-ігрова технологія допомагає активізувати творчу самостійність студента, формує відповідні професійні вміння, передбачені практичною готовністю до виконання виховних впливів [3].

Для вияву професійно-особистісних якостей особистості, потрібних для здійснення педагогічного процесу в закладах спеціальної освіти, необхідно створити позитивні педагогічні умови навчання майбутніх логопедів. До таких умов ми відносимо: психологічний комфорт та створення ситуації успіху для кожного студента. Створення цих умов пов'язане з розвитком у студентів здібностей і властивостей розуміти внутрішній світ дитини, ототожнювати себе з вихованцем, емоційно співпереживати його особистісним виявам, спонукати до відповідальних виборів.

Створення психологічного комфорту в межах вищого навчального закладу – це, насамперед, взаємозадоволеність результатами освітнього процесу в системі «викладач – студент». З боку викладача повинна відстежуватися психолого-педагогічна підтримка студента в процесі його навчання. Забезпечення психологічного комфорту неможливе без створення ситуації успіху студента, адже без відчуття успіху в студента пропадає інтерес до навчальних занять [1].

Ситуацію успіху, створювану педагогом у навчально-виховній діяльності, можна представити у вигляді досить простого послідовного ланцюга, ланками якого є: установка на діяльність (емоційна підготовка студента до рішення навчального завдання); змістовне, технологічне й ресурсне забезпечення

діяльності, операції (створення умов для успішного рішення); порівняння отриманих результатів із пропонуваними (усвідомлене відношення до результату своєї навчальної праці).

Випробувавши радість від заслуженого успіху, студент бажає його повторити, затвердити. Він починає самостійно шукати шляхи для його повторення: це надає впевненості у власних силах, позитивно впливає на взаємини з оточуючими.

Визначені нами педагогічні умови мають на меті забезпечити сформованість відповідальності у майбутніх логопедів на високому рівні.

Література

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособие / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 207 с.
2. Вієвська М. Імітаційно-ігровий підхід у викладанні психолого-педагогічних дисциплін студентам економічних спеціальностей / М. Вієвська, Л. Красовська // Вища школа. – 2001. – № 2-3. – С. 47-58.
3. Вікторова Л. В. Навчання іноземних мов студентів нефілологічних спеціальностей: сучасні підходи, методи та умови / Л. В. Вікторова // Нові технології навчання : наук.-метод. зб./ Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2010. – Вип. 63. – Ч. 2. – С. 20-26.
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М., 1990. – 117 с.
5. Ліненко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї / А. Ф. Ліненко. – Одеса : ОКФА, 1995. – 80 с.
6. Руденко Н.М. Професійна підготовка майбутніх вихователів спеціальних закладів дошкільної освіти у сфері навчання і виховання дітей із затримкою психічного розвитку/ Н.М. Руденко, Н.В. Федорова // Інноватика у вихованні : зб. наук. пр. Вип. 7. Том 2 / упоряд. О.Б. Петренко ; ред. кол. : О.Б. Петренко, Т.С. Ціпан, Н.М. Гринькова та ін. – Рівне : РДГУ, 2018. – С. 185-194.
7. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Т. С. Фасолько. – К., 2000. – 18 с.

Галузь: «Історія»

ПАМ'ЯТКООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ВОЛИНІ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Казмірук Марія Василівна
Здобувач вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
Рівне

Марія Казмірук. Пам'яткоохоронна діяльність Православної церкви на Волині ХІХ – початку ХХ ст.

У час національного відродження одне з головних місць належить поверненню до свого минулого, до своїх коренів. У цій ролі виступають найрізноманітніші історичні пам'ятки нашого минулого, предмети нашої історії, що з'єднують покоління крізь віки. Тому одне з головних завдань керуючої верхівки у будь-якому часі - забезпечити єдність народу. До завдань сучасного пам'яткознавства відносяться роботи по підсумуванню знань та захисту історичних пам'яток, до яких також відносяться землі Волині у ХІХ - початку ХХ ст. Дану тему досліджували, як краєзнавці-ентузіаста так і архітектори, професори історії серед яких Володимир Антонович, Світлана Гаврилюк, Федорова Лариса. Методологічні засади дослідження мають в основі історичний, системний, порівняльно-історичний метод. Запровадження пам'яткознавчої науки на теренах України розпочинається з першої половини ХІХ ст. Саме у цей час починають створюватись різноманітні громадські, духовні, світські, державні комітети, товариства, зокрема Православне Братство Святого Володимира, яке є одним з яких буде йти мова у статті. Однією з ціле цих організацій було збереження пам'яток історії. Впродовж років працювали як історики, так і архітектори. Завданням дослідженн є аналіз й напрямів пам'яткоохоронної роботи у досліджуваній період.

Ключові слова: *Історичні пам'ятки, пам'ятко-охоронна діяльність, Луцьк Волинь, православне братство.*

Maria Kazmiruk. Monument protection activities of the Orthodox Church in Volyn XIX - early XX century.

In the time of national revival one of the main places belongs to return to their past, to their roots. In this role a variety of historical monuments of our past, objects of our history, connecting generations through the centuries. Therefore, one of the main tasks of the management elite in any time - to ensure the unity of the whole nation. To the challenges of today's heritage includes work on the summation of knowledge and the protection of historical monuments, which also include the land of Volyn in the XIX - early XX centuries. This topic explored how historians, enthusiasts and architects, Professor of history among them Vladimir Antonovich, Svetlana Gavriilyuk, Larisa Fedorova. Research methodology the basis of historical, systematic, comparative-historical method. The introduction of pam alcozauca science on the territory of Ukraine begins with the first half of the nineteenth century. It was at this time beginning to create a variety of public, religious, secular, state committees, companies, in particular the Orthodox Brotherhood of St. Volodymyr, which is the one with which will be discussed in the article. One of the whole of these organizations was the preservation of historical monuments. For years he worked as historians and architects. Describes the basic shape and direction of our team work in the study period.

Key words: *Historical monuments, pamyatnika-security activities, Volyn, Lutsk, Orthodox Bratstvo.*

Період кінця XVIII ст. - початку XIX ст. як для України в цілому, так і для Волині зокрема, був часом важливих політичних і соціальних змін. Після трьох поділів Речі Посполитої (1772 р., 1793 р., 1795 р.) більшість українських територій опинилося у складі Російської імперії, що сприяло розповсюдженню її теренами у XIX столітті саме проросійських рухів та тенденцій у розвитку освіти та культури [1]. Друга половина XIX – початок XX століть в українських землях під владою Російської імперії ознаменувалися різносторонньою діяльністю із вивчення та реконструкції чималої кількості церковних архітектурних пам'яток. Вагомий вплив на її проведення мала політична лінія самодержавства, спрямована на подальше викорінення на підвладних йому українських територіях будь-яких національних рухів, посилення русифікації та всебічне зміцнення позицій державної релігії - православ'я - і Російської православної церкви (РПЦ).

З XIX ст. розпочинається впровадження на українських землях наукових засад пам'яткоохоронної роботи, коли розгорнули дослідницьку діяльність державні та громадські світські й духовні наукові товариства, комітети, комісії тощо. Вони об'єднували вчених, творчу інтелігенцію, духовенство, які нерідко виступали як краєзнавці та пам'яткознавці-аматори. Появі цих сприяли відкриття університетів у Харкові (1805 р.), Києві (1834 р.), Одесі (1865 р.) [11].

Вагомий внесок у вивчення та збереження культурної спадщини України зробило Київське товариство старожитностей і мистецтв (1897 - 1918 рр.). Воно ставило за мету збирання пам'яток для проведення на їх базі наукової та культурно-просвітницької діяльності. У грудні 1900 р. у Житомирі - адміністративному центрі Волинської губернії - відбулося перше засідання Товариства дослідників Волині (1896 - 1920 рр.). Його створення через тяганину царського чиновницького бюрократичного апарату затяглося майже на п'ять років. Товариство ставило за мету різнобічне вивчення Волині, зокрема, його культурної спадщини. На початку XX ст. до пам'яткоохоронної роботи було причетне й Українське наукове товариство (1906 - 1921 рр.). Першим його головою став М. Грушевський.

Помітною подією пам'яткоохоронної справи в Україні початку XX ст. стала організація у 1910 р. Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (КТОПСІМ, функціонувало по 1919 р.). Ініціатором створення цього наукового осередку стали члени Історичного товариства Нестора літописця. До його складу входили учасники пам'яткознавчої діяльності не лише з Києва, а й з багатьох регіонів України, які представляли інтелігенцію, чиновництво, духовенство. Це В. Іконников, Ю. Кулаковський, В. Завітневич, М. Петров, М. Біляшівський, В. Хвойка, О. Мердер, Ф. Титов, Б. Стеллецький [5]. Діяльність товариств охоплювало Київську, Подільську, Волинську, Люблінську, Гродненську, Мінську, Чернігівську, Полтавську, Катеринославську, Херсонську та Бессарабську губернії. Поряд з громадськими науковими осередками пам'яткоохоронну діяльність проводили губернські статистичні комітети. Створені за царським розпорядженням у середині 1830-х рр., до пам'яткознавчих заходів вони були залучені лише з початку 1860-х рр. Створенню місцевих архівів, музеїв, бібліотек сприяли також Губернські статистичні комітети [10].

У вивченні, зберіганні та охороні пам'яток вагомою була роль церковних історико-археологічних товариств, єпархіальних історико-статистичних комітетів, православних церковних братств. Товариства активно залучали духовенство до реставрації церков, іконостасів, церковного начиння. До церковних пам'яткознавчих структур належали і православні церковні братства, що з'явилися на Правобережній Україні в 1860 - 1870-х роках. Маючи політичну спрямованість, вони, тим не менше, зробили певний внесок у пошук, виявлення та збереження пам'яток.

Найбільше тут відзначилися Володимир-Волинське Свято-Володимирське братство, що постало 1887 р. з ініціативи місцевого краєзнавця О. Дверницького і Житомирське єпархіальне Св. Володимиро-Василівське православне братства. Вони відіграли вагомий роль в культурному та суспільно політичному житті України. Їхньою надійною опорою були парафіяльні церкви. При цьому використовувалася організаційна форма, що була властива релігійним та світським міським корпораціям, середньовічним гільдіям та цехам. Вони мали виборність службовців, що відбувалось щороку, свої статuti, обов'язкові щомісячні збори, обцинні суди. Казна братства складалася із внесків його членів, передачею грошових актів на певний час і отримання з них відсотків, прибутків від нерухомого майна. Братства також захищали соціальні інтереси ремісників та торгового населення, боролися проти дискримінації та утисків русинів[12].

Будучи насамперед організаціями заможного населення (бюргерства), братства об'єднували також людей з інших верств України. Братства до свого складу охоче приймали православне духовенство й представники православної шляхти, які були невдоволені національно-релігійними утисками. Одночасно братства розгортали велику культурно-освітню діяльність. Вони відкривали школи, друкарні, навколо яких збиралися культурні сили. письменників, учених, політичних діячів, діячів освіти, книгодрукування, митців. Сотні вихованців, пройняті духом православ'я та обізнані із західноєвропейськими науками ставали також мандрівними вчителями. У пошуках заробітку вони подорожували містами і селами. Цей освічений прошарок православного суспільства боронив православні традиції [12].

Братства вклали значний внесок у будівництво, відновлення та реставрацію діючих православних церков і монастирів, їх утримання. Наприклад, луцькі братчики, які у значній мірі допомогли відбудувати знищену пожежею у 60-х роках XIX ст. братську церкву. Задля цієї справи вони отримали державну позику в сумі 3 тис. крб. Слід не забути й пожертвування, які зробили високопоставлені царські чиновники, обрані згодом почесними членами Хрестовоздвиженського братства. У 1890 р. оновлена церква була урочисто освячена, її відвідав імператор Олександр III із сім'єю. Провідними напрямками діяльності окремих братств був збір та збереження різних старовинних церковних пам'яток, їх збереження, вивчення та поширення їх історії у суспільстві. Цього курсу дотримувалися Луцьке і Володимир-Волинське братства, а з 1893 р.- Житомирське. Братчики займалися пошуком, виявленням, відзначанням пам'ятними знаками місць, де знаходилися православні святині Волині, що не збереглися. Крім того організували так звані музеї старожитностей, що мали назву давньосховищ, поширювали знання історії про православні пам'ятки краю за допомогою самотужки створених бібліотек, книгодрукарської діяльності [12].

Так, церква Іоанна Богослова середини XIV ст., що на території Луцького замку зацікавила членів Хрестовоздвиженського братства, які вивчали її історію будівництва й функціонування тим, що вона на місці ще давнішого дерев'яного соборного храму. Після Берестейського собору 1596 р. ця церква перейшла до послідовників церковної унії, а пізніше була демонтована, її важливе значення в історії міста та краю полягало в тому, що це був кафедральний храм луцько-острозьких єпископів. Тут залишалось недоторканим місце захоронення волинських князів ще з доби Київської Русі. Ці поховання, вважалися святими навіть у XVII ст. За дорученням Київської Археографічної комісії у середині XIX ст. відбувалися археологічні розкопки на місці даного храму. По їх закінченню місце розкопок церква Іоанна Богослова, поросло бур'яном. Для того аби відновити пам'ять про нього Луцьке братство обгородило цю територію. На місці де стояв православний храм був встановлений хрест. Відома й турбота луцьких братчиків про замок Любарта, про підтримання тут чистоти, порядку [4,10].

На кінець XIX ст. братчики продовжували свою роботу у пошуках знаходження місць розташування давніх православних храмів та вивчення їх історії, зокрема Свято-Дмитріївської церкви у м. Луцьк, що була збудована Мстиславом Володимировичем - сином князя Володимира Мономаха, та інших храмів, жоден з яких до кінця XIX ст. не зберігся. Члени братства провели велику роботу яка дала хороші результати. Вдалося розшукати місце розташування згаданих церков, встановити там пам'ятні знаки. Свято-Володимирське братство проводило подібну роботу щодо збереження решток Успенського собору у місті Володимир-Волинському, відомого ще під назвою «Мстиславів храм» [4]. Церковне начиння, документи, рукописи, друковані книги та інші пам'ятки православ'я прибували до давньосховищ, де вони зберігалися та вивчалися.

До нашого часу найбільше відомостей збереглося про Володимир-Волинське давньосховище, хоча деякі питання потребують ще поглибленого вивчення. Знаходилося воно у колишній ризниці Успенського собору де зберігалися бронзові хрести-енколпіони, які були знайдені під час розкопок у підземеллях собору, на території міста Володимира-Волинського та його околиць. Тут знаходилися залізний хрест з бані церкви с. Будятичі Володимир-Волинського повіту, збудованої у середині XVII ст., ікона святого Дмитрія, що належала одній з церков міста Володимира-Волинського, ікона святого

Миколая з Миколаївської церкви (XIII - XVII ст.), дві ікони - Спасителя та Богоматері - з Успенського собору, інше [1,2].

Визначне місце у давньосховищах мали рукописи та друковані церковні книги, серед яких були пом'яники, метрики. Особливе місце займало рукописне Євангеліє, подароване Загорівському монастирю маршалком польського короля П. Загорівським ще у 13 січня 1563 р. З винайденням фотоапаратів колекція давньосховищ поповнилась фотознімками та негативами давніх православних церков краю А. Прахова та відомого у ті часи краєзнавця О. Дверницького, який поповнив фонд більш як 30 малюнками та фотографіями. З розширенням колекції давньосховища новими речами із залишків православних храмів, братчики одночасно збирали як найповніші дані про час їх заснування, діяльність, благодійників. Вивчалася історія окремих ікон та різного начиння, що були серед експонатів [1].

При давньосховищі була створена бібліотека для ознайомлення населення з історією рідного краю, яку постійно поповнювали новими експонатами. Найбільшу її частину становили праці видані Київською археографічною комісією, а також пожертвування приватних осіб. На 1 січня 1889 р. фонд бібліотеки нараховував понад 160 книг і брошур. Цій меті підпорядковувалася й видавнича діяльність братства. У 1889 р. О. Дверницький написав і видав книгу «Памятники древнего православия в г. Владимире-Волынском», проілюстровану їх зображеннями. До 900-річчя створення Волинської єпархії вийшов альбом волинських старожитностей, куди увійшов опис предметів із давньосховища та нарис про історію Успенського кафедрального собору міста [3].

Отже, враховуючи вищесказане, можна зробити висновок, що Свято-Володимирським братством проводилася активна робота щодо збору та збереження пам'яток минулого. Керував цією роботою О. Дверницький, який був головою правління братства та мав невід'ємний зв'язок із давньосховищем та бібліотекою. Про діяльність православного братства щорічно видавали звіти, де визначне місце відводилося висвітленню підсумків роботи щодо вивчення пам'яток православ'я на Волині.

Нажаль менше маємо відомостей про давньосховище при Луцькому Хрестовоздвиженському братстві. Воно було створене у 1890 р. на пожертвування О. Ігнат'єва - київського, подільського і волинського генерал-губернатора. Гроші від цього та інших благодійних внесків дали змогу придбати цілу низку церковних книг, видрукованих М. Сльозкою при Львівському ставропігійному братстві, ряд старовинних ікон та хрестів, а також шість Євангелій. Чотири з цих Євангелій - рукописні, датовані XVI ст., п'яте - рукописне лише на половину вийшло у Львові у друкарні І. Федорова, шосте - друковане - видане у Львові 20 серпня 1636 р. і належало Преображенській церкві села Четвертня Луцького повіту [3]. Названі вище пам'ятки були розташовані у спеціальній кімнаті, що була за вітварем братського храму і символізувала початок створення своєрідного музею пам'яток давнього православ'я у місті Луцьку.

Знаходження пам'яток членами Луцького та Володимир-Волинського братств було настільки дієвим, що 1890 р. вони відкрили цілу виставку зібраних пам'яток у Свято-Троїцькому соборі міста Луцька [6]. Їх діяльність продовжувалася до початку XX ст. Пізніше значну частину матеріалів було передано до єпархіального давньосховища у місті Житомирі, створеного у травні 1893 р., а решту - до Житомирського єпархіального музею.

Житомирське єпархіальне Св. Володимиро-Василівське православне братство при Житомирському Кафедральному Соборі було відкрите у серпні 1888 року на честь 900-ліття хрещення Русі. Це пов'язано з тим, що туди була надіслана 1874 року ікона св. Василя Великого з Василівського храму м. Овруча. Відповідно до братського статуту, мета діяльності Житомирського єпархіального Володимиро-Василівського православного братства полягала в «охранении, собирании и сохранении» церковно-археологічних пам'яток, в охороні православного народу від іновірства і сектантства та в сприянні поширення православної віри. Його сфери впливу поширювалися не тільки на пам'ятко-охоронну діяльність, а й на організацію релігійної освіти, церковного хору, проведення народних читань, створення бібліотек при парафіяльних школах, розповсюдження книжки А. Хойнацького «Нарис з історії Православної церкви і давнього благочестя на Волині», Андрій Хойнацький, професор богослов'я, вивчав уніатські богослужбові книги та історію уніатського богослужіння, відношення уніатів до православних і римо-католицьких книг, проводив паралелі та аналізував церковну літературу, її поширення на Волині. Видрукував ряд матеріалів з історії рідного йому Полонного [9].

Наприкінці XIX ст. на Волині виникають товариства, що об'єднали зусилля краєзнавців з дослідження регіону. Одним з перших було Волинське церковно-археологічне товариство, що розпочало свою роботу 2 січня 1894 р. Біля його витоків стоїть цікава постать Ореста Авксентійовича Фотинського, який у 1892 р. подав волинському архієпископу Модесту записку про необхідність заснування товариства, яке б займалося дослідженням давньої історії Волині. Як результат, вийшов «Волинский историко-археологический сборник», де було опубліковано ряд ґрунтовних історичних розвідок. На сторінках цього ж збірника О. Фотинський видрукував ряд документальних актів XVI - XVII ст. з архіву Жидичинського монастиря. Слід сказати і про церковно-парафіяльні літописи, що

велися священниками, були здані наприкінці XIX ст. до Волинського єпархіального давньосховища. Літописи містять цінну інформацію з історії відповідних населених пунктів [2].

Створення братств у XIX ст. було надзвичайно вагомою подією не тільки в церковному житті, а й в інших сферах життя. Православні братства організовано навчали і пропагували серед людей різних прошарків суспільства не тільки православну віру, але й освіченість та просвітництво. Також вони були сповнені бажанням перейматися такими важливими питаннями, як підтримання зовнішнього вигляду та охайності православних храмів, розвиток медицини, промисловості тощо.

Отже, православні церковні братства Волині проводили різноманітну роботу, яка була націлена на зміцнення на українських територіях позицій православ'я. Вагомим напрямом діяльності братств, що приніс вагомі результати, було збирання, колекціонування, зберігання, вивчення і пропаганда історії, старовинних пам'яток православної віри. Цінні матеріали накопичували і зберігали давньосховища при братствах, що були першими своєрідними музеями котрі працювали за чітко визначеною програмою. Їх різноманітна діяльність збагатила базу джерел для досліджень і зараз допомагає дослідникам займатися дослідженням Волині XIX ст.

Список використаної літератури

1. Биляшивский Н.Ф. Общество исследования Волины. *Киевская старина*. К. 1897. Янв. С. 17-20. Vyliashyvskiy N.F. Obshchestvo yssledovaniya Volyny. *Kyevskaia staryna*. K. 1897. S. 17-20.
2. Василевська С. Роль Свято-Володимирського братства в м. Володимирі-Волинському у збереженні культурних пам'яток краю (за матеріалами архіву Свято-Володимирського братства у Володимирському краєзнавчому музеї). *Волинський музей. Історія і сучасність. Тези та матеріали І науково-практичної конференції*. Луцьк, 1997. Vasylevska S. Rol Sviato-Volodymyrskoho bratstva v m. Volodymyri-Volynskomu v zberezhenni kulturnykh pamiatok kraiu (za materialamy arkhivu Sviato-Volodymyrskoho bratstva u Volodymyrskomu kraieznavchomu muzei). *Volynskiy muzei. Istoriia i suchasnist. Tezy ta materialy I naukovo-praktychnoi konferentsii*. Lutsk, 1997.
3. Волинские епархиальные ведомости. 1889. № 22. Volyinskie eparhialnyie vedomosti. 1889. 22.
4. Гаврилюк С. Діяльність православних церковних братств Волині у XIX ст. *Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. Історія*. Луцьк, 1997, № 2. С.40-42. Havryliuk S. Diialnist pravoslavnykh tserkovnykh bratstv Volyni u Kh1Kh st. *Naukovyi visnyk VDU imeni Lesi Ukrainky.- Istoriia*. Lutsk, 1997, № 2. S.40-42.
5. Ігор Старенький : [Електронний ресурс] Охорона пам'яток старовини на території Волині та Поділля на початку XX ст.: URL: [http://eprints.ua.edu.ua/2978/1/Starenkyi %20Ihor.pdf](http://eprints.ua.edu.ua/2978/1/Starenkyi%20Ihor.pdf) . Ihor Starenkyi : [Elektronnyi resurs] // Okhorona pamiatok starovyny na terytorii Volyni ta Podillia na pochatku KhKh st. Rezhym dostupu: <http://eprints.ua.edu.ua/2978/1/Starenkyi%20Ihor.pdf>
6. Нечаєва П. Практическое руководство для священнослужителей, или систематическое изложение полного круга их обязанностей и прав. С. Петербург, 1903. 473 с. Nechaieva P. *Praktycheskoe rukovodstvo dlia sviashchenosluhytelei, yly systematicheskoe yzlozhenye polnoho kruha ykh obiazanostei u prav.* S. Peterburh, 1903. 473 s.
7. Ярмошик І. Становлення історичного краєзнавства Волині в XIX - на поч. XX ст. Житомир: Волинь, 1998. 24 с. Yarmoshyk I. *Stanovlennia istorychnoho kraieznavstva Volyni v XIX - na poch. XIX st.* Zhytomyr: Volyn, 1998. 24 s.
8. Ю.С. Кондратюк : [Електронний ресурс]. Становлення православних братств на Волині в II половині XIX століття. Житомирський державний технологічний університет: URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/328.pdf>
9. Yu.S. Kondratiuk : [Elektronnyi resurs] // Stanovlennia pravoslavnykh bratstv na Volyni v II polovyni KhKh stolittia. Zhytomyrskiy derzhavnyi tekhnolohichnyi universytet: URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/328.pdf>
9. Сажок О.В. Луцьке братство [Електронний ресурс]: Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Ми / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К. 2009. 790 с.: іл. : URL: http://www.history.org.ua/?termin=Lutske_bratstvo
9. Sazhok O.V. *Lutske bratstvo* [Elektronnyi resurs]: *Entsyklopediia istorii Ukrainy*: T. 6: La-Mi / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. K. 2009. 790 s.: il.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Lutske_bratstvo
10. Гаврилюк С.: [Електронний ресурс]: Становлення пам'яток охоронної діяльності в Україні (XIX – початку XX ст.). :file:///C:/Users/admin/Downloads/nvchnuipmv_2011_583-584_27.pdf .Svitlana Havryliuk : [Elektronnyi resurs]:*Stanovlennia pamiatkoookhoronnoi diialnosti v Ukraini (XIX – pochatku XX st.)*. URL: [file:///C:/Users/admin/Downl oads/nvchnuipmv_2011_583-584_27.pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/nvchnuipmv_2011_583-584_27.pdf)
11. Гаврилюк С. : [Електронний ресурс]: Реконструкція пам'яток церковної архітектури Волині у другій половині XIX - початку XX ст. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/eine_2002_13_4.pdf .Svitlana Havryliuk : [Elektronnyi resurs]: *Rekonstruktsiia pamiatok tserkovnoi arkhitektury Volyni u druhii polovyni*

XIX - pochatku XX st. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/eine_2002_13_4.pdf

12. Церковні братства : Електронний ресурс: Вікіпедія - вільна енциклопедія. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Церковні_братства .Tserkovni bratstva : Elektronnyi resurs // Vikipediia - vilna entsyklopediia. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Tserkovni_bratstva

ОСНОВНІ ГАЛУЗІ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX - ПОЧАТКУ XX СТ.

Турченко Богдан Олександрович
Здобувач вищої освіти
Рівненський державний гуманітарний університет
Рівне

Богдан Турченко. Основні галузі промисловості України другої половини XIX – початку XX ст.

Реформи 60-70 років XIX ст. створили умови для модернізації та індустріалізації економіки яка характеризувалася нерівномірністю розвитку галузей і регіонів. У другій половині XIX ст. на українських територіях сформувалися регіони, що мали загальноросійське значення і стали центрами промисловості:

1. Донецький басейн (вугільно-металургійна);
2. Криворізький (залізорудна);
3. Південно-Західний (цукрова).

Наприкінці XIX ст. – початку XX ст. Україна стала важливим регіоном сільськогосподарського машинобудування. У той час відбулася концентрація підприємств і утворення монополій.

Ключові слова: українська промисловість, модернізація економіки, індустріалізація, галузі промисловості, синдикати.

Bohdan Turchenyuk. The main branches of industry in Ukraine in the second half of the 19th and beginning of the 20th century.

Reforms of the 1860s and the 1870s created the conditions for industrialization and modernization of the economy, which was characterized by inconsistencies in the development of branches and regions. In the second half of the 19th century on Ukrainian territory have emerged regions, that were important for Russia Empire and became the centers of industry:

- 1) the Donetsk basin (coal-and-metallurgical industry);
- 2) the Krivyi Rih region (iron ore industry);
- 3) the south-western region (sugar industry).

At the end of the 19th and beginning of the 20th century Ukraine became the important region in agricultural engineering. In that period industries began to concentrate and monopolies started to create.

Keywords: Ukrainian industry, modernization of the economy, industrialization, branches of industry, syndicates.

Питання економічної історії та розвитку промисловості України другої половини XIX – початку XX століття привертає увагу багатьох істориків. На сучасному етапі як українські, так і іноземні дослідники провели велику роботу з опрацювання архівних справ, статистичних матеріалів, монографій та інших джерел для дослідження економічних трансформацій, що відбувалися на українських землях зазначеного періоду. Однак концептуальні напрямки у вищезгаданих дослідженнях змінювалися. Праці дореволюційного періоду містили у собі цінну фактажну інформацію, оскільки автори були безпосередніми учасниками тих подій. В період радянської доби історія розвитку економіки України, в більшості випадків, розглядалася в контексті загальноросійської значимості. У даній статті зроблена спроба проаналізувати питання галузей промисловості на етапі їх становлення і розвитку.

Період другої половини XIX – початку XX ст. визначається стрімкою трансформацією від старих форм виробництва до капіталістичних. Розвиток промисловості українських губерній після періоду 60-70-х років супроводжувався швидкими темпами формування і становлення великих мануфактур. Формування промислових регіонів з характерними для цих територій галузями спричинили інтенсивний розвиток ринкових відносин на українських землях у складі Російської імперії. Історія розвитку промисловості та економіки в цілому була тісно пов'язана з надходженням іноземного капіталу від бельгійських, німецьких, англійських та французьких акціонерних товариств та їх внесок в економічну

систему імперій, що у свою чергу призвело до пошуку нових шляхів збуту нової виробленої продукції.

Друга половина XIX ст. стала періодом становлення ринкових відносин та часом бурхливого індустріального розвитку на українських територіях, головне значення у якому відіграла кам'яновугільна промисловість. Найперше вона ґрунтувалася на безпосередньому видобутку сировини та майбутній первинній обробці. Переробна ж галузь промисловості знаходилася у процесі становлення і розвитку. Важливу роль у розвитку на цьому етапі відігравав промисловий переворот. Запровадження нової техніки та нових технологій у виробництві надали поштовх для процесу індустріалізації.

У період 60-х рр. XIX ст. знаменувався виникненням великої кількості кам'яновугільних копалень, у тому числі – шахт значної потужності та технічної оснащеності. Одночасно зростала концентрація виробництва. Замість дрібних шахт відкривалися великі. Особливо збільшувалася кількість шахт з видобутком від 1 до 2 млн пудів на рік [1, с. 242].

Перший період так званої «вугільної лихоманки» припав на 1868–1878 рр. У цілому з часу селянської реформи 1861 р. і до кінця століття видобуток кам'яного вугілля в Україні зріс більш ніж у 115 разів і становив понад 11 млн т. на який припадало майже 70% видобутку вугілля по всій Російській імперії. З нарощуванням обсягів продукції вугільної промисловості збільшилося її поширення на внутрішньому ринку, так і експорт на зовнішній, зокрема, до країн західної Європи [4, с. 13].

Починаючи з 70-х років у вугільну промисловість східного регіону України, як згодом і в інші галузі, починає активно проникати іноземний капітал у вигляді акціонерних товариств.

На початку XX ст. видобуток кам'яного вугілля у східному регіоні України становив близько 2/3 від загальноросійського видобутку сировини. Головним споживачем палива у 80-90 роки XIX ст. були металургійні заводи. На кінець XIX ст. вони поглинали 40% загального видобутку палива. Загалом промисловість поглинала 50,5% кам'яного вугілля, транспорт – 29,3% [7, с. 39].

Розбудова залізниць та видобуток вугілля були тісно пов'язані: кожен кілометр залізниці сприяв створенню нових копалень, що у свою чергу впливало на зростання темпів видобутку. Залізниця не лише перевозила вугілля – вона сама була великим споживачем палива.

Значний розвиток металургії на початку XX ст. прискорив видобуток вугілля на Донбасі. На цей час у вугільній промисловості України діяло близько 1200 шахт, на яких працювало понад 1,5 млн працівників.

Всупереч стрімкого збільшення кількості видобутку кам'яного вугілля, технологічний прогрес у цій галузі не набув значного поширення. Вдосконалення перероблення сировини та технологічність процесу видобутку на початку XX ст. становило лише 0,5% від загальної кількості у промисловості. В основному це обумовлювалося наявністю великого резерву дешевої робочої сили та пережитками кріпосних відносин у суспільстві [1, с. 243].

З бурхливим розвитком технологічного прогресу та інтеграційної співпраці імперії з країнами західної Європи у XIX ст. свого розвитку набула машинобудівна промисловість, яка забезпечувала модернізацію головних підприємств імперії. Машинобудівні заводи виробляли різноманітне обладнання для кам'яновугільної металургійної, цукрової та інших галузей промисловості.

Використання механічної праці дає змогу зрозуміти, чи відбулися якісні зміни у процесі індустріалізації промисловості та побачити рівень розвитку капіталістичних відносин у суспільстві у зазначений період. Попри стрімке впровадження різного роду техніки у виробництві в західноєвропейських країнах, машинобудування в Російській імперії було чи не найвідсталішою галуззю важкої промисловості. Складні машини й верстати імпортувалися з-за кордону (на 1913 р. майже дві третини устаткування було імпортовано).

Найбільших успіхів у перші десятиріччя після селянської реформи 1861 р. досягло сільськогосподарське машинобудування та починаючи з 1880-х рр. Україна поступово стає її головним центром. Валова продукція підприємств, що виробляли землеробську техніку в Росії, на початку XX ст. становило 53% від загальноімперського виробництва [12, с. 93, 102-103].

В Україні вироблялося більш ніж половина усіх сільськогосподарських машин, що виготовлялися на території Європейської Росії. Більшість великих заводів належали іноземним капіталістам. Однак машини, виготовлені українськими підприємствами, за своєю вартістю та якістю поступалися іноземним.

Загалом відповідну техніку в українських губерніях виробляло кілька сотень великих і малих підприємств, переважна більшість яких належала іноземцям. Найпотужнішими серед них були заводи Гельферіх-Саде і Мельгозе – у Харкові, Фільверта й Дедіни – у Києві, Гена – в Одесі, Ельворті – в Єлизаветграді, Грієвза – у Бердянську та інші [5, с. 628].

Наприкінці XIX ст. виникли перші великі підприємства транспортного машинобудування – Харківський і Луганський потягобудівні заводи. Харківський потягобудівний завод щомісяця виробляв по 10-12 товарних паровозів. Найбільшу кількість потягів (201) завод випустив у 1899-1900 рр. У 1900 р. – 233 паровози, що становило понад 23% загальноімперського виробництва [2, с. 33].

На 1915 р. продукція цих заводів становила близько 40% всього випуску паровозів в Російській імперії, що ставило південно-східний регіон України незамінним учасником у цій галузі важкої промисловості.

Про розвиток українського суднобудування досить яскраво свідчить діяльність Миколаївського заводу «Наваль». Заснований у 1895 р. Бельгійським анонімним акціонерним товариством та Чорноморського заводу російського «Товариства механічного виробництва в Південній Росії». Завод «Наваль» до 1900 р. мав 2250 робітників, а загальний випуск продукції досягав 4200 тис. руб. [8, с. 480].

У другій половині XIX ст. значний розвиток на Півдні України отримує металургійна галузь промисловості. До 80-х рр. видобуток залізної руди здійснювався в незначній кількості, в основному на Уралі та в центральній частині Росії. Наприкінці XIX ст. основним районом з видобутку залізної руди став Південь України – Кривий Ріг. Інтенсивна розробка руд Кривого Рогу почалася у 1881 р.

Велику роль у розвитку металургійної промисловості відіграла Катерининська залізниця (збудована в 1884 р.), що уможливило ефективне господарювання – залізну руду Кривого Рога з вугіллям Донбасу [1, с. 244].

До 1887 р. на Півдні України функціонували лише два середніх металургійних заводи (Юзівський і Сулінський); цей рік вважається стартом розвитку металургійної промисловості України. Починаючи з 1887 р. у Південному районі один за одним виникають нові великі капіталістичні металургійні підприємства фабричного типу. Наприкінці XIX ст. на півдні України нараховувалось уже 17 великих металургійних заводів з 29 чинними доменними печами. Серед найбільших із них були Юзівський (1871 р.), Олександрівський завод Брянського акціонерного товариства (1887 р.), Дніпровський (1889 р.), Гданцівський (1892 р.), Дружківський (1894 р.), Донецько-Юр'ївський (1896), Петрівський (1897 р.), Нікополь-Маріупольський (1897 р.) та Макіївський (1899 р.). Особливість цих підприємств полягала у високому технічному рівні виробництва, оскільки із самого початку вони споруджувалися з урахуванням усіх тогочасних нововведень [5, с. 626-627].

Крім того, в Україні швидко будувалися дрібні й середні металургійні підприємства. Більша частина їх розміщувалася на Правобережжі, зокрема у Волинській губернії. Там функціонували Кропивнянський, Любашівський, Денишівський, Ємільчинський заводи. Проте продуктивність їх була невеликою, як і роль у загальноукраїнському виробництві. Тому наприкінці XIX – напочатку XX ст. усі металургійні підприємства Полісся були закриті.

Металургійна промисловість в першу чергу орієнтувалася на забезпечення потреб залізниць у металі, котрі досягали 70% від загального його виробництва. Зокрема, такі заводи, як Дружківський і Новоросійського товариства працювали на залізниці від 87-100% свого робочого часу [3, с.21].

Металургійні підприємства були постачальниками певного асортименту продукції – залізничних рейок, балок, телеграфного дроту тощо. Причому Україна стала основним виробником рейок в імперії. Її частина становила у 1896 р. – 15 336 тис. пудів, або 73%; у 1900 р. відповідно – 22 987 тис. пудів, або 76%. Водночас виробництво товарів широкого вжитку залишалось обмеженим [12, с.77-78].

Швидкий розвиток металургії в Україні пояснюється, крім розширення внутрішнього ринку й припливу іноземних капіталів, ще рядом причин: прекрасними природними умовами (великими запасами руди і кам'яного вугілля), порівняно густою сіткою залізниць, а також тим, що уряд закуповував продукти металургійної промисловості (чавун і різні вироби) по дуже високих цінах. Тутешні заводи працювали виключно на казенні замовлення [1, с. 244-245].

Отже, південно-східний регіон України став вугільно-металургійною базою всієї України та імперії загалом. Вугілля і метали України були основою російської обробної та машинобудівної промисловості, зосередженої в центрі Росії. Це була основа економічної та воєнної могутності імперії. У концентрації виробництва цей регіон випередив всі інші металургійні райони. Це пояснюється тим, що з самого початку українська металургійна промисловість розвивалася як галузь великих капіталовкладень, джерелом яких був іноземний капітал.

Формування цукрової галузі розпочинається у 20-х роках XIX ст. і на початковому етапі свого існування мало чим відрізнялася від кам'яновугільної, металургійної або машинобудівної промисловості. Перші цукрові заводи почали з'являтися на територіях Подільської, Чернігівської та Київської губерній.

Цукрові заводи в Україні були одними із перших, які створювалися у формі капіталістичного виробництва. У 30-х роках XIX ст. в Україні налічувалося тільки 6 цукрових заводів. Потім будівництво їх посилилося, і в 40-х роках тут налічувалося 2/3 усіх цукрових заводів Росії. Спочатку цукрове виробництво в Україні перебувало у руках поміщиків та іноземних інвесторів.

У перші роки після реформи 1861 р. виробництво у цукровій промисловості значно зменшилося. Цукрова промисловість вступила у смугу кризи, особливо у перші два роки. У поміщиків-цукрозаводчиків гостро відчувалася нестача вільних капіталів. Тому кількість заводів почала швидко зменшуватися, а розмір річного виробництва цукру на початку 60-х років значно скоротився. Селянська

реформа «порушила устрій поміщицького господарства, заснованого не стільки на капіталі, скільки на примусовій праці» [9, с. 66].

У 1860 – 1861 рр. в Україні діяло 229 цукрових заводів, або 59% загальної їх кількості в Росії. Вони виробили понад 3 млн пудів цукру-піску, що становило 80% його загальноросійського виробництва. Крім того, в Україні був 21 (із 38 в Росії) рафінадний завод. У 1860–1861 рр. вони виробили 1,4 млн пудів цукру (54%). У наступні роки число цукрових заводів зменшувалося, а виробництво цукру внаслідок концентрації виробництва зростало [10, с. 76].

З 1864 р. в цукроварній промисловості почалося значне піднесення. Як і в інших галузях промисловості, в цукроварінні розвивалося «грюндерство». Виникало багато товариств на паях. В 1866–1870 рр. нав України було засновано 11 акціонерних товариств цукрових заводів, а в 1871 –1875 рр. – ще 24. Вкладення капіталістів створювало умови для швидкого технічного прогресу. Цукроваріння стає однією з найбільш розвинутих галузей промисловості. Так, якщо в 1864–1865 рр. цукру-піску було вироблено 3135 500 пудів, то в 1876–1877 рр. – 9 804 757 пудів, тобто більше як у 3 рази [1, с. 248].

Піднесення 60-х – початку 70-х рр. у цукровій промисловості заступила криза 1876–1878 рр. Деякі заводи закрилися зовсім. Скоротився обсяг продукції цукру. Загальмувався і процес росту акціонерних товариств.

У 1877 р., у зв'язку з російсько-турецькою війною, почалося загальне промислове піднесення в Росії. Одночасно скоротився імпорт цукру. Навіть більше, уряд, міцно зв'язаний з цукрозаводчиками, сприяв експорту цукру на зовнішні ринки, хоч це й зменшувало митні доходи казни. У період цукрової кризи в Росії (1876–1878 рр.) вперше на іноземних ринках у великій кількості з'явився російський цукор. Щоб звільнити внутрішній ринок від надлишків цукру і в такий спосіб підтримати ціни, уряд постановив відшкодувати підприємцям податок за вивезений за кордон цукор. За роки кризи цукрозаводчики одержали від казни грошей на суму більш як 2,3 млн карбованців.

Одним із наслідків кризи було посилення концентрації в цукроварній промисловості. Під час кризи великі капіталістичні підприємства остаточно витіснили дрібні. Найшвидше зростала питома вага найбільших заводів: у 1883–1884 рр. вони становили майже третину загальної кількості цукрових заводів. Великі заводи були сконцентровані в основному на Правобережній Україні.

У 1885–1886 рр. у зв'язку з розширенням виробництва ціни на цукор почали падати. Знизилися й прибутки акціонерних товариств. Щоб стабілізувати становище, уряд подавав додаткову фінансову підтримку цукрозаводчикам. Спираючись на підтримку уряду, вони підписали 25 лютого 1887 р. договір про створення цукрового синдикату. Це було одне з перших монополістичних об'єднань на Україні і в Росії взагалі. Синдикат швидко зростав. У 1893–94 рр. він об'єднував 93,5 процента усіх цукрових заводів імперії. Головну роль у ньому відігравали великі заводчики. В 1887–1888 рр. Бобринські мали 6, Браницький, Потоцький і Харитоненко – по 7, Терещенко і Бродські – по 9 заводів і т. ін. Зі 178 пісочних і рафінадних заводів Росії ця група підприємців володіла 54 заводами, або 30,3 відсотка. Заводи цих власників дали в 1887–1888 рр. 7,4 млн пудів цукру-піску, тоді як уся цукрова промисловість виробляла 19,5 млн пудів. Вісім названих найбільших цукрозаводчиків зосередили в своїх руках 37,9 процента виробництва цукру-піску в Росії, перетворившись у «цукрових королів». [1, с. 249]

Справжня мета синдикату полягала в тому, щоб до певного рівня, доки не зміниться кон'юнктура, скоротити виробництво цукру. Шляхом закриття заводів і скорочення випуску цукру на окремих заводах синдикату вдалося підвищити ціни на внутрішньому ринку.

У 90-х роках в цукрову промисловість посилювався вплив акціонерного капіталу. Високий рівень техніки й технології забезпечив високу якість українського цукру. Цукрова промисловість нашої країни за темпами свого розвитку в 90-х роках випередила західноєвропейські країни. Одержуючи високі прибутки, заводчики могли продавати цукор за кордон по демпінгових цінах, наприклад, в Англію.

За останні двадцять років перед Першою світовою війною на територіях Правобережної України діяв 31 цукровий завод, а на Лівобережжі – 22 заводи. Роки підвищеного виробітку цукру були роками врожаю на цукрові буряки.

Отже, зростання продуктивності праці визначалося не стільки механізацією праці і піднесенням культури обробки цукрових буряків, скільки сприятливими метеорологічними умовами для його вирощування і жорстокою експлуатацією робітників. Цукрова галузь у Російській імперії перебувала в монополістичній стадії капіталізму, відповідно до політики синдикату й уряду, за принципом: краще менше, та дорожче. Цей принцип сприяв збагаченню групи капіталістів, що у свою чергу погіршувало становище робітників.

Загалом промисловість України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. зазнала значного розвитку та трансформації як у виробничому так і в економічному значенні. Основними чинниками які сприяли розвитку були: іноземний капітал, західні технології та нове відношення до виробництва. Водночас головними проблемами які уповільнювали розвиток промисловості були: низька технологічність

процесу виробництва; використання дешевої робочої сили у вигляді селян; державна монополізація на виробництво; загальноімперська економічна політика;

Пережитки кріпосницьких відносин, що збереглися в Російській імперії на початку ХХ ст., гальмували розвиток цукрової галузі та всієї промисловості в цілому. В Україні, крім того, розвиткові промисловості перешкоджали дії різного виду монополій які гальмували розвиток ринкових відносин на території імперії. Внаслідок цього продуктивність праці у промисловості зростала повільно і нерівномірно, перебуваючи в цілковитій залежності від держави та монополістичних угруповань.

Усі галузі промисловості пройшли шлях становлення і розвитку, але їх значення завжди враховували суто в загальноімперському відношенні. Потреби регіонів та безпосередньо людей не враховувалися. Промисловість України стала своєрідною «сировинною базою» для забезпечення імперських амбіцій. Велика кількість дешевої робочої сили звичайно зробила свій внесок у розбудову і стрімкий розвиток промисловості імперії.

Список використаних джерел:

1. Голобуцький В.О. Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період : Навч. посібник / В.О. Голобуцький. Київ : Вища школа, 1970. 298 с. (Holobutskyi V. O. Ekonomichna istoriia Ukrainiskoi RSR. Dozhovtnevui period : Navch. posibnyk / V.O. Holobutskyi. Kyiv : Vyshcha shkola, 1970. 298 s.)
2. Гуржій І.О. Розвиток промисловості України в системі всеросійського ринку (60-90-і роки ХІХ ст.). *Український історичний журнал*. 1966. № 10. С. 26-38. (Hurzhii I. O. Rozvytok promyslovosti Ukrainy v systemi vserosiiskoho rynku (60-90-i roky XIX st.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1966. № 10. S. 26-38.)
3. Довжук І.В. Промисловість Наддніпрянської України наприкінці ХІХ ст. *Проблеми історії України ХІХ - початку ХХ ст.* 2001. № 2. С. 17-24. (Dovzhuk I. V. Promyslovist Naddnyprianskoi Ukrainy naprykintsii XIX st. *Problemy istorii Ukrainy XIX - pochatku XX st.* 2001. № 2. S. 17-24.)
4. Донік О.М. З історії індустріального освоєння Донбасу (ХІХ – початок ХХ ст.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2014. 60 с. (Donik O. M. Z istorii industrialnoho osvoiennia Donbasu (XIX–pochatok XX st.). Kyiv Kyiv.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2014. 60 s.)
5. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол.: Т.А. Балабушевич, В.Д. Баран, В.К. Баран та ін.] ; НАН України. Інститут історії України. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с. (Ekonomichna istoriia Ukrainy: Istoryko-ekonomichne doslidzhennia: v 2 t. / [red. rada: V. M. Lytvyn (holova), H. V. Boriak, V. M. Heiets ta in.; vidp. red. V. A. Smolii; avt. kol.: T.A. Balabushevych, V. D. Baran, V. K. Baran ta in.] ; NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Nika-Tsentr, 2011. T. 1. – 696 s.)
6. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол.: Т.А. Балабушевич, В.Д. Баран, В.К. Баран та ін.]. НАН України. Інститут історії України. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с. (Ekonomichna istoriia Ukrainy: Istoryko-ekonomichne doslidzhennia: v 2 t. / [red. rada: V. M. Lytvyn (holova), H. V. Boriak, V. M. Heiets ta in.; vidp. red. V. A. Smolii; avt. kol.: T. A. Balabushevych, V. D. Baran, V. K. Baran ta in.]. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Nika-Tsentr, 2011. T. 2. 08 s.)
7. Лазанська Т.І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово-промислової статистики ХІХ ст.). К.; Інститут історії України НАН України, 1999. 282 с. (Lazanska T. I. Istoriiia pidpriemnytstva v Ukraini (na materialakh torhovo-promyslovoi statystyky XIX st.). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 1999. 282 s.)
8. Лановик Б.Д. Економічна історія України і світу [Текст] : підруч. для студ. вищ. навч. закладів / Б.Д. Лановик [та ін]; ред.Б. Д. Лановик. 3 вид., доп. Київ: Вікар, 1999. 736 с. (Lanovyk B. D. Ekonomichna istoriia Ukrainy i svitu [Tekst] : pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakladiv / B. D. Lanovyk [ta in]; red. B. D. Lanovyk. 3 vyd., dop. Kyiv: Vikar, 1999. 736 s.)
9. Мельник Л.Г. Технічний переворот на Україні у ХІХ ст. / Л.Г. Мельник. Київ: В-во Київського університету, 1972. 240 с. (Melnyk L. H. Tekhnichni perevorot na Ukraini u XIX st. / L. H. Melnyk. Kyiv: V-vo Kyivskoho universytetu, 1972. 240 s.)
10. Москалюк М. М. З історії розвитку цукрової промисловості в Україні у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст. *Укр. іст. журн.* 2008. № 2. С. 75-85. (Moskaliuk M. M. Z istorii rozvytku tsukrovoi promyslovosti v Ukraini u druhi polovyni XIX - na pochatku XX st. *Ukr. ist. zhurn.* 2008. № 2. S. 75-85.)
11. Нестеренко А.А. Очерки истории промышленности и положения пролетариата Украины в конце XIX и начале XX в. Москва : Госполитиздат, 1954. 308 с. (Nesterenko A. A. Ocherki istorii promyishlennosti i polozheniya proletariata Ukrainyi v kontse XIX i nachale XX v. Moskva: Gospolitizdat, 1954. 308 s.)
12. Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні. Ч. 2: Фабрично-заводське виробництво / Відп. ред. Л.Е. Горелік. Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. 580 с. (Nesterenko O. O. Rozvytok promyslovosti na Ukraini. Ch. 2: Fabrychno-zavodske vyrobnytstvo / Vidp. red. L. E. Horelik. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1962. 580 s.)

13. Шибаніц Д.М. Розвиток вугільної промисловості Донбасу в середині XIX – на початку XX ст.: історіографія питання *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер. : *Історичні науки*. 2009. Т. 94, Вип. 81. С. 131-135. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2009_94_81_26 (Shebanits D. M. Rozvytok vuhilnoi promyslovosti Donbasu v seredyni KhIKh – na pochatku KhKh st.: istoriohrafia pytannia. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu im. Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»*. Ser. : *Istorychni nauky*. 2009. T. 94, Vyp. 81. S. 131-135. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2009_94_81_26)

Галузь: «Історія, Релігієзнавство»

ТИМОФЕЙ ІВАНОВИЧ БУТКЕВИЧ –ПРОТОІЕРЕЙ, ПРОФЕССОР, БОГОСЛОВ (К 165-ЛЕТІЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

Иванов Василий Максимович
магистрант 4 курса
Киевская Духовная Академия и Семинария
г. Киев

младший научный сотрудник
отдела памятников истории
ОКЗ «Харьковский научно-методический
центр охраны культурного наследия»
г. Харьков

Аннотация:

Статья посвящена освещению фактов из жизни выдающегося харьковского публициста, богослова и профессора университета протоиерея Тимофея Ивановича Буткевича. В статье уделяется внимание малоизвестным фактам из его жизни, раскрываются особенности социальных и политических реалий указанного периода. Также приводится краткая характеристика наиболее значимых произведений Буткевича. Автор демонстрирует глубокое знание материала и оригинальный взгляд на роль данной личности в истории Харькова, губернии и епархии, в народном образовании, церковной и научной жизни и культурном наследии.

Ключевые слова: Буткевич, университет, образование, церковь, богословие.

Содержание статьи. Протоиерей Тимофей Буткевич – священнослужитель Русской Православной Церкви, богослов, публицист, профессор Харьковского университета, член Государственного совета.

Тимофей Иванович Буткевич родился в семье священника 21 февраля 1854 г. в селе Большая Рогозянка Харьковского уезда Харьковской губернии (ныне Золочевский район Харьковской области); дед был дьячком, прадед — священником. В 1869 году окончил Харьковское духовное училище; в 1875 году — Харьковскую духовную семинарию; в 1879 году — Московскую духовную академию со степенью кандидата богословия[1].

6 ноября 1878 года рукоположен в священники к Троицкой церкви слободы Беловодская Старобельского уезда; в 1880 году переведен в Покровский собор Старобельска. С 1882 года священник кладбищенской Иоанно-Усекновенской церкви Харькова. В 1883 году назначен председателем Совета Харьковского епархиального женского училища. С 1884 года законоучитель Мариинской женской гимназии, клирик кафедрального Успенского собора. В 1884 году получил степень магистра богословия. С 1891 года ключарь собора.

В 1893 году возведен в сан протоиерея. С 1894 года профессор богословия Харьковского университета, настоятель университетской церкви.

В 1893—1897 годы состоял членом Харьковской городской думы. Был избран одним из 6-и почетных членов Харьковского отдела Союза русского народа.

С 1903 года — доктор богословия.

В 1906 году был избран членом Государственного Совета от белого духовенства; был переизбран на новый срок. В Госсовете выступал за права Церкви и неизбежность монархического строя. В Петербурге он стал активным членом старейшей монархической организации — Русского собрания, где выступал с докладами. Его доклад «О вторжении евреев в лоно Церкви Христовой», прочитанный 18 сентября 1911, вызвал такой интерес, что ему пришлось повторить его 14 октября. Доклад «О смысле и значении

кровавых жертвоприношений в дохристианском мире и о так называемых „ритуальных убийствах“»[2], прочитанный 18 октября 1913 года по поводу дела Бейлиса был издан отдельной брошюрой. 24 апреля 1911 года был избран членом Совета РС.

С 1908 года член Особого совещания при Святейшем Синоде по миссионерским делам, председатель синодальной комиссии по сектантским делам, с 1910 года состоял в комиссии по старокатолическим и англиканским вопросам при Синоде, до апреля 1917 года входил в Учебный комитет Синода.

1 марта 1912 года был Высочайше утверждён членом «при Святейшем Синоде постоянного, впредь до созыва собора, предсоборного совещания»[3].

После Февральской революции, в апреле 1917 года, в передовице официального издания Святейшего Синода «Церковный Вѣстникъ», которое он редактировал, писал: «Произведённый у нас переворот невольно заставляет нас вспомнить историю еврейских царей и в особенности царствование злосчастного Саула. Вдумайтесь в него и вас поразит его сходство с царствованием последнего русского императора. Николай II — также помазанник Божий; но Дух Господень отступил от него, как отступил Он и от Саула, и отверг его Господь от Себя, чтобы он не царствовал более над Россиею. <...> Низложение Николая II произошло несомненно по воле Божией. <...> Возмутительно читать пустую и недостойную болтовню бывших великих князей, которых с полным основанием осудил и бывший министр иностранных дел С. Д. Сазонов. Только страстною раздражительностью можно объяснить себе и то, что некоторые сотрудники газет всю характеристику бывшего царя ограничивают словами: „скорбен главою“, „алкоголик“ и т. п. <...> Многие действия бывшего царя остаются недоступными для понимания и объяснения их. Решительный отзыв о них, по нашему мнению, могла бы дать только психиатрия. Думские ораторы с возмущением указали, например, на недостойное поведение бывшего митрополита петроградского Питирима — явного распутинца, а царь на другой день жалуется его патриаршими отличиями. Да разве это действие нормального и здравомыслящего человека? <...> Но если поведение бывшего царя не было результатом психической ненормальности, то неизбежно прийти к заключению, что никто и никогда так не дискредитировал принципа самодержавия, как именно Николай II. <...> Ведь ни для кого не секрет, что вместо Николая II, Россиею управлял развратный, невежественный, корыстолюбивый хлыст-конокрад Распутин! <...> Особенно тяжело сказались влияние Распутина на царя в жизни Православной церкви. Как хлыст, Распутин был самым непримиримым врагом Церкви. Поэтому и все распоряжения царя по церковным делам носили враждебный характер, — характер юлиановских гонений. Господство в церкви было предоставлено хлыстовству. И церковью управлял, собственно, Распутин. Он назначал обер-прокуроров Св. Синода из лиц, лизавших его руки. Своих единомышленников он возводил на митрополичьи (м.м. Питирим и Макарий) и архиепископские кафедры. Огородник Варнава, не умевший написать грамотно двух слов, гнавший науку и просвещение, был возведён в сан архиепископа! Где и когда была доводима Православная Церковь до такого позора?! <...> Вообще нужно сказать, что, ради престижа только показывая вид своей независимости от открытых влияний со стороны государственных деятелей, наши „самодержцы“ всегда находились под гнетущим влиянием различных тёмных безответственных сил... <...>»[4]

По возвращении в Харьков, с 1 января 1918 года, настоятельствовал в Николаевской церкви. С конца 1919 года был одним из 3-х членов Епархиального Совета, временно управлявшего Харьковской епархией в отсутствие правящего архиерея; 13 августа 1920 года возглавил избранный Харьковский Епархиальный Совет, ликвидированный 3 марта 1921 года отделом наркомата юстиции.

Умер от воспаления лёгких и паралича сердца; погребён на кладбище возле Иоанно-Усекновенской церкви в одной ограде с матерью и дочерью (захоронение было уничтожено).

Его сын, священник Алексей Буткевич, эмигрировал и скончался в Париже.

Коренной слобожанин, известный богослов, экзегет, церковно-общественный деятель, окончил Московскую духовную академию, активный сотрудник журнала «Вера и Разум». Он был одним из лучших знатоков сектантства в дореволюционный период. Большинство его трудов посвящено истории и философии религии. Само литературное наследие Т. Буткевича очень велико. Из работ Бородовича и Холонского, которые отмечают работоспособность и трудолюбие Т. Буткевича, видно, что он всецело отдал себя науке. Его труды отличаются тщательным исследованием первоисточников изучаемых предметов, они строго логически обоснованы по содержанию, и показывают его обширные богословские, философские и исторические знания.

Так, например, в «Историческом очерке развития апологетического или основного богословия», автор даёт нам возможность проследить в хронологическом порядке развитие апологетического течения в богословской литературе, начиная с первых веков христианства и заканчивая концом XIX века. Он пишет, что в наилучшей постановке науки, её объеме и изложении, весьма важный аспект имеет история самой науки. Именно история указывает нам данные, на основании которых мы можем представить, чем должна быть христианская апологетика, как наука, каковы её цели, задачи, и какими средствами она может располагать для решения этих задач.

В работе «Религия, ее сущность и происхождение», автор делает обзор философских гипотез о сущности, а также происхождении религии, начиная с античного времени, до современности. За этот большой труд он был удостоен степени доктора богословия.

В работе «Спиритизм» Т. Буткевич рассматривает сначала историческое его развитие, а затем религиозно-философское направление. Стремясь соединить теологический и научный подходы к изучению истории религии, автор делает вывод, что быть посредником между двумя направлениями очень тяжело, необходимы жертвы и уступки. Поэтому он сознательно выбирает философско-теологическое направление и подтверждает правоту своих высказываний цитатами из Священного Писания и работ отцов Православной Церкви.

Как считает Т. Буткевич, главной составляющей каждой религии является живая вера в бытие личного Бога, от Которого человек может получать откровение, научения и сверхъестественную помощь, а также заповеди, руководящие его нравственной деятельностью и поведением. Религия не ограничивается одной способностью души человеческой, а охватывает все ее силы: разум, волю и чувства. Автор говорит, что даже между эстетическими и религиозными чувствами существует тесная связь. Все душевные силы человека действуют в полной связи между собой и связь эта так тесна, что они дополняют друг друга. Он говорит, что точное знание вероучения не делает человека религиозным, а, прежде всего, необходимо понимание религиозных истин. Религия существует в человеческом роде лишь потому, что стремление к Богу присуще человеческому сознанию от природы, хотя и омрачено грехопадением. Представление о Боге создает сам человек. Т. Буткевич пишет: «Представления о вещах не только различны у разных людей, но часто мы сами должны изменять свои представления о предмете».

Своими трудами и пастырской деятельностью профессор Т. И. Буткевич внес значительный вклад в развитие апологетики, как науки, а также в развитие отечественной богословской науки в целом. Он также принимал участие в общественной жизни Харькова и заслужил, чтобы память о нем не канула в Лету.

В современной литературе жизнь и научная деятельность Тимофея Иоанновича описана в кратких, но содержательных статьях Г. Д. Панкова, архимандрита Владимира (Швеца), А. В. Парфеновой.

Литература:

1. Буткевич, Тимофей Иванович // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890—1907.
2. «О смысле и значении кровавых жертвоприношений в дохристианском мире и о так называемых „ритуальных убийствах“» Библиотека Якова Кротова
3. «Правительственный Вѣстникъ». 2 (15) марта 1912, № 50, С. 4.
4. Православная Церковь и Государственный переворотъ. // «Церковный Вѣстникъ, издаваемый Миссіонерскимъ Совѣтомъ при Святѣйшемъ Синоде». 1917, апрель — 14 мая, № 9—17, стб. 180—182.

Галузь: «Всесвітня історія»

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОСОЮЗУ

Бондарець Марина Вадимівна

кандидат економічних наук

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Україна, Київ

Анотація У роботі проведено аналіз трансформації культурної політики ЄС наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Розглянуто основні програмні документи ЄС, що сприяли становленню та розвитку культурної політики. Виокремлено та проаналізовано основні програми та проекти ЄС в галузі культури. Зроблено висновок про те, що на сучасному етапі сфера культури набуває особливого значення у формуванні напрямів зовнішньополітичної діяльності і соціально-економічного розвитку об'єднання.

Ключові слова: Європейський Союз, трансформація, культурна політика, культурна спадщина, європейська культура, масова культура.

Європейська інтеграція пройшла досить довгий шлях, перш ніж розуміння викликів, пов'язане з розвитком культури, набуло цілісного бачення та інституційної форми і було зафіксовано у відповідних документах ЄС.

Протягом тривалого періоду питання культури займали другорядне місце в ЄС, де панував безперечний пріоритет економіки над усіма іншими сферами. Необхідність формування єдиного європейського культурного простору не обговорювалася, не проводилося й ніяких загальних культурних заходів. Проблема, що виникали в культурній сфері, не надавалося належного значення, незважаючи на прийняття ще в 1954 р. Європейської культурної конвенції, яка проголошувала необхідність «вживати належних заходів для захисту культурної спадщини Європи і забезпечувати розумний доступ до об'єктів культури і мистецтва» [1].

Ситуація почала повільно змінюватися в 70-х рр. ХХ ст., коли під впливом наростаючого тиску з боку суспільства масового споживання керівники держав ЄЕС опинилися в епіцентрі широкомасштабної дискусії щодо необхідності становлення загальної культурної політики, яка дотепер формувалася доволі фрагментарно. Так, з 1969 р. розпочалися спільні обговорення питань культури главами держав і урядів країн-членів ЄЕС. А у 1974 р. Європарламент вперше сформував Комітет з питань культури; у цьому ж напрямку запрацювали такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО і Рада Європи. Останньою ще у 1954 р. було прийнято вже згадану Європейську культурну конвенцію, котра закликала вживати належних заходів для захисту спадщини Європи у сфері культури, в якій було об'єднано географію, релігію, політику, мистецтво, науку і філософію Старого Світу. 80-і рр. ХХ ст. в хронології європейської інтеграції ознаменувалися втіленням в життя загальноєвропейських культурних проектів «Європейські міста культури» і великої реставраційної програми «Емблематик». Поворотною фазою інституційно-правового оформлення простору культурної політики в нинішньому ЄС можна вважати доповідь Єврокомісії 1987 р. «Свіжі віяння для культури в Європейському співтоваристві». Однак лише в останнє десятиліття минулого століття культурна політика отримала офіційний юридичний статус в Договорах про ЄС від 1992 і 1997 рр. Так, в Амстердамському договорі 1997 р. правову основу отримали і культурні заходи, що проводяться під егідою Євросоюзу.

Євросоюз сприяє здійсненню заходів щодо розширення співробітництва між діячами культури з різних держав-членів і підтримує їх ініціативи, але не вимагає від них гармонізувати власні національні політики в цій галузі. ЄС лише співфінансує різні міжнаціональні проекти у сфері культури, що здійснюються компаніями, асоціаціями, регіональними властями, університетами, дослідницькими центрами з різних країн Європейського Союзу, а також з третіх країн. В умовах децентралізації компетенції у сфері здійснення культурної політики національні держави розпоряджаються в тому числі і європейськими фінансовими ресурсами. Лісабонський договір зафіксував, що культурна політика залишиться в межах компетенції країн-учасниць при додаткових функціях з боку ЄС. «Договір про реформу ЄС досить чітко розділяє компетенції, які належать до відання Союзу і національних урядів. У питаннях, які не належать до виключної компетенції ЄС, Союз буде приймати участь тільки тоді і тою мірою, якщо цілі не можуть бути належним чином досягнуті кожною державою самостійно на федеральному або місцевому рівні, але можуть бути досягнуті в рамках всього Союзу, беручи до уваги масштаби і наслідки передбачених дій» [2].

При цьому у сфері культури дії ЄС здійснюються у формі специфічних заходів, розроблених департаментом Єврокомісії з освіти та культури, і розповсюджуються на чотири сфери: вдосконалення знань про європейську історію і культуру та їх розповсюдження; збереження культурної спадщини; некомерційні культурні обміни; художня та культурна творчість, включаючи аудіовізуальний сектор.

Важливо підкреслити, що в найближчій перспективі ЄС не планує створення уніфікованої загальноєвропейської культурної політики. Європейська культурна інтеграція не має лінійного характеру і тим більше не передбачає будь-якої вертикальної ієрархії: це набагато складніший і гнучкіший механізм співпраці.

Разом з тим, незважаючи на істотно більшу увагу до культури з боку керівних структур ЄС, об'єктивно неможливо було б очікувати деталізації культурної політики в його основоположних документах. В системному варіанті принципи культурної політики Євросоюзу представлені в Резолюції наради міністрів культури з використання культурної політики в цілях розвитку від 2 квітня 1998 р. та зводяться до наступних [1]:

- сталий розвиток і розквіт культури взаємозалежні;
- будь-яка політика розвитку повинна враховувати культурні реалії;
- самореалізація особистості в суспільстві й через творчість є однією з найважливіших цілей сталого розвитку;
- держави ЄС повинні забезпечувати максимальні можливості для доступу та участі громадян у культурному житті;
- головна мета культурної політики полягає в тому, щоб створити середовище проживання, сприятливе для самореалізації особистості, й забезпечити її відповідними ресурсами;
- діалог між культурами є одним з найскладніших основних культурних і політичних питань в ЄС;

- культурне різноманіття – це скарбниця культурної спадщини і ключовий фактор розвитку ЄС;
- захист місцевих і регіональних культур, яким загрожує загальна уніфікація, що не повинна перетворити ці культури на пам'ятники минулого;
- у світі, де взаємозалежність зростає з кожним роком, оновлення культурної політики має відбуватися одночасно на місцевому, національному, регіональному і загальносоюзному рівнях;
- країни зобов'язані разом працювати над побудовою інформаційного світу міжкультурних комунікацій і взаєморозуміння, в якому різноманіття культурних цінностей, етичних і поведінкових моделей становить справжню культуру світу;
- культурна політика повинна бути вільна від будь-якої дискримінації й спрямована на поліпшення соціальної інтеграції та якості життя всіх членів суспільства;
- держави-учасниці ЄС мають робити все можливе для тісної співпраці з громадянським суспільством;
- культурна політика повинна визнавати неоціненний внесок, який вносять представники творчих професій в розвиток суспільства.

Отже, культурна політика Європейського Союзу в даний час є цілком самостійною в системі інтеграційних стратегій даного об'єднання. Її поява не була випадковою і має розглядатися як відповідь Старого Світу на глобальні виклики часу, до яких можна віднести три головних чинника: загрозу збереженню різноманіття культур, зростання впливу масової культури, а також тотальну експансію інформаційного суспільства. Протидія першому з них сьогодні полягає в тому, щоб не тільки зберегти все розмаїття культур, а й реалізувати їх безконфліктну взаємодію. Другий і третій чинники нерозривні, і тому їх нівелювання в даний час є важким завданням. Адже нині класична культура Старого Світу піддається настільки масованому тиску електронно-мережових структур, що їй вже самій доводиться шукати якісь опори, щоб не втратити накопиченої в століттях самобутності.

На зламі століть викладена вище стратегія почала втілюватися в конкретних проектах ЄС. Першим з них була програма сприяння художньої творчості європейського масштабу «Калейдоскоп» (1996-1999 рр.), потім послідували програма підтримки книговидавництва та читання «Аріан» (1997-1999 рр.) і програма збереження культурної спадщини і мобільності фахівців «Рафаель» (1997-2000 рр.). Незважаючи на успішність їх реалізації, вже до кінця 1990-х рр. стало очевидно, що культурна політика повинна надбати нової якості й вийти на новий рівень, стати настільки ж доступною для кожного європейця, як і плоди комерційної і технологізованої масової культури. Іншими словами, боротися з масовою культурою стало можливо, тільки застосовуючи її ж технічні засоби й не зупиняючись перед витратами. Програма «Культура-2000» [3] стала основним інструментом політики ЄС у цій галузі, націленим на розвиток загального культурного простору через підтримку художніх і культурних проектів в Європі в координатах задуму, організації і виконання. Спочатку вона була розрахована на п'ятирічний період (2000-2004 рр.), але згодом продовжена на 2005-2006 рр.

Назва першої Рамкової програми з культури є вельми символічною і знаменує собою точку відліку нового бачення європейської культури. Його характеризує певна багаторівневість, що включає:

- бачення культури в координатах глобального світу;
- толерантне ставлення до різноманіття культур;
- пропаганду і трансляцію культурної спадщини через ЗМІ;
- вбудовування культури в ринкові механізми при одночасному патронажі над нею з боку держав-учасників ЄС;
- наявність елементів культурної політики практично у всіх видах інтеграційних стратегій ЄС.

Щодо географії даної програми, то вона виходила за рамки ЄС і включала не тільки членів угруповання, а й країни-учасниці Європейської економічної зони: Ісландію, Ліхтенштейн і Норвегію.

Програма «Культура-2000» була присвячена усвідомленню європейцями спільності їхньої культурної спадщини, що охоплює звичаї, традиції, навички і знання. Проекти подібного типу включають до себе створення умов для професійної мобільності, обмін досвідом, а також творчість в координатах мультимедійних ресурсів.

У співпраці з Європейським соціальним фондом Програма «Культура-2000» ставила за мету за допомогою «вільних мистецтв» повернути у сферу непрофесійної творчості безробітних. Відзначимо, що нині в ЄС заохочуються всі форми культурної діяльності: театр, танці, візуальні й пластичні мистецтва, кіно, література, музика тощо. Крім того, досягнення культурної політики даного регіону нині невід'ємні від освітніх стратегій «навчання протягом усього життя», «електронного навчання», а також «неформальної освіти».

Реалізацію цих цілей продовжила програма «Культура-2007», розрахована на 2007-2013 рр., бюджет якої, в порівнянні з попередньою, був збільшений на 70%. Пріоритетами цієї програми стали питання

поглиблення міжкультурного діалогу, а також підтримка працівників культури. Пілотний проект з мобільності діячів культури став одним із наріжних каменів програми «Культура-2007».

Окрім Програми «Культура – 2007-2013», ЄС запровадила й інші інструменти збереження культурної спадщини та патронажу над сучасними культурними реаліями.

Відповідно до прийнятого в 2007 р. Європейського порядку денного в області розвитку культури у глобалізованому світі, основними пріоритетами діяльності ЄС на даному напрямку стали: просування та підтримка культурного різноманіття та міжкультурного діалогу, розвиток економічного потенціалу культурної і творчої індустрій в рамках загальних завдань економічного зростання Союзу, включення культури до основних елементів зовнішньополітичної діяльності ЄС.

Ці пріоритети було додатково конкретизовано в третьому за рахунком Робочому плані з культури на 2015-2018 рр. [4], прийнятому в 2014 р. У ньому акцент був зроблений на масову й інклюзивну культуру, охорону і захист культурної спадщини, розвиток інновацій в культурному і творчому секторах, включення питань культури в програмну діяльність ЄС із третіми країнами.

Платформа культурної дипломатії, що була створена в березні 2016 р. в рамках інструменту партнерства з третіми країнами, була покликана забезпечувати підтримку експертного потенціалу, який передбачалося задіяти в розробці рекомендацій Єврокомісії з питань зовнішньої політики в галузі культури з метою ефективної реалізації Стратегії з розвитку культурного виміру зовнішньої політики Євросоюзу.

У представлений 8 червня 2016 р. Верховним представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки та Єврокомісією Стратегії з розвитку культурного виміру зовнішньої політики Євросоюзу [5] було окреслено ключові завдання розвитку і зміцнення співпраці ЄС в даній сфері з країнами-партнерами з метою сприяння стабільності й безпеки в сусідніх регіонах, серед яких: 1) сприяння третім країнам через підтримку відповідних двосторонніх / багатосторонніх програм і проектів з метою розвитку економічного потенціалу сектора культури, підвищення його соціальної значущості та створення робочих місць; 2) ув'язка просування міжкультурного діалогу з правозахисним досвідом, а також – з тематикою інтеграції мігрантів, боротьби з радикалізацією серед молоді з метою зниження конфліктного потенціалу як «у себе вдома», так і за його межами; 3) захист спадщини як ключового елементу розвитку культурного туризму.

У резолюціях Європарламенту, прийнятих у 2008-2016 рр., відображені основні тенденції розвитку сектора культурної та креативної індустрії Європи і сформульовані завдання Євросоюзу щодо розкриття творчого потенціалу європейських країн з метою підвищення економічного зростання і рівня зайнятості.

Держави ЄС продовжують вдосконалювати нормативно-правову базу в галузі розвитку культури і творчої індустрії на предмет її відповідності поточному зовнішньополітичному і соціально-економічному порядку денному.

В рамках програмної діяльності ЄС в сфері культури були ініційовані проекти не тільки європейського, а й міжнародного значення: «Креативна Європа», «Європейські культурні столиці», «Пам'ятка європейської спадщини», «Європейський рік культурної спадщини», моніторинг щодо розвитку культурної та креативної індустрій європейських міст, проекти з присудження премій ЄС в галузі сучасної архітектури, культурної спадщини, літератури, кінематографії, фестивальної діяльності тощо.

Держави-члени ЄС щільно співпрацюють у таких міжнародних організаціях, як ЮНЕСКО і Рада Європи, де вирішення проблем культури сприяють розвитку демократичних цінностей. Крім того, набуває актуальності проблематика запобігання незаконній торгівлі культурними цінностями у контексті нової Конвенції Ради Європи «Про боротьбу з правопорушеннями щодо культурних цінностей» (СЕТС № 221) від 2017 р.

На особливу увагу заслуговує визначення пріоритетів в області культурної політики країн, які головує у Раді ЄС і багато в чому визначають ступінь включення галузі культури в якості повноцінної складової в зовнішньополітичну діяльність Євросоюзу та його держав-членів.

Транснаціональний мегапроект «Креативна Європа 2014-2020 рр.» поєднує в себе програми «Культура» і «Медіа» і сьогодні являє собою єдиний механізм підтримки творчої діяльності в сфері культури і аудіовізуального сектора.

Відповідно до статті 8 Регламенту Європарламенту та Ради ЄС №1295 / 2013 про заснування програми «Креативна Європа», в ній могли брати участь представники 28 держав-членів Євросоюзу, країн-кандидатів на вступ до ЄС, країн Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), а також ряду країн Європейської політики сусідства. До оновленого списку учасників програми у 2017 р. входили наступні країни: Албанія, Вірменія, Грузія, Ісландія, Македонія, Молдова, Норвегія, Сербія, Туніс, Україна, Чорногорія. Крім того, в ній передбачалося участь профільних структур міжнародних організацій – ЮНЕСКО, Ради Європи, Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

Якщо до 2014 р. фінансова підтримка цілого ряду премій в галузі культури здійснювалася з бюджету профільних програм Єврокомісії, то тепер фінансування триває в рамках підпрограми «Культура» (Culture Sub-programme).

У цьому оновленому форматі зусилля спрямовані на забезпечення стабільного економічного зростання в ЄС шляхом розвитку сектора культури, ринку аудіовізуальних послуг та наукових досліджень, що надає можливість розробляти і аналізувати транснаціональну культурну політику і результати обміну передовим досвідом.

Контроль над реалізацією таких проектів, як «Європейські культурні столиці», «Пам'ятка європейської спадщини», «Європейський рік культурної спадщини», а також проектів міжнародного значення здійснюється безпосередньо Єврокомісією. Крім того, з метою ефективної імплементації проекту «Креативна Європа» на рівні країн-членів ЄС створено мережу національних координаторів – Creative Europe Desks. Згідно зі статтею 18 Регламенту «Моніторинг та оцінка», до 30 червня 2022 р. Єврокомісія надасть на розгляд Європарламенту остаточний звіт про реалізацію програми «Креативна Європа». Проміжний звіт по програмі був підготовлений 31 грудня 2017 р.

Програма «Європейські культурні столиці», яка стартувала в 1985 р., нині є складовою частиною транснаціонального мегапроекту «Креативна Європа 2014-2020 рр.» і має за мету сприяння економічному зростанню та підвищенню зайнятості, заохочення міжкультурного діалогу і збереження культурної спадщини міст, які отримали цей титул, а також розвиток освіти, туризму і сектора послуг. Завдяки цій програмі з 1985 по 2017 рр. статус європейської культурної столиці отримали 56 міст.

Серед жителів європейських країн постійно зростає інтерес до цього проекту Євросоюзу. Попередній досвід проведення культурних заходів в рамках «Європейської культурної столиці» свідчить про те, що культурний потенціал міст дозволяє успішно розвивати культурний туризм, залучати інвестиції, перетворювати вигляд міст, залучати молоде покоління до збереження їх культурної спадщини. Так, у 2008 р. у Ліверпулі було задіяне близько 10 тис. зареєстрованих волонтерів; міській владі Кошице у 2013 р. вдалося перетворити індустріальне місто в туристичний хаб Карпатського регіону; Марсель у тому ж році відвідали 11 млн. туристів, а його економіка отримала від приватних компаній 16,5 млн. євро; Вроцлав у 2016 р. залучив найбільшу кількість інвестицій за всю історію цього проекту – 615 млн. євро. У списку претендентів на титул «європейської культурної столиці» у 2019 р. – Пловдив (Болгарія) і Матера (Італія), у 2020 г. – Рієка (Хорватія) і Гелвей (Ірландія).

«Європейський рік культурної спадщини» [6] – проект ЄС з координації зусиль країн-членів в області комплексного захисту, збереження, відновлення, використання і популяризації європейської культурної спадщини як стратегічного ресурсу економіки і зовнішньої політики ЄС, а також підвищення рівня їх взаємодії щодо протидії незаконній торгівлі культурними цінностями і навмисного знищення культурних об'єктів в зонах ведення бойових дій. При цьому культурна спадщина розглядається досить широко: це всі форми матеріальної і нематеріальної, а також цифрової спадщини, включаючи пам'ятники історії, культури, народної творчості, садово-паркової архітектури, визначні місця та історичні колекції музеїв, бібліотек і архівів.

До речі, 2018 р. був символічним та історично значущим роком для Європи і її культурної спадщини: європейці відзначили 100-річчя від дня закінчення Першої світової війни і 400-річчя з дня початку Тридцятилітньої війни.

В організаційному плані кожна країна-член ЄС призначала координатора, в той час як Єврокомісія брала на себе зобов'язання з проведення нарад національних координаторів і зацікавлених установ культури для обміну думками щодо реалізації цієї ініціативи як на національному, так і на європейському рівнях.

Проект з присудження премії ЄС в області культурної спадщини [7], що розпочався при сприянні Єврокомісії в 2002 р., реалізується спільно із загальноєвропейською федерацією асоціацій зі збереження культурної і природної спадщини Європи – «Європа Ностра» – і спрямований на просування передового досвіду щодо збереження матеріальної і нематеріальної культурної спадщини, заохочення інноваційних ініціатив, збереження високих стандартів у цій сфері. Присудження премії відбувається у чотирьох номінаціях: 1) збереження, реставрація та реновація об'єктів культури; 2) дослідницькі проекти в області оцифрування пам'ятників; 3) внесок приватних осіб або організацій на захист, охорону та популяризацію пам'яток історії та культури; 4) проекти в галузі освіти, навчання і популяризації культурної спадщини.

За останні 15 років було подано 2720 заявок як від закладів культури, так і від фізичних осіб з 39 країн. Найбільше число проектів, які претендували на премію ЄС в області культурної спадщини, представлено Іспанією (498), Великобританією (286) та Італією (278).

«Європейська премія з літератури» [8], починаючи з 2009 р., щорічно присуджується Єврокомісією спільно з Європейською та міжнародною федерацією книготорговців, Європейською радою письменників і Федерацією європейських видавців письменникам-початківцям країн-членів ЄС; вона

спрямована на розкриття їх творчого потенціалу та міжнародне визнання, популяризацію художньої літератури Європи, розширення читацької аудиторії, збільшення частки книжкової продукції, підвищення рівня продажів художніх творів з інших країн. Щорічно кандидатами на здобуття цієї премії стають 12 письменників, що представляють 12 країн-членів ЄС. Так, у 2017 р. переможцями стали письменники з Албанії, Болгарії, Чехії, Греції, Ісландії, Латвії, Мальти, Чорногорії, Нідерландів, Сербії, Туреччини, Великобританії.

На особливу увагу заслуговує пілотний проект з *моніторингу розвитку культурної та креативної індустрій європейських міст* [9], що стартував у липні 2017 р. за ініціативою Спільного дослідницького центру Єврокомісії (СДЦ ЄК) – структурного підрозділу ЄК (Іспра, Італія), який об'єднує понад 3 тис. експертів з різних галузей знання. Він фінансується в рамках програми «Горизонт-2020», а у його компетенцію входять завдання подолання соціально-економічної кризи, формування єдиного цифрового ринку, юстиції та фундаментальних прав. Підготовка моніторингу розпочалася у 2003 р. в рамках семінарів з проблематики розробки індикаторів економіки, ініціаторами яких виступили ОЕСР і СДЦ ЄК. Заходи мали на меті відобразити реальний стан справ в області конкурентоспроможності в промисловому секторі, сталого розвитку, глобалізації та інновацій.

Виходячи з того, що зростання міст знаходиться у прямій залежності від інвестування у високотехнологічні галузі економіки і підтримки діяльності обдарованих людей, культурна та творча галузі розглядаються як інструмент відродження урбаністики і локомотив економічного розвитку. Моніторинг мав за мету підвищення значення і популяризації міського потенціалу Європи, яка стала суцвіттям «глобальних культурних міст» (Лондон, Париж, Мілан і Берлін), «історичних культурних міст» (Флоренція і Афіни) і «новачків» (Нант, Ессен, Монс, Познань). Для оцінки було визначено 29 індикаторів: від кількості пам'яток, пам'ятників архітектури, музеїв, кінотеатрів, концертних залів і шоу-майданчиків і їх відвідуваності, випускників вузів, що спеціалізуються в області мистецтв і гуманітарних наук, в тому числі іноземних учнів, числа робочих місць в сфері ЗМІ, мистецтва, культури та індустрії розваг, використання ІКТ, середніх показників в рейтингах університетів до потенційної доступності пасажирських авіаперельотів, автомобільного і прямого залізничного сполучення. На основі зазначених індикаторів було досліджено дев'ять основних напрямків розвитку культури і творчої індустрії міст Європи: 1) культурні заходи і умови обслуговування; 2) ступінь привабливості культурного потенціалу міста з точки зору можливості проведення в ньому культурних заходів та участі в них не тільки місцевих жителів, а й жителів сусідніх міст та іноземців; 3) рівень розвитку ринку висококваліфікованої праці в таких сферах, як мистецтво, культура та індустрія розваг, ринку медіапослуг, а також ринків реклами та моди; 4) умови для розвитку інноваційних, у тому числі цифрових, технологій; 5) виявлення нових форм зайнятості в галузі культури з урахуванням творчих та інноваційних ідей; 6) наявність університетських центрів, що займають лідируючі позиції в таблиці світових рейтингів вищих навчальних закладів і акумулюють талановитих людей, а також випускників вузів, що спеціалізуються в області мистецтва, гуманітарних наук та ІКТ, здатних привносити позитивну динаміку в розвиток економіки; 7) діагностування ступеня існуючої довіри і відкритості європейських міст; 8) розвиненість системи транспортної логістики та інфраструктури; 9) проведення ефективної та неупередженої політики влади в галузі культури з наголосом на державну підтримку і протидію корупції.

Дані були агреговані і зведені до трьох найбільш глобальних дослідницьких полів: ритм культури міста та його культурна інфраструктура («Cultural vibrancy»); розвиненість креативної економіки міста та її вплив на рівень зайнятості, процес створення робочих місць і надання економіці інноваційного характеру («Creative economy»); формування сприятливого міського середовища для залучення діячів культури і розкриття їх творчого потенціалу («Enabling environment»).

У сконструйовану віртуальну модель «ідеального культурного і креативного міста в Європі» увійшли: Париж (Франція), який очолює групу міст з кількістю жителів понад 1 млн. чоловік; Копенгаген (Данія), що займає перше місце серед міст з населенням від 500 тис. до 1 млн. чоловік; Единбург (Великобританія), який лідирує серед міст з населенням від 250 тис. до 500 тис. чоловік; а також п'ять міст з населенням менше 250 тис. чоловік – Корк (Ірландія), Ейндховен (Нідерланди), Умео (Швеція), Льовен (Бельгія), Утрехт (Нідерланди).

У 2018 р. проект став інтерактивним за допомогою створення електронного додатку, який в режимі онлайн дає можливість жителям міст, туристам, що їх відвідують, доповнювати і оновлювати вже наявні статистичні дані та висловлювати свої думки щодо оприлюднених результатів. Подібний моніторинг дозволяє діагностувати ступінь розвиненості культурного і креативного елемента сучасної європейської урбаністики. Результати дослідження планується оновлюватися кожні два роки для фіксації динаміки, що дозволить залучити інвестиції у профільні галузі економіки.

В умовах глобальної кризи, розмивання фундаментальних цінностей – демократії, верховенства права і прав людини – ЄС надає сфері культурі особливого значення, розглядаючи її як серцевину

зовнішньополітичної діяльності і основу соціально-економічного розвитку об'єднання. Якщо до 1992 р. розвиток сфери культури перебував у виключній компетенції країн-членів ЄС, то після укладення Маастрихтського договору культурна політика стала прерогативою Євросоюзу, каталізатором переосмислення ідеї єдності Європи і противагою втрати довіри до євроінтеграційного проекту.

Отже на сучасному етапі ЄС продовжує вдосконалювати нормативно-правову базу в галузі розвитку культури і творчої індустрії відповідно до зовнішньополітичного і соціально-економічного порядку денного.

Література:

1. Европейская культура: XXI век [Электронный ресурс] / под ред. Е. В. Водопьяновой. М.; СПб. : Нестор-История, 2013. 480 с. (серия Старый Свет - новые времена) URL:http://ukros.ru/wp-content/uploads/2013/10/00_Evrop-cultura.pdf

2. Лиссабонский договор о внесении изменений в Договор о Европейском Союзе и Договор об учреждении Европейского сообщества. Ст. 4. [Электронный ресурс] // Европейский парламент на упрощенном языке (сайт). URL: <http://www.europarlamenti.info/ru/Evropskiy-soyuz/osnovnoy-dogovor/Lissabonskiy-dogovor/>

3. Поддержка культурного и творческого секторов Европы [Электронный ресурс] // Еврокомиссия:[сайт].URL: http://ec.europa.eu/culture/eac/sources_info/official_doc/doc_en.html

4. Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a Work Plan for Culture (2015-2018) (2014/C 463/02) [Электронный ресурс]. URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(02\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(02)&from=EN)

5. Joint Communication to the European Parliament and the Council: Towards an EU strategy for international cultural relations. Brussels, 8.6.2016 JOIN(2016) 29 final [Электронный ресурс]. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0029&from=EN>

6. Decision (EU) 2017/864 of the European Parliament and of the Council of 17 May 2017 on a European Year of Cultural Heritage (2018) [Электронный ресурс]. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D0864&from=EN>

7. European Union Prize for cultural heritage [Электронный ресурс]. URL: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/heritage-prize_en

8. European Union Prize for Literature [Электронный ресурс]. URL: https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/actions/literature-prize_en

9. М. Оршина О не которых аспектах политики Евросоюза в области культуры [Электронный ресурс]. URL: <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC107331/kj0217787enn.pdf>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЦІННІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вітер Ірина Ігорівна

**кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент,
провідний науковий співробітник Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»,
Україна, Київ**

***Анотація:** розглянуто проблему еволюції системи ціннісних орієнтирів в контексті євроінтеграційної стратегії України; визначено, що за сучасних умов сама ідея євроінтеграції стає цінністю українського суспільства.*

***Ключові слова:** європейські цінності, Україна, євроінтеграція.*

Набуття Україною незалежності та її входження у світовий та, особливо, європейський простір актуалізували в суспільстві дослідження цінностей та ціннісних орієнтирів, які постійно еволюціонують та завжди несуть на собі відбиток конкретної епохи. Європейський вибір нашої держави, підкріплений значним прогресом у взаємовідносинах України з ЄС, ставить перед суспільством завдання теоретичного осмислення сутності європейських цінностей, їх привабливості для населення країни та адаптації соціуму до європейських стандартів життя.

Україна з перших днів незалежності проголосила своє бажання увійти до європейського цивілізаційного простору. Основна стратегічна мета інтеграції України до Європейського Союзу полягала у забезпеченні входження держави до європейського політичного, економічного і правового простору й отримання на цій основі статусу асоційованого члена ЄС, що виступало головним

зовнішньополітичним пріоритетом України у середньостроковому вимірі.

У 2014 р. Україна і Євросоюз підписали *Угоду про асоціацію між Україною та ЄС* [1], що замінила колишню Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами та Україною. Сьогодні Україна – учасник програми Євросоюзу «Східне партнерство» (з 2009 р.). Євросоюз є для України важливим економічним партнером. У 2017 р. на країни ЄС припадало 40,5% українського експорту і 41,9% українського імпорту товарів [2, с. 7].

Українська стратегічна мета щодо інтеграції до Європейського Союзу ґрунтується на *Конституції України* [3], що встановлює спрямування зовнішньополітичної діяльності України на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права. У лютому 2019 р. Верховна рада юридично закріпила в Конституції України курс на вступ до НАТО і Євросоюзу [4; 5]. У преамбулі Конституції було закріплено формулювання про «європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського і євроатлантичного курсу України», а у ст. 102 повноваження голови держави були розширені: він став «гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі і Організації Північноатлантичного договору» [5].

Питання євроінтеграції зайняли чільне місце в *Стратегії національної безпеки України* [6], затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, в якій зазначено, що «політика національної безпеки України ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права. Україна захищатиме свої фундаментальні цінності, визначені Конституцією та законами України, – незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права і свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, мир та безпеку». Ця Стратегія спрямована на реалізацію до 2020 р. визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених *Угодою про асоціацію між Україною та ЄС* [1], ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII, яка визначає механізм взаємодії між Україною і ЄС, і *Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020»* [7], схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, метою якої зазначено впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Очевидно, що в результаті інтеграції України до європейського простору вона отримає певні дивіденди. Основними *політичними вигодами* послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини тощо. Європейська інтеграція також означає зміцнення національної безпеки та безпеки громадян, що особливо актуально за сучасних умов. Як повноправний учасник побудови об'єднаної Європи, а в майбутньому – член Європейського Союзу – Україна зможе впливати на вироблення відповідних рішень і, таким чином, на процеси, що відбуваються на європейському континенті.

Соціальні вигоди інтеграції полягають у підвищенні рівня життя і добробуту, наближенні до високих європейських стандартів особистої безпеки, освіти, охорони здоров'я, якості інформації, екології, вільного руху праці.

У *культурно-цивілізаційному* аспекті європейська інтеграція – це входження до єдиної родини європейських народів, повернення до європейських політичних і культурних традицій. Як свідомий суспільний вибір перспектива європейської інтеграції – це вагомий (якщо не вирішальний) стимул для успіху економічної і політичної трансформацій, що може стати основою національної консолідації. Європейська інтеграція, таким чином, стає ключовою ланкою відкриття Україною світу, переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства, відповіддю на антропологічний універсалізм глобалізації [8].

Саме з останнім, культурно-цивілізаційним аспектом інтеграції тісним образом пов'язане поняття загальнолюдських та європейських цінностей. Ціннісне ставлення людини до світу й до себе виражається в ціннісних орієнтаціях особистості. Ціннісні орієнтації – це сукупність матеріальних і духовних благ, які людина і суспільство обрали в якості життєвих орієнтирів і які визначають поведінку, вчинки, помисли і стосунки між людьми. Стійкі ціннісні орієнтації переходять в розряд норм і визначають лінії поведінки членів суспільства. Кожен предмет, явище, подія може також мати позитивну або негативну цінність. Для кожної окремої людини цінності нерівнозначні, оцінка предметів, подій, речей відбувається з різних точок зору: емоційної, естетичної, моральної, наукової тощо. Таким чином, кожна окрема людина по-різному ставиться до того, що вважає цінностями [9]. З цінностей окремих людей складаються ціннісні орієнтації суспільства.

Очевидно, що цінності, втілюючи в собі певні норми, ідеали, бажання та прагнення людей, не можуть бути статичними, вони еволюціонують разом з еволюцією суспільства та мають відповідні відмінності у часі та у просторі: одні знецінюються, інші – набувають особливого значення. Кожна історична епоха

надає пріоритет певним цінностям: в часи Античності особливого значення надавали громадянським чеснотам, в епоху Середньовіччя – цінностям християнства, для епохи Відродження з його визнанням найвищою цінністю людину були характерними гуманізм, самореалізація особистості; в епоху Просвітництва утверджувалася думка про справедливе суспільство, в якому можна формувати духовні потреби людей та їх основні індивідуальні цінності. У Новий час відбувається затвердження гуманістичної природи і загальнолюдської значущості цінностей. За капіталізму пріоритет надавався таким цінностям, як праця, колективізм, у ХХ ст. головний акцент було зроблено на правах і свободах людини [10].

На межі ХІХ-ХХ ст. Ф. Ніцше проголосив принцип «переоцінки всіх цінностей», показавши, що в різних історичних епохах і у різних людських спільнотах між цінностями існують відмінності, тому час від часу цінності потребують перегляду у відповідності із змінами життєвих пріоритетів людства [11]. М. Вебер стверджував, що цінності мають конкретно-історичний характер і велику соціальну значущість як фундамент мотивації поведінки людей, основа цілісності соціальної системи [12, с. 74].

Цінності українського суспільства також змінювались із часом. Зміни почалися ще у складі Радянського Союзу. З середини 80-х рр. ХХ ст. під впливом «перебудови» в українському суспільстві починають відбуватися процеси «активного перегляду життєвих стратегій, цілей та орієнтацій». Люди починають сповідувати нові для них цінності – «свободи вибору переконань, недоторканності приватної власності, невтручання держави в особисте життя громадян. Новим змістом наповнювались і так звані традиційні цінності – відповідальність, толерантність, справедливість тощо» [13, с. 87].

Після отримання Україною незалежності ці цінності закріпилися. Більше того, з'явилися нові, пов'язані з набуттям Україною статусу самостійної незалежної держави, суб'єкта міжнародних відносин. В першу чергу це стосується права на реальний вибір своєї цивілізаційної ідентичності, тобто такого способу життя, в якому людина, її права, свобода та гідність є вищою цінністю суспільства, і не просто декларованою, а реальною [14, с. 7].

Україна почала рівнятися на Європу, європейські цінності та стандарти. В основі економічного та соціального процвітання Європи лежить, перш за все, культура, цивілізація та гідна праця європейців. Саме Європа створила сучасний світ таким, яким він є, саме тут були закладені основи сучасного державництва, громадянського суспільства, ефективної ринкової економіки, системи соціальної справедливості [15]. Основними принципами і цінностями західного суспільства є: принцип свободи особистості та індивідуалізм, ліберальна демократія, науковий і культурний прогрес, непорушність права приватної власності, ринкова модель ліберальної економіки [16]. Для європейських народів ці цінності виступають важливими орієнтирами життєдіяльності. І, безумовно, найголовнішою цінністю західної культури є життя. Самі по собі європейські цінності вкрай привабливі і, як показують результати соціологічних опитувань, вже знайшли широке визнання в Україні. Так, за даними дослідження, проведеного у листопаді 2017 р. соціологічною групою «Рейтинг», 59% опитаних підтримують вступ України до ЄС [17]. Як бачимо, більше половини населення України налаштовані на життя за європейськими принципами.

Треба визнати, що шлях України до Європейського Союзу непростий: на ньому досягнуті певні результати, але існує ще багато складнощів – об'єктивних на суб'єктивних. Проте за цей період ідея євроінтеграції пішла в народ, оволоділа масами: Революція Гідності та «гібридна» війна українського народу проти російської агресії тільки підтверджують волю українського народу жити за європейськими ідеалами та переконаннями.

Враховуючи, що цінністю може бути не тільки те, що існує, але й те, що треба створити, за що треба боротися [18, с. 35] – предмет, що має певну користь і здатний задовольнити ту чи іншу потребу людини; ідеал, до якого прагне людина; норма, якої необхідно дотримуватися; значущість чогось для особистості, соціальної групи, суспільства [10], – можна впевнено стверджувати, що сама ідея євроінтеграції **перетворилася на цінність українського суспільства**. І тут важливі не тільки європейський менталітет і європейські цінності, до яких прагне доєднатися переважна більшість українського соціуму. На перше місце виступають самі принципи свободи, демократії, незалежності, волевиявлення народу, його самостійного вибору свого місця в сучасному світі.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 04.12.2019).
2. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2017 році. Статистичний збірник. Держстат України. К. 2018. [Електронний ресурс]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/06/zb_ES_2017.pdf.
3. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний. Редакція від 21.02.2019 [Електронний

ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 04.12.2019).

4. Западным курсом: почему Верховная рада изменила Конституцию [Електронний ресурс]. URL: <https://www.rbc.ru/politics/07/02/2019/5c5c01629a79479f4556c41e> (дата звернення: 04.12.2019).

5. Порошенко подписал закон о закреплении в Конституции курса Украины в НАТО и ЕС [Електронний ресурс]. URL: <https://www.sb.by/articles/poroshenko-podpisal-zakon-o-zakreplenii-v-konstitutsii-kursa-ukrainy-v-nato-i-es.html> (дата звернення: 04.12.2019).

6. Стратегія національної безпеки України [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#n14> (дата звернення: 04.12.2019).

7. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> (дата звернення: 04.12.2019).

8. Бурковський І., Немиря Г., Павлюк О. Україна і європейська інтеграція // Політика і час. 2000. №3-4. С.7-8.

9. Андросова Ю. В. Ценности и их место в структуре мировоззрения современного учителя и ученика // Самарский научный вестник. 2014. № 4(9). С. 15-17.

10. Сахань О. М., Шевчук Н. В. Європейські цінності як запорука процвітання суспільства: український вибір // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Політологія. 2018. № 2. С. 177-196 [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2018_2_16.

11. Ніцше Ф. Повне зібрання творів / пер. з нім. К. Котюк та О. Фешовець. Львів: Астролябія, 2004. Т. 1. Народження трагедії. Невчасні міркування I-IV; Твори спадку 1870-1873. 769 с.

12. Стасевська О. А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. / редкол.: А. П. Гетьман та ін. Харків: Право, 2014. № 1(20). С. 62-76.

13. Шайгородський Ю. Ж. Ціннісні трансформації в період суспільних змін. Соціальна психологія. 2009. № 3. С. 86-94.

14. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. 284 с.

15. Кличко В. Європейські цінності і Україна [Електронний ресурс]. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/klitchko/4dd6871d3c6c5/> (дата звернення: 04.12.2019).

16. Тарасова Ю. А. Ценности современного российского общества в условиях глобализации // Век глобализации. 2016. №4. С. 115-121.

17. Суспільно-політичні настрої населення: листопад 2017. Соціологічна група «Рейтинг» [Електронний ресурс]. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_naseleniya_dekabr_2017.html (дата звернення: 04.12.2019).

18. Денисюк Л. М. Проблема сутності цінностей у наукових дослідженнях. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, Психологія: Зб. наук. пр. Київ: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. Вип. 2. С. 35-39.

Авторитет права та психологія формування правосвідомості молоді

Хлонь О.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
Київський національний торговельно-економічний університет-
м Київ, Україна

Анотація: становлення авторитету права відіграє значну роль у формуванні правосвідомості молоді, адже саме завдяки авторитету права визначається цінність права та його свідомого розуміння у світобаченні молоді.

Ключові слова: право, молодь, правосвідомість, авторитет права, формування правосвідомості

Не можна розкрити ціль права, адекватну його власній сутності, якщо його цінність зведена до практичної користі. Це є відхід від демократичного погляду на право і намагання підмінити зміст гуманітарних прав утилітарним їх тлумаченням. Право не спроможне вирішити питання підвищення добробуту людей, їх життєвого рівня, воно має інше призначення, спрямоване на задоволення людської потреби більш високого порядку - свободи людини. [1, С. 149]

В свою чергу відсутність авторитету права нівелює позитивні здобутки правової культури та знецінює його роль, як основної державотворчої та нормативно-регулюючої сфери життя. Людина, яка не відчуває позитивного ефекту від дотримання правових норм не може бути носієм правової культури та провокує її знецінення серед більшості населення, зниження її рівня в цілому. Отже, авторитет права є суттєвим підґрунтям формування правосвідомості молоді.

Формування правової культури також тісно пов'язано з вихованням правосвідомості молоді, що характерно для суспільства з демократичними традиціями. Вона може формуватися у структурованому цивілізованому громадянському суспільстві, у якому сам народ бере активну участь в організації влади, в управлінні суспільними процесами, незалежно від владних органів.

Правова та політична культура як складові культури громадянського суспільства не можуть бути замкненими у рамках тільки юридичного виміру. Вони є найважливішими інструментами суспільних перетворень, що поєднують у собі правові ідеали, моральні та правові цінності з практикою корисної діяльності по втіленню в життя вимог законності. Широкий взаємозв'язок правової і політичної культури з різними сторонами розвитку суспільства сприяє упорядкуванню суспільних відносин громадянського суспільства [2, С. 85].

Виховання високої правової культури та авторитету права сьогодні можна вважати стратегічним завданням, гідним набути статусу національної ідеї, провідного державобудівничого принципу, та як стверджує Алексєєв С.С. «посісти вакантне місце» [3, С. 124]. В умовах перехідного періоду, демократизації суспільного життя, саме правова культура та забезпечення авторитету права може дістати провідну роль у розбудові правової держави. Саме правова культура, гуманістичне право тісно пов'язані із формуванням нового право розуміння, усвідомлення складної природи діалектичного зв'язку права і закону, з визнанням пріоритетного місця та ролі людини та громадянина, у цивільно-правових та державно-правових відносинах, новим баченням держави, як демократичної, суверенної і незалежної. Дана категорія розглядається, як один із чинників демократизації суспільства, що характеризує правосвідомість та поведінку людини з огляду на рівень і зміст її правового виховання та тісно пов'язана з юридичною підготовкою і загальноосвітнім рівнем громадян [4, С. 168]. Ідеї правової держави можуть бути сьогодні втілені в практику державно-правового будівництва за умови високої політичної і правової культури кожного члена громадянського суспільства, розуміння ним своїх прав та обов'язків, юридичних норм, що їх регулюють. Саме знання права та сучасної політики, чинного законодавства громадянами, працівниками правоохоронних органів, усвідомлення їх гуманітарної та загальнолюдської спрямованості, оволодіння політичною та правовою культурою є дійовим інструментом у подоланні правового нігілізму та важливою умовою формування правової держави [2, С. 88].

Відображення у свідомості окремої людини загальних, прийнятих даною людською спільнотою системи цінностей, відбувається, на думку відомого педагога та публіциста С. Соловейчика, завдяки мові: «... у мові містяться всі найважливіші уявлення про добро та зло, поняття правди, так само як і поняття закону; ці уявлення і поняття стають власною свідомістю дитини, що навчається. Свідомість формується як знання правди. Дитина занурюється в моральну атмосферу мови і культури, вбирає в себе

краплини з океану суспільної моралі ... І будь-хто, хто оволодів хоч якоюсь мовою, має совість» [5, С. 67; 6, С. 44].

В свою чергу такі моральні засади дозволяють нам зрозуміти всю цінність та позитивну дію права. Адже право, як історично обумовлена міра існування свободи, рівності та справедливості, виступає чинником гуманізації суспільства, і в цьому полягає призначення права, правопорядку та правоохоронної діяльності. Це, дійсно, важливе призначення права та його суттєва функція. Воно дає можливість узгодити притаманні кожному члену суспільства домагання свободи, розумно розв'язувати конфлікти в суспільстві, створювати умови безпеки для його членів, забезпечувати надійний гарантований простір для діяльності особи. Право створює умови для вільного волевиявлення кожної людини, захисту її свободи, прав людини взагалі, сприяє формуванню високої правової культури громадянина, виступає головним критерієм свободи людини. Таким чином, рівень гуманізації права, правопорядку, правоохоронної діяльності прямо залежить від рівня гуманізації суспільства загалом. [1, С. 149]

З огляду на це можемо відмітити, що становлення авторитету права відіграє значну роль у формуванні правосвідомості молоді, адже саме завдяки авторитету права визначається цінність права та його свідомого розуміння у світобаченні молоді. Виходячи з цього ми можемо говорити не лише про розуміння, але і про дотримання і як наслідок утворення правосвідомості не лише в уявленні молодій людини, але і в її діях та вчинках.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сербин Р.А. Теоретичні аспекти гуманістичної сутності права та правової культури // Філософські, методологічні та психологічні проблеми права [Текст]: тези доп. наук.-теорет. конф., Київ 26 січня 2008 р. / редкол.: Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, М.В. Костицький [та ін.]; передмова О.М. Джужі. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. – 200 с.
2. Черней В.В. Феномен юридичного нігілізму та проблема формування політико-правової культури // Науковий вісник [Текст] : наук.-теоретичний журнал / засновник Українська академія внутрішніх справ. – 1998, № 2. – К.: УАВС, 1998. – 226 с.
3. Алексеев С.С. Философия права. История и современность. Проблемы. Тенденции. Перспективы. — М., 1998.
4. Сербин Р.А. Стратегічний потенціал правової культури // Науковий вісник [Текст] : наук.-теоретичний журнал / засновник Національна академія внутрішніх справ України. – 2002, № 3. – К.: НАВС, 2002. – 251 .
5. Соловейчик С. Розмышления о воспитании совести // Знание — сила. – 1987. – № 9.
6. Малкова Т.М. Совість як психологічна категорія // Науковий вісник НАВСУ: наук.-теоретичний журнал / К.: Національна академія внутрішніх справ України. - 2005, № 1. - С. 41-49

Галузь: «Фінанси»

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Горохівець Андрій Юрійович
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

Сьогодні для України особливо актуально постає проблема розробки механізму, який би визначав нові дієві та ефективні принципи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Розробка державного регулювання аграрного сектора економіки через систему оподаткування у всі часи була актуальною.

Державне регулювання вищезазначеної галузі через оподаткування дозволяє сільськогосподарським підприємствам отримати за допомогою податкових пільг, податкових преференцій можливість здійснювати свою діяльність у більш сприятливих умовах.

З 1 січня 2015 р. вступила в дію нова податкова реформа, яка відобразила свій вплив в тому числі і на аграрний сектор України. Для сільського господарства замість фіксованого сільськогосподарського податку запроваджено єдиний податок для платників четвертої групи. Як свідчать деякі спеціалісти, ці зміни досить формальні: відбулося формальне включення фіксованого сільгосподатку до складу єдиного податку. Самі правила оподаткування сільськогосподарських товаровиробників майже не змінилися [1].

У систему податкового стимулювання аграрного сектору входив запроваджений з 1999 р. по 2015 р. фіксований сільськогосподарський податок (тепер єдиний податок), спеціальний режим в оподаткуванні діяльності сільськогосподарських підприємств, що діяв до 2017 р., та компенсація заходів аграріям, що працюють на спрощеній системі оподаткування [2].

Згідно чинного законодавства, а саме Податкового Кодексу України українські сільськогосподарські підприємства мають право обрати одну з двох можливих систем оподаткування своєї діяльності: загальна система оподаткування (сплата податку на прибуток); спрощена система оподаткування (сплата єдиного податку четвертої групи).

Згідно ст. 291.4. ПКУ суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на чотири групи платників єдиного податку, до четвертої групи - сільськогосподарські товаровиробники (юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків).

Відповідно до Податкового кодексу України об'єктом оподаткування сільськогосподарських підприємств, які входять до IV групи єдиного податку є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, ставків, озер, водосховищ), що перебувають у власності сільськогосподарського товаровиробника або надані йому в користування, у т. ч. на умовах оренди [3].

Базою оподаткування податком для платників IV групи – сільськогосподарських товаровиробників – є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень). При цьому враховують коефіцієнт індексації, який визначається на 1 січня базового податкового року (відповідно до порядку, встановленого п. 2921.2 ПКУ) [3].

Для перебування на єдиному податку IV групи потрібно, щоб виконувалися наступні вимоги: наявність земельних ділянок відповідного призначення; частка продукції сільськогосподарського виробництва за попередній податковий (звітний) рік не повинна бути меншою 75 відсотків.

Платниками єдиного податку 4-ї групи можуть бути сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, передбачених законами України, селянські та інші господарства, які займаються виробництвом (вирощуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, а також рибницькі, рибальські та риболовецькі господарства, які займаються розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах), у яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 75 відсотків загальної суми доходу.

З 1 січня 2017 р. ставки єдиного податку для платників IV групи збільшені більш ніж на 15 % і наразі мають такі значення, відображені у таблиці 1.

Таблиця 1

Ставки єдиного податку для сільськогосподарських товаровиробників в Україні у 2015-2018 рр.

Види сільськогосподарських угідь	Розмір ставки			
	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях, а також сільгоспугідь, які знаходяться в умовах закритого ґрунту)	0,45	0,81	0,95	0,95
для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях	0,27	0,49	0,57	0,57
для сільгоспугідь, які знаходяться в умовах закритого ґрунту	3	5,4	6,33	6,33
для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих гірських зонах та на поліських територіях)	0,27	0,49	0,57	0,57
для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях	0,09	0,16	0,19	0,19
для земель водного фонду	1,35	1,35	2,43	2,43

Оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств є однією із найбільш важливих та найбільш складних елементів податкової системи України. Специфіка аграрної галузі вимагає особливих підходів до оподаткування суб'єктів господарювання цього сектору економіки. Функціонування ефективного аграрного сектору повинно передбачати різнопланову державну підтримку у фіскальній сфері у тому числі і існування певних пільг при оподаткуванні. Проте, розвиток економічних відносин країни у напрямі зближення з Європейським Союзом зумовлює поступове

приведення норм податкового законодавства до загальноєвропейських вимог. Однією із цих вимог є зменшення та реструктуризація державної підтримки сільськогосподарських підприємств у сфері оподаткування.

Література

1. Сідоренко Р.В. Оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств: сучасний стан та перспективи розвитку. URL:Режим доступу: http://bses.in.ua/journals/2016/12-2_2016/34.pdf.
2. Олійник О.В., Скоромна О. Ю. Зміни в системі оподаткування та їх вплив на тенденції економічного розвитку аграрного сектора економіки. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2016. № 2. С. 285-291.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: Режим доступу: <https://buhgalter911.com/uk/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks>.

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

Легеца Єлизавета Віталіївна
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

Банківська діяльність – це широкий спектр відносин, що передбачає і визначає фінансово-економічну спроможність та потенціал держави: підприємницьку діяльність – самостійну на власний ризик для одержання прибутку; діяльність банків як самостійних суб'єктів господарювання; владно-організаційну діяльність Національного банку України як центрального банку держави – особливого органу державного управління, наділеного державою владними повноваженнями і винятковими функціями у сфері грошового обігу [1].

Вітчизняні фахівці виділяють два підходи до оподаткування банківських установ. Згідно з першим, банківські установи повинні оподатковуватися за вищою ставкою, ніж інші суб'єкти підприємництва. Пояснюється це тим, що банківська діяльність є фінансовим посередництвом без створення видимих матеріальних благ, а отже, вона приносить надприбуток.

Згідно з другим підходом, банківські установи трактують як генератор фінансової активності й оптимізатор фінансових потоків держави: якщо чинити перешкоди у його діяльності, то господарська діяльність буде занепадати.

На нашу думку, система оподаткування банківської діяльності має бути такою, щоб працювали найкращі боки обох підходів.

Очевидно, що за допомогою податків можна впливати на діяльність банківських установ. Проте сьогодні основною метою податкового впливу на діяльність вітчизняних банківських установ має бути, по-перше, переорієнтація вкладень банків у реальний сектор економіки, а не в спекулятивні інструменти банківської діяльності (міжбанківське кредитування, валютні цінності, ринок цінних паперів). По-друге, податкове втручання у банківську діяльність не має послаблювати фінансову стійкість банків і сприяти їх банкрутству. По-третє, податкове регулювання повинно протидіяти збільшенню монополізації у банківській сфері, тому що монополізація ринку банківських послуг створює умови та можливості для перекладання податкового тягаря на клієнтів через зростання відсоткових ставок за користування кредитами, зниження ставок на депозити, збільшення комісійних тарифів тощо [3].

Податки незалежно від джерела їх сплати є для банківських установ витратами. Водночас ціна банківського продукту формується із витрат і прибутку. Зниження податкового тягаря повинно сприяти досягненню таких цілей: збільшення привабливості банківських продуктів; зменшення виробничих витрат клієнтів банківських установ та збільшення їхньої ділової активності, а також надходжень податкових платежів у бюджет; зниження банківських ставок і тарифів за послуги; стимулювання розвитку конкуренції у банківській сфері [2].

Отже, на банківську систему мають вплив як внутрішні, так і зовнішні чинники.

Оподаткування банків належить до зовнішніх чинників, проте може мати як пряму, так і непряму дію. В останні роки роль та значення оподаткування банківської діяльності посилюються, що зумовлено значною мірою двоїстістю його сутності: з одного боку, оподаткування прямо впливає на банки та їхні операції, а з іншого – оподаткування клієнтів непрямо (опосередковано) впливає на діяльність банків та їхню ділову активність [4].

Треба також наголосити, що за кордоном велика увага приділяється податковому регулюванню та стимулюванню банківської діяльності, прикладом якого є надання на законодавчому рівні дозволу щодо

можливості здійснення певних видів послуг, які дають змогу інвесторам скорочувати свої особисті прибуткові податки.

До методів пільгового оподаткування банківських установ за кордоном належать [5]:

– зниження ставок оподаткування на тривалий час діяльності банку. Наприклад, у Франції новоствореним банкам надаються пільги щодо сплати податку з компаній протягом п'яти років. Перші два роки податок узагалі не сплачується, на третій рік – лише 25% ставки, четвертий рік – 50%, п'ятий рік – 75% і тільки на шостому році ставка становить 100%;

– надання податкового кредиту, причому це стосується різних податкових платежів;

– визначення неоподаткованого мінімуму доходів;

– повне звільнення банківських установ від сплати податкових платежів. Найбільш відомим є звільнення від оподаткування відсотків, які виплачуються за позиками місцевих органів влади (США);

– податкові пільги окремим банківським установам, які надаються для їх підтримки та подальшого розвитку. У більшості країн проведення банками фінансових операцій, таких як благодійні відрахування, підтримка лікарень та передача коштів у різні фонди та релігійні організації, не оподатковується;

– пільги на окремі види витрат. Це стосується коштів, які сплачуються у різні соціальні фонди (пенсійний, соціального страхування та ін.).

Українське законодавство щодо оподаткування банків є недосконалим, тому у ході податкової реформи необхідно врахувати критичну економічну ситуацію в Україні та сформулювати оптимальну податкову політику у сфері оподаткування банків. Внесення змін до законодавства сприятиме підвищенню фінансової стійкості банків, вирівнюванню умов оподаткування банків та інших господарюючих суб'єктів, збільшенню надходжень до бюджету та отримання банками відповідного прибутку.

Доцільно активно застосувати зарубіжний досвід оподаткування банківських установ не лише для розвитку цього сектора економіки в нашій країні, а й для збільшення податкових надходжень до бюджетів різних рівнів від діяльності банківських та інших фінансово-кредитних установ. Зокрема, на нашу думку, в Україні доцільно ввести диференційований підхід до оподаткування діяльності банківських установ. Наприклад, застосовувати занижену ставку податку на прибуток за умови, що банківська установа систематично і регулярно спрямовує прибуток не на виплату дивідендів, а на збільшення капіталу банку, кредитування реального сектору економіки, розвиток діяльності за кордоном тощо.

Література

1. Здобувач О.Г. Вплив оподаткування на дохідність і напрями розвитку банківської діяльності. URL: <http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?podatok>.

2. Оподаткування банків: навч. посіб. / І.В. Сало, І.І. Д'яконова, Н.Г. Євченко. Суми: Університетська книга, 2010. С. 208.

3. Петровська Н.В. Банківські операції як об'єкт оподаткування. Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

4. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.

5. Сербина О.Г. Вплив оподаткування на дохідність і напрями розвитку банківської діяльності. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. С. 262–268.

СИСТЕМА МІЖБЮДЖЕТНИХ ТРАНСФЕРТІВ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Ліщенко Надія Володимирівна
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

Науковий керівник к.е.н., доц.,
Міщенко Л.О.

Ефективна система міжбюджетних відносин є однією із умов збалансованого економічного розвитку країни. В умовах децентралізації, механізм розподілу міжбюджетних трансфертів у державі набуває актуальності, трансферти забезпечують: збалансування між витратами та доходами території; забезпечення стимулювання органів влади щодо реалізації економічної політики тощо. Згідно статті 81

Бюджетного кодексу України визначено, що міжбюджетні відносини це відносини між державою, Автономною Республікою Крим та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України. Метою регулювання міжбюджетних відносин є забезпечення відповідності між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами України за бюджетами, та бюджетними ресурсами, які повинні забезпечувати виконання цих повноважень [1].

Стаття 9 Бюджетного кодексу, яка визначає класифікацію доходів бюджету, характеризує трансферти як кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

У статті 96 Бюджетного кодексу перелічено такі види міжбюджетних трансфертів: базова дотація (трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій); субвенції; реверсна дотація (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій); додаткові дотації [1].

Таблиця 1

Тлумачення економічного поняття «міжбюджетні відносини»

Джерело	Визначення
Бюджетний кодекс України [2]	Міжбюджетні відносини — відносини між державою, Автономною Республікою Крим та територіальними громадами щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією України та законами України.
А. Ігудін	Міжбюджетні відносини — відносини між органами влади різних рівнів із приводу розмежування на постійній (довготривалій, без вказівки строку) основі видів витрат, а також податків та інших платежів (повністю або частково), які поступають в бюджетну систему країни, нормативного розподілу регулюючих доходів на тимчасовій основі та перерозподілу коштів з бюджету одного рівня в інший
В.Кравченко	Міжбюджетні відносини це форма взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими ланками системи місцевих бюджетів, а також між місцевими бюджетами та Державним бюджетом України
К.Павлюк	Міжбюджетні відносини — система міжрівневих відносин органів державної влади, місцевого самоврядування, а також між органами місцевого самоврядування відносно встановлення та розмежування бюджетних повноважень розподілу доходів та видатків бюджетів, взаємної відповідальності
В. Швець	Міжбюджетні відносини — система взаємовідносин між державою та місцевим самоврядуванням щодо розподілу повноважень державних органів влади й органів місцевого самоврядування, а також розподілу видаткових зобов'язань і дохідних джерел між бюджетами різних рівнів
А. Фаттієва	Міжбюджетні відносини — сукупність відносин між органами державної влади та органами місцевого самоврядування відносно закріплення та розмежування бюджетних повноважень, дотримання прав, обов'язків та відповідальності органів влади в сфері складання і виконання бюджетів та бюджетного процесу

На сучасному етапі розвитку України відсутній ефективний механізм регулювання міжбюджетних відносин, який би забезпечив прискорений інвестиційно-інноваційний розвиток країни відповідно до стратегічних цілей та пріоритетних напрямів. Про це свідчить поступове зростання протягом останніх років залежності місцевих бюджетів від надходження міжбюджетних трансфертів через недовірливість місцевої влади та недостатність фінансового забезпечення їх бюджетів.

Сутність механізму регулювання міжбюджетних відносин недостатньо повно висвітлена в науковій літературі. Більшість учених розглядають механізм міжбюджетних відносин як сукупність способів

організації міжбюджетних відносин для забезпечення сприятливих умов економічного і соціального розвитку регіонів [2].

Сутність міжбюджетних трансфертів полягає у збалансуванні бюджетів, вирівнюванні бюджетних диспропорцій, забезпеченні виконання власних і делегованих державних повноважень. Суспільно-політична сутність їх полягає у здатності здійснювати вплив на органи влади з метою забезпечення економічної та соціальної політики [3].

У складній ієрархічній системі організації міжбюджетних відносин в Україні основним стрижнем виступає механізм регулювання таких відносин. Він впливає на формування фінансових потоків, що виникають при складанні бюджетів, на їх характер, ступінь збалансованості й ефективності, а отже, відіграє ключову роль у пропорційному розподілі фінансових ресурсів між бюджетами як у вертикальному (між гілками влади), так і горизонтальному (міжрегіональному) вимірі. Через певні інструменти регулювання міжбюджетних відносин здійснюється фінансова допомога місцевим органам влади для виконання ними делегованих державою повноважень, їх стимулювання до більш ефективної роботи з мобілізації дохідних ресурсів на їх території. Це має важливе значення і для активізації інвестиційно-інноваційної діяльності регіону, розвитку його інфраструктури, охорони здоров'я, освіти, бізнесу та в цілому підвищення якості життя населення. Використання різних інструментів регулювання міжбюджетних відносин дозволяє вирішувати питання поточного фінансового вирівнювання, забезпечуючи фінансування життєво необхідних статей місцевих бюджетів. На думку Ю. Воробйова й І. Ускова, саме від рівня ефективності розвитку всіх складових механізму міжбюджетних відносин залежить ступінь впливу держави на соціально-економічний розвиток регіонів, обґрунтованість здійснення великомасштабних економічних реформ на регіональному та внутрішньорегіональному рівнях [4].

На наш погляд, міжбюджетні трансферти є основною формою реалізації міжбюджетних відносин, вони спрямовані на збалансування і вирівнювання фінансової спроможності бюджетів.

Міжбюджетні відносини виступають економіко-правовою категорією, вони пов'язані з розмежуванням та правовим закріпленням за кожним рівнем влади видаткових повноважень, доходів, передачі коштів у формі міжбюджетних трансфертів.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>
2. *Ільницький О.* Реформа міжбюджетних відносин на шляху до бюджетної (фіскальної) децентралізації в Україні // Публічне право. 2016. №1. С. 126 – 134.
3. *Макогон В. Д.* Основи регулювання міжбюджетних відносин // Економіка. Фінанси. Право. 2010. № 12. С. 21-24.
4. *Мищенко Д.А., Мищенко Л.О.* Application of cluster analysis to determine the level of the budget potential of the Ukrainian regions // Науковий вісник Полісся. 2018. - № 2. С. 179-185.
5. *Музика-Стефанчук О.* Міжбюджетні відносини та сучасний федералізм // Публічне право. 2011. №1. С. 54 – 58.

ОЦІНКА ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА НАПРЯМИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Марченко Дар'я Олександрівна
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

Науковий керівник к.е.н., доц.,
Мищенко Л.О.

Основною метою створення та функціонування будь-якого підприємства незалежно від форми його власності та розміру є отримання справедливої нагороди за здійснену діяльність, тобто достатнього розміру доходу.

Прибуток є тією категорією, яка найповніше зображує фінансові можливості підприємства та його здатність до розширення виробничої діяльності. Зрозуміло, що чим більший прибуток, тим більше можливостей з'являється в підприємства для економічного розвитку та покращення й розширення своєї діяльності. Прибуток також є джерелом підвищення рівня добробуту населення, він визначає рівень фінансової стабільності у державі.

Р.Р. Антонюк визначає прибутковість як здатність підприємства генерувати позитивний фінансовий результат від здійснення господарської діяльності, який полягає в перевищенні доходу над здійсненими витратами, при чому в розмірі достатньому для ефективного подальшого функціонування.

Отже, прибутковість – це показник, який характеризує ефективність діяльності підприємства з точки зору здатності його приносити прибуток та забезпечувати ефективне відтворення використаних ресурсів [2].

Прибутковість підприємства характеризують два показники: прибуток та рентабельність.

Прибуток виражає абсолютний ефект без урахування використаних ресурсів, а рентабельність є одним із головних вартісних показників ефективності виробництва, який характеризує рівень віддачі активів і рівень використання капіталу в процесі виробництва. Вона безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку та показує ефективність діяльності підприємств різних форм власності та характеризує інтенсивність їх роботи. Тому дослідження прибутковості є дуже важливим фактором для подальшого ефективного функціонування та розвитку підприємства.

Щодо прибутковості підприємства, то це багатогранна економічна категорія, що одночасно характеризує як одержані результати діяльності підприємства, так і його можливості отримувати прибуток як головне джерело розширеного відтворення в майбутньому.

Якщо сума прибутку показує абсолютний ефект від діяльності, то рентабельність характеризує міру цієї ефективності, тобто відносний рівень прибутковості підприємства або продукції, що виробляється. Рентабельність як показник дає уявлення про достатність прибутку порівняно з іншими окремими величинами, що впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства. Під час визначення показника рентабельності прибуток співвідноситься з чинниками, що мають найзначніший вплив на його отримання: доходами, витратами, ресурсами, капіталом.

Основні показники рентабельності можна об'єднати в такі групи:

- показники рентабельності капіталу (активів);
- показники рентабельності продукції;
- показники, розраховані на основі потоків наявних грошових коштів [1].

С.Б. Довбня, О.Г. Пендик коефіцієнти рентабельності об'єднують у три групи за такими ознаками:

- оцінка ефективності діяльності підприємства в цілому,
- оцінка ефективності за видами діяльності (в тому числі операційної, інвестиційної, фінансової),
- оцінка ефективності використання ресурсів [3].

О.А. Зінченко виділяє такі класифікаційні ознаки показників рентабельності, зокрема, за критерієм:

- часу (моментні, статистичні, динамічні);
- витрат (активи, застосовані ресурси, споживані ресурси);
- результату (загальний прибуток, оподаткований прибуток, чистий прибуток);
- узагальнення (узагальнені, локальні, часткові);
- інфляції [1].

Недоліком цієї класифікації є відсутність показників, що характеризують різні види діяльності підприємства: операційну, інвестиційну та фінансову, що є необхідним, оскільки в періоди нестабільності саме інвестиційна і фінансова діяльність можуть стати джерелом доходу.

На думку Л.А. Лахтіонової всі показники рентабельності можна поділити на чотири основні групи:

- показники рентабельності щодо реалізації;
- показники рентабельності щодо активів;
- показники рентабельності щодо власного капіталу та зобов'язань;
- показники рентабельності витрат і продукції [2].

На сучасному етапі необхідний якісно новий підхід до теоретичного висвітлення і практичного обґрунтування рекомендацій щодо збільшення шляхів та напрямів прибутковості підприємства. У формуванні прибутку є особливості, що залежать від сфери діяльності підприємства, галузі господарства, форми власності, розвитку ринкових відносин тощо. Процес отримання підприємством прибутку відбувається під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Зовнішні фактори не залежать від діяльності підприємства, але суттєво впливають на його прибуток. До них можна віднести природні умови, транспортні умови, інфраструктуру ринку, конкуренцію на ринку, рівень інфляції тощо. Внутрішні фактори, що впливають на прибуток, характеризуються ритмічністю виробництва, матеріальною, науково- й організаційно-технічною оснащеністю виробництва, якістю продукції, її асортиментом і структурою, ефективністю використання ресурсів, комерційною та природоохоронною діяльністю, соціальними умовами праці та побуту.

Основними завданнями управління формуванням прибутку підприємства є: забезпечення максимізації його розміру у обсязі, який відповідає ресурсному потенціалу суб'єкта господарювання та ринковій кон'юнктурі; забезпечення оптимальної пропорційності між рівнем прибутку, що формується, та допустимим рівнем ризику; забезпечення високої якості прибутку, що формується; забезпечення

постійного збільшення ринкової вартості підприємства; підтримка конкурентоспроможності у довгостроковому періоді; забезпечення ліквідності підприємства та його платоспроможності; підтримка інвестиційної привабливості [3].

Література

1. Єніфанова І.Ю., Гуменюк В.С. Прибутковість підприємства: сучасні підходи до визначення сутності. *Економіка та суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 189-192.
2. Зятюк Н.В. Теоретико-методологічні аспекти стратегії забезпечення прибутковості підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 154. С. 27-31.
3. Коваль О.А. Рентабельність як показник економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економіка. Управління. Інновації*. 2014. № 1. С. 225-227.
4. Міщенко Д.А., Міщенко Л.О., Холошня Д.О. Державна фінансова підтримка розвитку промисловості України як метод подолання фінансової кризи. *Економіка та держава*. 2017. № 11.

ОСНОВИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Махитько Владислава Сергіївна
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

Науковий керівник: к.е.н., доц.
Міщенко Л.О.

На сучасному етапі економічного розвитку планування є однією із найважливіших ланок управління будь-яким підприємством. Необхідність ефективного формування і використання фінансових ресурсів, відповідальність перед інвесторами обумовлює зростання ролі фінансового планування. Якщо розглядати фінансове планування у вузькому контексті, як функцію управління у системі фінансового менеджменту підприємства, його роль суттєво зростає в сучасних умовах господарювання. В цьому контексті слушно зазначити, що фінансове планування забезпечується на основі впровадження принципів побудови й уніфікації показників підприємства, що характеризують його фінансовий стан.

Метою фінансового планування підприємства є визначення можливих обсягів фінансових ресурсів підприємства, капіталу на основі прогнозування величини грошових потоків; розробка системи управління фінансовими ресурсами підприємства для досягнення його цілей.

На думку економістів, фінансове планування – це процес, що складається з таких етапів: аналіз інвестиційних можливостей поточного фінансування; прогнозування поточних рішень з метою запобігання неочікуваного у майбутньому; обґрунтування обраного варіанту складання фінансового плану; оцінка результатів [1].

Досліджуючи роботи Ю. Сисой можна виділити п'ять етапів фінансового планування: розробка плану доходів, витрат і прибутку; визначення достатності грошових ресурсів для ритмічного кругообігу оборотних виробничих фондів і фондів обігу; визначення джерел фінансування капітальних вкладень; забезпечення належного стану соціальної політики підприємства; формування прогнозного балансу активів і пасивів підприємства [2].

Н. Іщенко виділяє вже одинадцять етапів: вироблення стратегічних цілей; оформлення та доведення до менеджерів верхньої і середньої ланок «бюджетної резолюції»; розробка спеціальних первинних форм, за якими проводитиметься збір інформації та доведення цих форм до відповідальних за їх заповнення працівників чи структурних підрозділів; заповнення первинних форм і направлення їх до відділу контролінгу; розробка фінансових прогнозів, планування та аналіз альтернатив (окреслення альтернативних можливостей залучення та використання ресурсів); збалансування планів шляхом оптимального поєднання наявних альтернатив; узгодження і координація показників різних бюджетів; затвердження бюджетних показників, доведення бюджетів до виконавців; контроль виконання бюджетів, аналіз відхилень; підготовка звітів про результати виконання бюджетів; коригування планів і бюджетів відповідно до рекомендацій, що містяться в звітах [3].

Фінансове планування можна вважати процесом розробки конкретного плану фінансових заходів, тобто це – звичайний вид діяльності людини. Для того, щоб ця діяльність була успішною, необхідними є методологія й методика розробки фінансового плану. Сьогодні практично неможливо відокремити прийоми й методи будь-якої науки як притаманні виключно їй – спостерігається взаємопроникнення наукового інструментарію різноманітних наук. У плануванні також можуть застосовуватися різні методи, розроблені спочатку у рамках тієї чи іншої економічної науки.

Директивне (адміністративно-командне) планування з більшою чи меншою деталізацією розбивки плану по господарських одиницях, як правило, діяло у більшості країн з централізованою плановою економікою. Централізовано розроблені планові показники (обсягу та складу продукції, матеріальних витрат і трудових ресурсів, капітальних вкладень і т.д.) розбиваються вищою за рівнем ланкою системи управління народним господарством і доводяться нею нижчій за рівнем для виконання в обов'язковому порядку. Виробничі показники задаються в переважній більшості випадків також у натуральному вираженні, а їх виконання забезпечується виділенням відповідних фондів через систему матеріального постачання на основі планових балансів. В умовах централізованої планової економіки виконання виробничих планів стимулювалося також преміями та іншими видами доходів працівників [4].

Недирективне планування – це система планового господарства, яка використовується в перехідному періоді від директивної до ринкової економіки. При такому плануванні народногосподарський план є орієнтиром для окремих господарських одиниць, діяльність яких регулюється з центру за допомогою побічних економічних методів, наприклад заходів фінансової та кредитно-грошової політики. Таким чином, сплановані в центрі показники в натуральному вимірі не розбиваються, як правило, на окремі господарські одиниці, а розроблювані матеріальні баланси є просто частиною засобів прогнозування, які застосовують для складання внутрішньо погодженого плану [5].

В умовах регульованих ринкових відносин планування має індикативний (рекомендаційний) характер. Його найважливіші завдання – формування уявлення про майбутню економічну структуру та провідні напрями розвитку шляхом організації приватного та державного секторів економіки, визначення сфер появи гострих проблем, які потребують активного державного втручання, та їх масштабів.

Індикативне планування характерне для змішаної економіки, де переважає приватна власність на засоби виробництва. Це елемент економічної політики держави, мета якої – здійснити вплив на діяльність господарських структур. Виконання індикативних планів для підприємств приватного сектора не обов'язкове, а для підприємств, що знаходяться в державній власності, план може ставити певні обмеження.

Стратегічне планування може бути розділене на загальне укрупнене (рамкове) і програмне. Завдання першого – визначення цілей: планування росту на довгострокову перспективу, пристосування до структурних зрушень, отримання необхідного прибутку. Завдання другого – визначення конкретної структури виробництва, вибір ринків збуту тощо [4].

Стратегічне планування обов'язкове тільки для великих підприємств. Його часові горизонти співпадають з періодами довгострокового планування. Стратегічне планування широко використовується при обґрунтуванні інвестиційної політики.

Література

1. Бердар М.М. Фінанси підприємств. К.: Центр учбової літератури. 2010. 352 с.
2. Єрмоленко О.А., Григоренко К.О. Фінансове планування в умовах невизначеності. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. №49. С. 230–232.
3. Мазур Д.В. Фінансове планування діяльності підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6. Т. 1. С. 55–59.
4. Плюта Ю.С., Батрак І.О., Тарасенко І.О. Фінансове планування на підприємстві та напрями його вдосконалення. *Формування ринкових відносин*. 2014. №7(158). С. 56–58.
5. Телишевська Л.І., Андрущенко Н.П., Сергеев С.С. Фінансове планування як передумова фінансової стабільності підприємства. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 2. С. 71–77.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Решетило Катерина Василівна
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

Прибуток – головний показник, який відображає фінансові результати діяльності підприємства, мету його діяльності. Прибуток є основним фінансовим джерелом розвитку підприємства. І одним з головних питань економіки та фінансів є визначення фінансового результату діяльності підприємства. Прибуток виступає головною рушійною силою економічних процесів та основною метою діяльності підприємства. Він є джерелом забезпечення не лише внутрішньогосподарських потреб підприємства, а і джерелом формування бюджетних ресурсів держави. Американський економіст Ф. Найт зазначає, що жоден

економічний термін або поняття не використовується в такій величезній кількості значень, як «прибуток».

Аналіз категорії «прибуток» дає змогу зробити висновок про те, що науковці у своїх роботах не повністю розкривають сутність прибутку підприємства. Так, не можемо погодитися з тим, що прибуток – це:

- перетворена форма додаткової вартості, яка сформована в процесі суспільного відтворення для задоволення різних інтересів підприємства та його власника;
- мірило фінансового здоров'я підприємства, яке характеризує рентабельність вкладення коштів в активи конкретного підприємства;
- різниця між ціною товару та витратами на його виробництво;
- фінансова категорія, що відображає позитивний фінансовий результат господарської діяльності підприємства;
- фінансове джерело, яке забезпечує розвиток підприємства на засадах самофінансування [2].

Прибуток є критерієм і показником ефективності діяльності підприємства. Іншими словами, сам факт прибутковості уже свідчить про ефективну діяльність підприємств. Однак підприємству потрібен не прибуток взагалі, а конкретний його розмір для задоволення потреб усіх зацікавлених осіб: власника підприємства, його працівників і кредиторів.

Прибуток у ринковій економіці — основне джерело приросту власного капіталу, оскільки рішення про дивідендну й інвестиційну політику приймаються тільки з орієнтацією на розмір прибутку, що залишається у підприємства після оподаткування. З іншого боку, прибуток також є рушійною силою і джерелом відновлення виробничих фондів та продукції, що випускається. І нарешті, прибуток є джерелом соціальних благ для членів трудового колективу, оскільки з його залишку здійснюються матеріальне заохочення, надання соціальних пільг, утримання об'єктів соціальної сфери.

Прибуток є джерелом формування бюджетів різних рівнів. Він надходить до бюджетів у вигляді податків, а також економічних санкцій та використовується для різних цілей, ви значених видатковою частиною бюджету і затверджених у законодавчому порядку.

Механізм формування прибутку підприємства має певні особливості залежно як від внутрішніх чинників підприємства, які воно вибирає на свій розсуд: виду економічної діяльності підприємства, галузі економіки, форми власності, організаційно-правової форми господарювання, так і від зовнішніх чинників: загального стану економіки, розвитку ринкових відносин тощо.

Зовнішні фактори мають значний вплив на суму прибутку, отриманого підприємством, і не залежать від його діяльності. Так, значний вплив на ефективність господарювання мають природно-географічні умови, розвиток транспортної та ринкової інфраструктури, рівень конкуренції, інфляційні процеси тощо [1].

До внутрішніх факторів належать: ритмічність виробництва, матеріально-технічне забезпечення виробничого процесу, асортимент та якість продукції, структура виробництва, ефективність використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів, маркетингова та природоохоронна діяльність, соціальні аспекти організації праці та відпочинку персоналу.

Найважливішими чинниками зростання прибутку є зростання обсягу виробництва й продажу продукції, впровадження науково-технічних розробок, підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції.

Важливе значення має установлення пропорції розподілу прибутку між державою і підприємством. Якщо вилучається надмірна частка прибутку, то підприємство втрачає стимули для розвитку виробництва, не має можливості для поліпшення соціальних умов життя людей. По суті, підривається основна ланка народного господарства, від якої залежить доля розвитку всього суспільства.

Водночас, якщо держава не матиме достатніх коштів, то це негативно відбиватиметься на науково-технічному і економічному прогресі всього суспільства. Розвиток фундаментальних наук, нових напрямів технічного прогресу, розв'язання ряду глобальних проблем можливі тільки за умови участі держави та її централізованих фондів.

Отже, важливим принципом розподілу доходу є встановлення оптимального співвідношення, яке створювало б сприятливі умови для поєднання економічних інтересів суспільства і підприємств.

При розподілі прибутку, визначенні основних напрямків його використання насамперед враховується стан конкурентного середовища, що може диктувати необхідність істотного розширення і відновлення виробничого потенціалу підприємства.

Відповідно до цього визначаються масштаби відрахувань від прибутку у фонди виробничого розвитку, ресурси яких призначаються для фінансування капітальних вкладень, збільшення оборотних коштів, забезпечення науково-дослідної діяльності, упровадження нових технологій, переходу на прогресивні методи праці і т.п.

Перший етап розподілу прибутку підприємства – розподіл загального прибутку між державою і підприємством, який здійснюється в формі сплати податку з прибутку (або в альтернативній формі сплати єдиного податку).

Другий етап розподілу прибутку підприємства – розподіл чистого прибутку. Розподіл і використання чистого прибутку залежить лише від рішення підприємства.

Література

1. Орехова А.І., Костюченко А.І. Економічна сутність категорії прибуток. *Інноваційна економіка*. 2013. № 7. С. 313-316.

2. Гайдаржийська О. М., Бондаренко О. М., Івченко М. Ю. Порядок формування і використання прибутку підприємства в бухгалтерському обліку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 21. С. 38-41.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗРОСТАННЯ НЕПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ БЮДЖЕТУ

Томілін Владислав Георгійович
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

Формування дохідної частини бюджету є вагомим елементом формування та реалізації фінансово-бюджетної політики держави. Доходи бюджету виступають засобом перерозподілу ВВП та одним із найбільш вагомим інструментів державного регулювання соціально-економічного розвитку. Крім того, доходи визначають структуру обсягів виготовленої продукції, попиту та споживання через здійснення впливу на дохідність суб'єктів господарювання.

Питанням, пов'язаним із дослідженням формування доходів бюджету, присвячено праці вітчизняних науковців та практиків: В. Венгера, В. Геєця, А. Глуценка, В. Дем'янишина, М.Карліна, А. Крисоватого, М. Кучерявенко, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, В. Пушкарьова, О. Романенко, Ю. Сибірянської, А. Соколовської, Г. Старостенко, В. Федосова, Л.Фещенко, Ю. Хмарук, І. Чугунова, С. Юрія та ін.

Згідно з пунктом 23 частини першої статті 2 БКУ доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ).

Неподаткові надходження бюджету являють собою фінансово-економічні відносини між сектором державного управління та іншими інституційними одиницями у процесі реалізації неподаткових методів формування доходів бюджету, які виникають за наслідками реалізації або передачі прав власності на державне майно, адміністративного регулювання шляхом сплати дозвільних платежів та здійснення процедур ліцензування, компенсації заподіяної шкоди державі, штрафних санкцій тощо, а також регулювання вартості споживання суспільних благ і послуг через механізм визначення обсягів плати бюджетним установам. Цей вид доходів наділяється функцією балансування за відсутності достатньої кількості об'єктів оподаткування [2]. Важливим є ретельне розмежування неподаткових і податкових надходжень, яке становить основу розрахунку податкового навантаження.

Неподаткові надходження, як джерело доходів державного і місцевих бюджетів, в умовах розбалансованої економіки та постійного пошуку додаткових джерел наповнення бюджетів, набувають дедалі більшого значення, а тому виникає необхідність детального дослідження їх сутності, змісту з визначенням тих основних критеріїв та ознак, які характерні і для податкових надходжень (платежів). Як вказує професор В. Г. Дем'янин: “У вітчизняній економічній літературі відсутня наукова дискусія щодо соціально-економічної сутності неподаткових надходжень, внаслідок чого складається враження, що цей вид надходжень відіграє винятково статичну роль у доходах бюджету” [1]. Водночас, в останні роки помітне деяке поживлення в цьому контексті.

Характерною ознакою неподаткової форми одержавлення вартості національного продукту, а частково і національного багатства, є багатоканальність і множинність перерозподільчих бюджетних потоків,

Неподатковим надходженням притаманна низка спільних ознак із податками, а саме:

- 1) встановлення в законодавчому порядку розмірів, умов, механізмів утримання;
- 2) обов'язковість платежу;
- 3) примусовий характер бюджетних вилучень;
- 4) взаємозв'язок з бюджетом або позабюджетними цільовими фондами;
- 5) безеквівалентність та індивідуальна безоплатність платежу [3].

Водночас чинне як бюджетне, так і податкове законодавство проводять чітке нормативно-правове розмежування між податковими та неподатковими доходами бюджету залежно від форми платежу, а також методів і джерел їх акумулювання.

Серед основних відмінностей виділимо такі:

1) для окремих неподаткових надходжень не встановлюються ставки, пільги, терміни сплати, інші елементи, які є обов'язковими атрибутами оподаткування;

2) порядок нарахування та зарахування на казначейські рахунки державного і місцевих бюджетів окремих неподаткових надходжень регламентується не Бюджетним кодексом, а спеціальними нормативними документами органів державної влади та управління, рішеннями представницьких та управлінських місцевих органів;

3) низка неподаткових платежів не відповідає фіскальному критерію регулярності сплати[4].

Формування неподаткових надходжень бюджету – це процес ініціації, адміністрування та акумулювання неподаткових платежів без застосування інструментів фіскального тиску при наявності ідентифікованих вигод платника та достовірній оцінці витрат органів державної влади, бюджетних установ і підприємств державного сектора економіки, понесених на надання певних благ та послуг.

Слід зазначити, що неподаткові надходження входять до складу власних доходів місцевих бюджетів та їх обсяг впливає на фінансову незалежність органів місцевого самоврядування. На думку експертів, в період економічного спаду держави та її фінансово-економічної кризи з метою подолання її негативних наслідків питання наповнення державного бюджету залишається як завжди актуальним. Тому у цій ситуації неподаткові надходження до бюджету та можливі резерви їх зростання стануть додатковим фінансовим джерелом забезпечення виконання державою своїх функцій. Таким чином, неподаткові надходження відображають сукупність розподільчих відносин примусового, обов'язкового характеру, які виникають між державою та юридичними і фізичними особами з приводу формування централізованих фондів грошових коштів із застосуванням неподаткового механізму мобілізації платежів з метою подальшого їх використання для задоволення суспільних потреб.

Зважаючи на важливу та постійно збільшуючу частку неподаткових надходжень у структурі доходів державного бюджету України, а також на необхідність забезпечення виконання своїх функцій державою й органами місцевого самоврядування в умовах постійної нестачі бюджетних ресурсів, значення неподаткових платежів та їх використання в якості збалансування бюджету в найближчій перспективі зростатиме.

В сучасних умовах найефективнішими резервами зростання неподаткових надходжень бюджету мають бути доходи від власності та підприємницької діяльності в частині сприяння зростанню прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до бюджету, а також зростання власних надходжень бюджетних установ.

Література

1. Кіт В.І. Неподаткові надходження у системі доходів місцевих бюджетів. *Наукові записки*. 2016. №1 (52). С. 178-184.
2. Собчук С.І. Формування неподаткових надходжень бюджету в системі бюджетного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 7. С. 79-84.
3. Сидор І. Неподаткові надходження в контексті наповнення державного та місцевих бюджетів України. *Світ фінансів*. 2011. № 3. С. 113-122.
4. Тарасюк М. В., Сироветник О. С. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 21. С. 93-97.

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

Ухань Олена Олександрівна
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

Бюджет як самостійна фінансова категорія є формою існування об'єктивно обумовлених розподільчих відносин, які виконують специфічне призначення, а саме, задоволення потреб як суспільства в цілому, так і його адміністративно територіальних структур у фінансових ресурсах. Сутність бюджету, його економічну природу відображають певні економічні відносини. Учасниками цих відносин є держава, суб'єкти господарювання всіх форм власності та населення.

Серед вчених зустрічаються різні трактування поняття «бюджет», які наведені у таблиці 1.

Трактування поняття «бюджет» різними авторами [2]

Автор	Визначення
Бюджетний кодекс України	бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.
В. Оспіщев	Бюджет це сукупність фінансових відносин держави з суб'єктами господарювання, а також з населенням стосовно формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів для забезпечення функцій держави, передбачених конституцією.
А. Загородній	Бюджет це грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків держав, адміністративно-територіальної одиниці, підприємства, установи за певний період.
Л. Омелянович	Бюджет це сукупність економічних відносин між державою, юридичними та фізичними особами з приводу розподілу та перерозподілу ВВП з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій.

Державний бюджет країни, як одна з ланок фінансової системи України, відображає грошові відносини, які виникають між державою, з одного боку, і підприємствами, організаціями, установами всіх форм власності і фізичними особами з іншого, з приводу утворення централізованого фонду грошових коштів держави і його використання на розширене відтворення, підвищення рівня життя й задоволення інших суспільних потреб. Завдяки бюджету відповідно до Конституції України держава повинна мати можливість зосередити фінансові ресурси на важливих ділянках економічного та соціального розвитку [4].

Державний бюджет країни є централізованим грошовим фондом, та являє собою загальнодержавні фінансові ресурси. Отже, через державний бюджет органи державної виконавчої влади мають здійснювати реалізацію державної внутрішньої і зовнішньої фінансової політики, фінансування соціальної політики з врахуванням довгострокових інтересів країни [3].

Державний бюджет держави як централізований грошовий фонд перебуває у постійному русі, а саме практично щоденно до нього надходять грошові кошти і здійснюються фінансування видатків. Тому необхідна чітко налагоджена система управління коштами бюджету держави, що здійснюється через бюджетний механізм [2]. В сучасних економічних реаліях проблеми формування достатнього обсягу доходів бюджету і забезпечення ефективного їх використання набувають особливої уваги. Недоліки законодавства, превалювання застарілих та неефективних підходів до організації бюджетних відносин з одночасним спадом в економіці утруднюють наповнення бюджету.

Відповідно до Бюджетного кодексу України «доходи бюджету» це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [1].

Формою прояву економічної категорії «доходи державного бюджету» є сукупність видів бюджетних платежів юридичних та фізичних осіб, а їх матеріальним втіленням – грошові кошти, які мобілізуються до державного бюджету.

Використання коштів державного бюджету України є пріоритетним питанням державного управління. Підвищення ефективності показників управління видатками державного бюджету є актуальним питанням. Про недосконалість системи використання коштів державного бюджету свідчать: рівень витрат на обслуговування державного боргу, невиконання стратегічних і тактичних завдань, також зниження рівня життя населення.

Видатки бюджету України – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів держави і його використанням за цільовим призначенням.

Основні напрями використання бюджетних коштів обумовлюються низкою факторів, головними з яких є необхідність утримання державних установ; рівень розвитку регіонів держави; зв'язки видатків із загального державного бюджету з видатками з місцевих бюджетів; форми надання бюджетних коштів; інші фактори, які можуть мати вагоме значення залежно від конкретної економічної і політичної ситуації в державі [2].

З метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток країни необхідно вживати заходів, спрямовані на підвищення рівня збалансованості бюджету, ефективності використання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, забезпечення якісного виконання бюджетів усіх рівнів, здійснення дієвого фінансового контролю, а головне - забезпечення стійкості бюджетної системи. Бюджет є адаптивним механізмом в системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища з метою економічного розвитку країни. Бюджетна система є одним з основних інструментів регулювання соціальної, виробничої, інвестиційної, регіональної, зовнішньоекономічної діяльності країни.

Література

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>
2. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я.Чугунов, А.В.Павелко, Т.В.Канева та ін.; за заг.ред. А.А.Мазаракі. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2015. 376 с.
3. Максюта А.А., Чугунов І. Бюджетна складова суспільного розвитку. *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 3. С.45–54.
4. Федосов В. М., Бабич Т. С. Сутність і проблематика бюджетування: українські реалії // *Фінанси України*. 2008. №1. С. 3– 23.

Галузь: «Економічні науки»

ОПТИМІЗАЦІЯ ПЕРЕВЕЗЕНЬ: АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МЕТОДІВ РОЗВ'ЯЗАННЯ ТРАНСПОРТНОЇ ЗАДАЧІ

Козорог Дар'я
студент
Університет митної справи та фінансів

Науковий керівник: Рудянова Т.М.
к.ф.-м.н., доцент
Університет митної справи та фінансів

Розвиток інфраструктури і євроінтеграція є головними та незмінними пріоритетами Міністерства інфраструктури України, які один без одного неможливі. Тому утворена ефективна платформа для співпраці на регіональному рівні в рамках Транспортної панелі Східного партнерства, основною метою якої є сприяння у покращенні транспортних сполучень між ЄС та його найближчими сусідами. Транспортні мережі та послуги відіграють ключову роль у поліпшенні якості життя громадян країни та у зростанні можливостей розвитку промисловості. Тому, транспорт є однією з ключових сфер співпраці між ЄС та Україною, й відповідно до статті 368 Угоди про асоціацію основною метою такої співпраці є сприяння реструктуризації та оновленню транспортного сектору України і поступовій гармонізації діючих стандартів та політики з існуючими в ЄС [1].

Сучасна економічна ситуація, зростання споживчих ринків винесли на поверхню проблеми з логістикою. Нерозвиненість інфраструктури, яка полягає в практично повній відсутності сучасних складських приміщень, орієнтованих на бізнес, як в великих містах, так і в регіонах, і ще важливіше – в нестачі відповідного транспортного парку, як залізничного, так і автомобільного, а також неякісні автодороги, – всі ці проблеми потрібно вирішувати, використовуючи у тому числі з використанням економіко-математичних методів та моделей. Ефективність транспортування, як відомо, визначається трьома факторами: витратами, швидкістю і безперебійністю. Всі ці критерії в автомобільних, залізничних перевезеннях є дуже не стабільні, тому оптимізація перевезень є досить актуальною проблемою.

Транспортна задача – це задача про оптимальний план перевезень продукту з пункту наявності в пункт споживання. Її метою є доставка продукції в певний час і місце при мінімальних сукупних витратах трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Вона вважається досягнутою, якщо потрібний товар необхідної якості і в необхідній кількості доставляється в потрібний час і в потрібне місце з мінімальними витратами. Розглянемо основні методи її розв'язання.

1. Метод потенціалів. Цей метод дозволяє спростити найбільш трудомістку частину обчислень – знаходження оцінок вільних клітин. Перевагами методу потенціалів є те, що не треба шукати цикли з

негативною ціною та за допомогою цього методу можна досить швидко визначити оптимальний план. Особливістю методу потенціалів є те, що при використанні цього методу необхідно мати допустимий опорний план, отриманий будь-яким способом. Систему потенціалів можна побудувати тільки для невідродженого опорного плану. Такий план містить $(m + n - 1)$ зайнятих клітин, тому для нього можна скласти систему з $(m + n - 1)$ лінійно незалежних рівнянь виду з $(m + n)$ невідомими.

2. Угорський метод – алгоритм комбінаторної оптимізації, що розв'язує задачу про призначення за поліноміальний час і який передає пізнішому симплекс-методу (пряма і двоїста задачі). Основною перевагою цього методу можна назвати можливість оцінювати близькість результату кожної з ітерацій до оптимального плану перевезень. Це дозволяє контролювати процес обчислень і припинити його при досягненні певних точкових показників. Дана властивість суттєва для задач великої розмірності [2]. А найбільшим недоліком угорського методу є досить трудомісткий процес.

3. Розподільчий метод. Даний метод полягає в послідовному поліпшенні опорного плану перевезень шляхом пошуку на кожному кроці вигідних циклів перевезення вантажів. Найкращою рисою розподільчого методу є простота алгоритму, але недоліком є те, що потрібно шукати цикли для всіх вільних клітин і знаходити їх ціни.

4. Симплекс метод у плануванні є досить ефективним засобом досягнення областей екстремуму. Серед переваг симплекс методу можна назвати: використовується мінімальна кількість дослідів для визначення напрямку руху в порівнянні з іншими планами, введення нового фактору вимагає постановки тільки одного додаткового досвіду; метод має просту обчислювальну процедуру; досить легко враховуються обмеження на область зміни змінних; процедура методу дозволяє легко включати або виключати з розгляду ті чи інші змінні. Але визначають і недоліки симплекс методу, а саме: реалізація методу не дає інформації про вплив кожної змінної на функцію відгуку; рух за правилами симплексного методу дає обмежене уявлення про рельєф поверхні відгуку.

Використання комп'ютеризованих процедур для планування процесів перевезення дає значну економію коштів у світових транспортних витратах. Можна зазначити, що вплив цих заощаджень на глобальну економічну систему є значним. Таким чином, можемо зробити висновок, у сучасному світі теорія та методи розв'язання логістичних завдань мають особливо важливу роль в організації вантажоперевезень. В залежності від характеру та особливостей системи «виробник-споживач» вирішуються різноманітні задачі планування та організації перевезень з застосуванням економіко – математичних моделей та сучасних програмних засобів, при цьому розробка та втілення інноваційних рішень на транспорті сприятимуть удосконаленню системи управління транспортними потоками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Розвиток інфраструктури та євроінтеграція. Електронний ресурс: <https://mtu.gov.ua/content/rozvitok-infrastrukturi-ta-evrointegraciya.html>.

2. Мухтаров Ш. М., Кабікенов С. Ж., Курмашева Б. К., Секербаева А. Ф. Розвиток придорожного сервісу. Актуальні проблеми гуманітарних та природничих наук № 04 (87) квітня 2016 року Частина I. – с. 121-126.

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ

Семенова Тетяна Валеріївна
кандидат економічних наук
доцент кафедри економіки та підприємництва
Національна металургійна академія України
м. Дніпро

Сокур Ольга Вадимівна
магістрант кафедри економіки та підприємництва
Національна металургійна академія України
м. Дніпро

Анотація: Стаття присвячена актуальним питанням обґрунтування методичних підходів щодо визначення оцінки ефективності діяльності підприємства оптової торгівлі. Розглянуто основні показники оцінки діяльності торгівельних підприємств. Запропоновано та обґрунтовано використання інтегрального показника, який характеризує якість комерційної діяльності підприємства за критеріями результативності, ефективності та узгодженості управлінських рішень. Виконано оцінку

ефективності діяльності підприємства оптової торгівлі за запропонованою методикою.

Ключові слова: оптова торгівля, комерційна діяльність, товарооборот, управлінські рішення, ефективність, інтегральна оцінка.

Важливим чинником структурних змін національної економіки є розвиток оптової торгівлі, яка, опосередковуючи комерційні зв'язки, забезпечує збалансованість виробництва та споживання на регіональних та галузевих ринках і сприяє розвитку підприємств різних видів економічної діяльності. Роль підприємств оптової торгівлі в розвитку національної економіки, особливості їх функціонування за сучасних економічних умов та значущість для них комерційної діяльності як основної в забезпеченні ефективності функціонування та розвитку обумовлюють актуальність дослідження питань з управління комерційною діяльністю підприємств оптової торгівлі.

Для раціональної організації діяльності підприємств оптової торгівлі необхідно визначити систему показників, які економічно обґрунтовують ефективність їх функціонування.

Теоретичні, методичні та практичні аспекти управління господарською діяльністю підприємств торгівлі розглянуто в наукових працях як вітчизняних, так і закордонних дослідників, зокрема, В. Апопія, І. Бланка, Б. Бермана, А. Виноградської, В. Гросул, Н. Голошубової, В. Даненбурга, Дж. Еванса, Ж. Жалле, Н. Краснокутської, А. Криє, А. Крутової, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, Б. Мізюка, Н. Савицької, М. Чорної, Л. Янчевої та ін. Питання оптимізації окремих напрямів комерційної діяльності підприємств оптової торгівлі висвітлено у працях М. Балабана, Н. Власової, В. Лагутіна, Н. Міценко, Л. Носач, А. Носуліч, Т. Сідорової, О. Трубей та ін.

Вивчення опублікованих робіт і практика господарської діяльності свідчать, що низка важливих питань з управління комерційною діяльністю на підприємствах оптової торгівлі залишаються невирішеними та потребують подальших наукових досліджень. Зокрема, недостатньо уваги приділено теоретичним засадам функціонування оптової торгівлі та питанням управління комерційною діяльністю оптових торговельних підприємств. Наявні розробки з оцінювання комерційної діяльності недостатньо враховують особливості функціонування підприємств оптової торгівлі.

Грунтуючись на результатах аналізу та узагальненні існуючих підходів щодо визначення місця оптової торгівлі в системі товароруку та специфіки господарських відносин, виокремлено відмітні характеристики підприємств оптової торгівлі, до яких віднесено опосередкування комерційних зв'язків між сферами товарного виробництва та споживання; реалізацію товарів і надання послуг суб'єктам підприємницької діяльності; склад та обсяги угод купівлі-продажу товарів [1].

Діяльність підприємств оптової торгівлі оцінюють за системою показників, які можна розподілити на дві великі групи: статистичні та фінансові.

Статистичні використовують для формування загальних показників оптової торгівлі макроекономічного рівня. На їх підставі оцінюють розвиток оптової торгівлі загалом і за найважливішими групами товарів, частку оптової торгівлі у валовому внутрішньому продукті тощо. До статистичних показників належать: загальний товарооборот у грошовому вимірі, зокрема: оптовий товарооборот; роздрібний товарооборот; оборот від посередницької діяльності; оборот від інших видів діяльності.

Фінансові показники дають можливість оцінити ефективність діяльності оптового підприємства, проаналізувати джерела витрат і формування прибутку, визначити резерви підвищення рентабельності всіх видів діяльності оптового підприємства й поліпшення якості обслуговування споживачів. До фінансових показників діяльності оптового підприємства належать: доходи за видами діяльності; витрати за видами діяльності; прибуток (збиток) від звичайної та надзвичайної діяльності; чистий прибуток (збиток) оптового підприємства.

На підставі фінансових показників в абсолютному обчисленні розраховують низку відносних показників: планований оптовий товарооборот на наступний за звітним період; нормативний запас на кінець прогнозованого періоду; величину одноденної реалізації; коефіцієнт прибутковості; коефіцієнт рентабельності та ін. [2].

Базуючись на науково-теоретичних засадах проведення комплексного дослідження діяльності господарюючого суб'єкта та враховуючи сутнісні характеристики комерційної діяльності підприємств оптової торгівлі, у роботі розроблено структурно-логічну модель оцінювання комерційної діяльності оптового торговельного підприємства. Дана модель представлена як циклічний процес експрес- та поглибленого оцінювання комерційної діяльності, який реалізується з урахуванням рівнів управління та видів комерційних операцій. Спираючись на розроблену структурно-логічну модель та існуючі розробки щодо комплексних та інтегрованих оцінок результатів комерційної діяльності, обґрунтовано сукупність показників оцінювання комерційної діяльності, яка включає підсистеми фінансових та нефінансових показників, сформованих з урахуванням рівнів управління та функціональних напрямів комерційних операцій на підприємстві оптової торгівлі [3].

Модель передбачає комплексне оцінювання ефективності діяльності торговельного підприємства за

критеріями результативності, ефективності та узгодженості управлінських рішень за періодами часу.

Оцінювання результативності комерційної діяльності передбачає використання наступних вхідних показників: чистий дохід, валовий прибуток та фінансовий результат від продажів.

Динаміка показників може бути позитивною або негативною, в залежності від цього оцінюється результат. Отримані результати інтерпретуються наступним чином:

- якщо усі показники мають позитивне значення, оціночний бал (a_r) дорівнює 3, а результативність комерційної діяльності вважається високою;

- якщо два з трьох показників мають позитивне значення, оціночний бал (a_r) дорівнює 2, а результативність комерційної діяльності вважається середньою;

- якщо лише один з трьох показників має позитивне значення, оціночний бал (a_r) дорівнює 1, а результативність комерційної діяльності вважається низькою;

- якщо усі показники мають негативне або нульове значення, оціночний бал (a_r) дорівнює 0, а комерційна діяльність підприємства вважається нерезультативною.

Оцінювання ефективності комерційної діяльності передбачає використання наступних вхідних показників: фінансовий результат від продажів; чистий дохід; середній розмір оборотних активів, які використовуються в основній діяльності; рентабельність продажів, рентабельність оборотних активів, які використовуються в основній діяльності. На підставі вхідних показників розраховуються коефіцієнт рентабельності продажів (відношення фінансового результату від продажів до чистого доходу) та коефіцієнт рентабельності оборотних активів (відношення фінансового результату від продажів до оборотних активів, які використовуються в основній діяльності). Також в якості розрахункового оціночного показника виступає зміна фінансового результату від продажів.

Отримані результати інтерпретуються таким же чином, як і в попередньому випадку:

- якщо усі показники мають позитивне значення, оціночний бал (a_e) дорівнює 3, а ефективність комерційної діяльності вважається високою;

- якщо два з трьох показників мають позитивне значення, оціночний бал (a_e) дорівнює 2, а ефективність комерційної діяльності вважається середньою;

- якщо лише один з трьох показників має позитивне значення, оціночний бал (a_e) дорівнює 1, а ефективність комерційної діяльності вважається низькою;

- якщо усі показники мають негативне або нульове значення, оціночний бал (a_e) дорівнює 0, а комерційна діяльність підприємства вважається неефективною.

Оцінювання узгодженості управлінських рішень передбачає використання наступних вхідних показників: чистий дохід; точка беззбитковості; тривалість одного обороту дебіторської та кредиторської заборгованості; рівень узгодженості комерційних рішень з іншими рішеннями основної діяльності; коефіцієнт узгодженості рішень щодо фінансування комерційної діяльності.

Коефіцієнт узгодженості комерційних рішень з іншими рішеннями основної діяльності розраховується наступним чином:

$$K_{\text{укрї}} = \frac{\text{ЧД}_i - \text{ТБ}_i}{\text{ЧД}_i}, \quad (1)$$

де ЧД_i - чистий дохід у звітному році;

ТБ_i - точка беззбитковості у звітному році;

Коефіцієнт узгодженості рішень щодо фінансування комерційної діяльності:

$$K_{\text{уфкoi}} = \frac{\text{ТДЗ}_i}{\text{ТКЗ}_i}, \quad (2)$$

де $\text{ТДЗ}_i, \text{ТКЗ}_i$ - відповідно тривалість одного обороту дебіторської та кредиторської заборгованості у звітному році.

Оціночними показниками узгодженості управлінських рішень є: коефіцієнт узгодженості комерційних рішень з іншими рішеннями основної діяльності; зміна коефіцієнта узгодженості комерційних рішень з іншими рішеннями основної діяльності у часі; зміна коефіцієнта узгодженості рішень щодо фінансування комерційної діяльності у часі, яка розраховується за наступною формулою:

$$\Delta K_{\text{уфкoi}} = \frac{K_{\text{уфкoi}} - 1}{K_{\text{уфкoi}} - 1}, \quad (3)$$

Динаміка коефіцієнта узгодженості комерційних рішень з іншими рішеннями основної діяльності може бути позитивною або негативною, динаміка коефіцієнта узгодженості рішень щодо фінансування комерційної діяльності може бути менше або більше 1, в залежності від цього оцінюється результат.

Отримані результати інтерпретуються наступним чином:

- якщо коефіцієнт узгодженості комерційних рішень та його зміна мають позитивне значення, а коефіцієнт узгодженості рішень щодо фінансування комерційної діяльності менше 1, то оціночний бал (a_y) дорівнює 3, а узгодженість управлінських рішень вважається високою;

- якщо два з трьох показників відповідають рекомендованим значенням, оціночний бал (a_y) дорівнює 2, а узгодженість управлінських рішень вважається середньою;

- якщо лише один з трьох показників відповідає рекомендованим значенням, оціночний бал (a_y) дорівнює 1, а узгодженість управлінських рішень вважається низькою;

- якщо усі показники не відповідають рекомендованим значенням, оціночний бал (a_y) дорівнює 0, а комерційна діяльність підприємства вважається неузгодженою.

Якість комерційної діяльності торговельного підприємства ($Я_{\text{кд}}$) визначається за допомогою узагальненого результату комерційної діяльності:

$$Я_{\text{кд}} = \sqrt[3]{a_r^2 + a_e^2 + a_y^2}. \quad (4)$$

Діапазон варіації показника якості комерційної діяльності торговельного підприємства становить від 0 до 3. Чим вище якість комерційної діяльності, тим ближче значення показника до 3.

За запропонованою в методикою було виконано оцінку якості комерційної діяльності ТОВ «А». Джерелом інформації при визначенні рівня зростання виступають бухгалтерський баланс (форма № 1) і додаток до нього «Звіт про фінансові результати» (форма № 2).

Оцінювання результативності комерційної діяльності виявило, що результативність комерційної діяльності ТОВ «А» була на середньому рівні, оскільки один з показників (динаміка валового прибутку) мав негативне значення. У 2017 результативність комерційної діяльності ТОВ «А» підвищилась до високого рівня, адже усі показники мають позитивне значення.

Оцінювання ефективності комерційної діяльності показало, що у 2016 році комерційна діяльність ТОВ «А» була неефективною, оскільки усі показники мають негативне значення. У 2017 ефективність комерційної діяльності ТОВ «А» підвищилась до середнього рівня, адже два з трьох показників мають позитивне значення.

Оцінювання узгодженості управлінських рішень виявило, що у 2016 році узгодженість управлінських рішень ТОВ «А» була високою, оскільки коефіцієнт узгодженості комерційних рішень та його зміна мають позитивне значення, а коефіцієнт узгодженості рішень щодо фінансування комерційної діяльності менше 1. У 2017 узгодженість управлінських рішень ТОВ «А» знизилась до середнього рівня, адже два з трьох показників відповідають рекомендованим значенням.

Проведений аналіз показав, що якість комерційної діяльності ТОВ «А» у 2016 – 2017 роках є середньою, у 2016 році узагальнений результат комерційної діяльності становить 2,351, проте у 2017 році він підвищилась до 2,571, зростання складає 9,4%. Оскільки діапазон варіації показника якості комерційної діяльності торговельного підприємства становить від 0 до 3, ТОВ «А» має вдосконалювати торговельну діяльність.

Наведена методика розрахунку показника якості комерційної діяльності торговельного підприємства має ряд переваг:

- до інтегральної оцінки можуть бути включені будь-які показники (як позитивні, так і негативні) будь-якою розмірності, одиниць виміру та значенням (у тому числі й від'ємні значення).

- кількість показників, які можуть бути обрані критеріями оптимізації, фактично не обмежена;

- інтегральна оцінка якості комерційної діяльності торговельного підприємства завжди належать до визначеного інтервалу.

Література:

1. Белявцев М.І. Інфраструктура товарного ринку: навч. посіб. / М.І. Белявцев, Л.В. Шестопалова – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 410 с.

2. Організація торгівлі: підручник / 2-ге вид., перероб. та доп. / В.В. Апопій, І.П. Міщук, В.М. Ребицький та ін. / за ред. В.В. Апопія. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 616 с.

3. Лисак Г. Г. Управління комерційною діяльністю підприємства оптової торгівлі на основі ціннісних пріоритетів / Г. Г. Лисак // Бізнес–Інформ. – 2015. – № 5. – С. 146–151.

Галузь: «Технічні науки»

МЕТОД ГІЛЬБЕРТА-ХУАНГА В ЕЛЕКТРОКАРДІОГРАФІЇ

Борбат Катерина Олександрівна
магістрантка

**Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»,
Україна, м. Київ**

Морозова Марія Миколаївна,
кандидат технічних наук

**Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»,
Україна, м. Київ**

***Анотація:** у статті розглянуто перспективи та можливості застосування метода Гільберта-Хуанга для обробки кардіографічної інформації.*

***Ключові слова:** метод Гільберта-Хуанга, електрокардіографія, сигнал.*

Насьогодні серцево-судинні захворювання (ССЗ) є основною причиною смерті в світі: ні з якої іншої причини щорічно не вмирає стільки людей, скільки від них. За статистичними оцінками в 2016 році від ССЗ померло близько 18 мільйонів чоловік, що склало 31% всіх випадків смерті. 85% цих смертей сталися в результаті серцевого нападу та інсульту [1]. Не видлячись на успіхи, які досягнуті в автоматизації електрокардіографічних досліджень, ефективність комп'ютерної діагностики досить невисока. Таким чином розробка та впровадження більш ефективних методів обробки кардіосигналу є перспективною та доцільною. Автоматизований аналіз електрокардіографічних сигналів (ЕКС) являє собою досить серйозну теоретичну проблему, яка, в першу чергу, пов'язана з фізіологічним походженням сигналу. ЕКС – це нестационарний складноструктурований сигнал із циклічно повторюваними локально зосередженими інформативними ділянками, морфологія та параметри якого різноманітні, мінливі і непередбачувані.

Традиційно для аналізу ЕКС застосовуються амплітудно-часові методи, тому що вже виявлено та описано зв'язку амплітудних і часових параметрів ЕКС із різними станами серцево-судинної та інших функціональних систем організму. Однак, останнім часом фахівці намагаються приймати рішення щодо патологій з урахуванням результатів аналізу ЕКС у часовій області.

Перетворення Гільберта-Хуанга

Для формування адаптивного базису, відповідно до реальних змін сигналу в часі, найбільший практичний інтерес представляють точки екстремумів, розривів, перегинів, порушення монотонності. У 1995 році Хуанг запропонував метод аналізу нелінійних і нестационарних сигналів, який згодом був названий перетворенням Гільберта-Хуанга [2]. Запропоноване перетворення включає два основні етапи:

- розкладання сигналу на компоненти або декомпозиція на емпіричні моди (ДЕМ);
- формування за отриманими емпіричними модами (ЕМ) спектра Гільберта.

Емпіричні моди – це монокомпонентні складові сигналу, але замість постійної амплітуди і частоти, як в гармоніці, вони мають мінливу в часі амплітуду і частоту.

Застосування перетворення Гільберта-Хуанга для придушення завад у ЕКС. Основи якісного автоматизованого аналізу ЕКС закладаються на етапах реєстрації та попередньої обробки. При цьому головною причиною помилок автоматизованої діагностики в електрокардіології є похибки на етапі вимірювання амплітудно-часових параметрів ЕКС[3]. Ці похибки вимірювань безпосередньо пов'язані з наявністю завад у реєстрованому сигналі, а також спотворень, отриманих у результаті неякісної реєстрації та попередньої обробки. Корисна інформація в ЕКС зосереджена в циклічно повторюваних коротких інформативних ділянках. Якщо в результаті придушення завад відбуваються навіть незначні спотворення форми цих інформативних ділянок (фактично – втрата інформації), то це може призвести до помилкових діагностичних висновків. У зв'язку з цим актуальності набуває розробка алгоритмів придушення завад в ЕКС з метою зберегти їх первісну, не спотворену завадами форму. Традиційно розрізняють наступні види прояву завад в електрокардіографії (ЕКГ) [4]:

- дрейф ізолінії (низькочастотні коливання з частотою, меншою ніж 0,5 Гц);
- мережева перешкода (суперпозиція гармонік різних фаз з частотами, кратними 50Гц);
- м'язовий тремор (хаотичні коливання з частотою 30-100 Гц);
- артефакти руху (одиначні або циклічні хвилі з частотою від одиниць до 40 Гц);
- високочастотні шуми електродів і підсилювача;
- імпульсні завади.

Основними недоліками більшості сучасних фільтрів є неповне придушення завад та/або спотворення корисного сигналу. Одним із підходів до вирішення проблеми якісного придушення завад в ЕКС є його розкладання на емпіричні моди. Базовий алгоритм придушення завад на основі ДЕМ передбачає декомпозицію сигналу на ЕМ, видалення деяких з них, які пов'язані з завадами, і подальше відновлення сигналу. Проведені дослідження показали, що для реальних ЕКС спектри корисного сигналу і завад перекриваються, завади розподіляються по більшій частині частотного діапазону та по багатьом ЕМ у різному ступені. Тобто, алгоритм, заснований тільки на видаленні окремих ЕМ, в принципі не може забезпечити високої якості придушення завад ЕКС. Для ефективного придушення завад необхідно провести аналіз кожної ЕМ з метою їх класифікації на три групи:

- сигнальні, що містять тільки корисну інформацію;
- ті, що містять тільки складову завади;
- змішані, де присутня корисна інформація разом із частотними компонентами завад.

При реконструкції ЕКС сигнальні ЕМ використовуються без зміни, перешкоджаючи ЕМ виключаються, а змішані ЕМ додатково досліджуються і самим тим проходять обробку по видаленню з них завад. Структура, яка реалізує процедуру придушення завад в ЕКС на основі ДЕМ, наведена на рис 1.

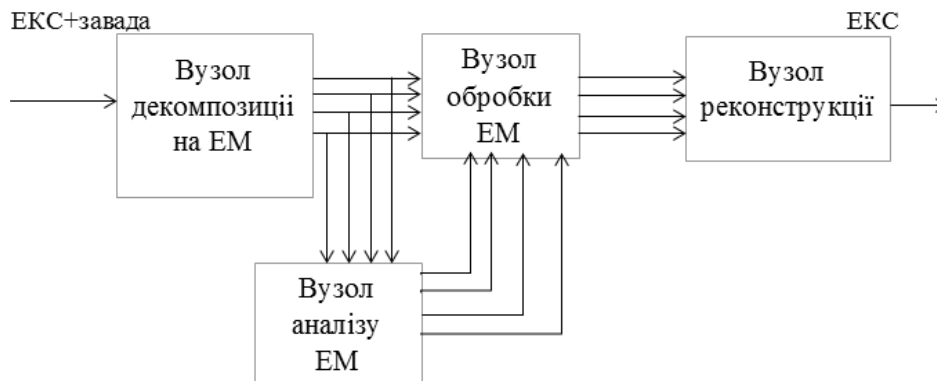

Рисунок 1. Структура реалізації процедури придушення завад в ЕКС на основі ДЕМ

Висновки. Використання перетворення Гільберта-Хуанга в якості основи для створення нових алгоритмів обробки і аналізу ЕКС дозволить підвищити достовірність електрокардіографічної діагностики. Це стосується усунення завад при спотворенні корисного сигналу і підвищує ефективність виявлення інформативних ділянок ЕКГ.

Література:

1. Сердечно-сосудистые заболевания (Електронний ресурс) - Режим доступу: [https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-\(cvds\)](https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-(cvds))
2. Huang N.B., shen Z., Long S.R. The empirieal mode de- composition and the Hilbert spectrum for nonlinear and non-stationary time series analysis // Proe. Royal Soc. 2. 3. Lond. 1998. Vol. 454. P. 903-995.
3. Злочевский М.С. Критерии и особенности качества средства автоматического анализа электрокардиосигналов // Приборы, средства автоматизации и системы управления. ТС-10 «Медицинские приборы, оборудование и инструменты». М.: Информприбор, 1988. Вып. 7.
4. Л.Ю. Кривоногов, А.Ю. Тычков. Перспективы применения преобразования Гильберта-Хуанга для автоматизированной обработки электрокардиосигналов / Л.Ю.Кривоногов, А.Ю. Тычков // Биомедицинская инженерия. - 2011.

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ЗАЛИШКОВОГО РЕСУРСУ НЕЧУЧИХ
КОНСТРУКЦІЙ ВАНТАЖНОГО ВАГОНА З СТРОКОМ СЛУЖБИ ЯКИЙ ПЕРЕВИЩУЄ
ПРИЗНАЧЕНИЙ**

О.В. Фомін
д.т.н., професор,
Державний університет інфраструктури та технологій
Україна, м. Київ

П.М. Прокопенко
аспірант,
Державний університет інфраструктури та технологій
Україна, м. Київ

Борович Р.О., А.С. Литвиненко
студенти,
Державний університет інфраструктури та технологій

В даній статті описані теоретичні особливості проведених контрольних типових і ресурсних випробувань напіввагона моделі 12-532 з терміном служби, що перевищує полуторний від нормативного, встановленого заводом-виробником. Практичне виконання даних робіт дозволяє оцінити залишковий ресурс конструкції напіввагона. Для вирішення питання про можливість подальшої експлуатації з вичерпаним терміном служби проводиться їхнє технічне діагностування. Аналіз технічного стану напіввагонів після проведення планових видів ремонту показує, що значна їх частина знаходиться в задовільному стані.

Ключові слова: напіввагон моделі 12-532, рама кузова, хребтова балка, ударні випробування, ресурс, термін служби.

Вступ. За останні роки відбулося значне старіння експлуатаційного парку вантажних вагонів, т.ч. напіввагонів. На даний час на мережі залізниць України перебувають в експлуатації напіввагони (далі – вагони) різних моделей і їх модифікацій з нормативним строком служби 22 роки. Для вирішення питання про можливість подальшої експлуатації з вичерпаним терміном служби проводиться їхнє технічне діагностування. Аналіз технічного стану напіввагонів після проведення планових видів ремонту показує, що значна їх частина знаходиться в задовільному стані. Через недостатнє фінансування придбання нових вагонів для забезпечення безперебійного виконання вантажних перевезень залізничним транспортом актуальним залишається завдання проведення робіт щодо дослідження з визначення залишкового ресурсу та можливості продовження експлуатації напіввагонів в межах України понад полуторний.

Аналіз літературних даних. На сьогодні питанням дослідження несучої здатності кузовів напіввагонів приділено достатню увагу, що пояснюється їх актуальністю та економічною обґрунтованістю. Так в роботі [1] наведено результати досліджень несучої здатності напіввагонів моделі 12-9745. Проте метою таких досліджень було відшукування конструктивних резервів зі зниження матеріалоемності цієї моделі вагонів. І відповідно несуча здатність конструкції кузова з імітацією характерних для 1,5 строку експлуатації зносів не досліджувалась. В статті [2] наведено перспективи удосконалення конструкцій напіввагонів, в тому числі і шляхом збільшення строку експлуатації. Однак збільшення строку експлуатації напіввагонів пропонується досягати шляхом удосконаленням їх конструктивних властивостей, наприклад за рахунок впровадження матеріалів з поліпшеними характеристиками. Аналіз властивостей конструктивних матеріалів кузовів вагонів нового покоління наведений в [3]. В роботі зазначені переваги використання нових прогресивних матеріалів для окремих складових конструкцій вагонів. Однак питанням подовження реалізації такого напрямку при подовженні строку експлуатації напіввагонів не приділено увагу. Заходи щодо удосконалення несучої конструкції кузова напіввагона з метою забезпечення надійності його кріплення на палубі залізничного порому наведені у [4]. Приведені результати розрахунків на міцність кузова з урахуванням закріплення його відносно палуби за запропоновані конструкційні вузли в умовах морської хитавиці дозволили зробити висновок про доцільність запропонованих рішень. При цьому створення та використання динамічних моделей, які враховуватимуть зношеність несучої системи напіввагонів дозволить проводити дослідження і для відповідних конструкцій напіввагонів. Дослідження динаміки залізничного вагона з відкритою завантажувальною платформою наведені в [5]. Розрахунок проведений у середовищі

програмного забезпечення MSC Adams. Дослідження стійкості проти перекидання вагона здійснювалося при його вписуванні у криву радіусом 250 м з урахуванням різної швидкості руху. Питання оцінки точності пропускної спроможності залізничних мереж, що призначені для перевезення сировини та готової продукції гірнично-металургійної промисловості наведені у [6]. Питання проектування рухомого складу для перевезення великовагових вантажів розглянуті у [7]. Дослідження динаміки та міцності здійснено за допомогою сучасних засобів програмного забезпечення ProMechanica та CosmosWorks. При проектуванні несучої конструкції транспортеру проведено дослідження щодо можливості його виконання з різнотипних матеріалів. Конструкційні особливості вагона для інтермодальних перевезень розглянуті у [8]. Підсумовуючи результати наведеного вище аналізу можна відзначити, що на теперішній час питання щодо можливості продовження строку експлуатації несучих конструкцій кузовів вагонів не вирішувались.

Метою роботи і задачі дослідження. Метою роботи є висвітлення особливостей та результатів проведених комплексних випробувань вантажного вагона є визначення характеристик міцності несучих конструкцій вагонів, їх залишкового ресурсу та можливість подовження строку експлуатації понад полуторний.

Завданням типових випробувань міцності при зіткненні: визначення і оцінка динамічних напружень і деформацій в несучих конструкціях вагона при прикладанні нормативних ударних сил через автозчепне обладнання. Завданням випробувань на ресурс є визначення появи і розвиток пошкоджень і залишкових деформацій в несучих конструкціях вагона при багаторазовій дії поздовжніх навантажень через автозчепний пристрій.

Відбір дослідного зразка. Розглянемо напіввагон моделі 12-532, (Рис. 1) з терміном, що перевищує полуторний встановлений заводом виробником. При проведенні технічного діагностування особу увагу привертають несучим елементам конструкції, а саме хребтовій та шворневій балкам та місцям їх з'єднання.

Рисунок 1 – Напіввагон моделі 12-532

При проведенні типових і ресурсних випробувань на співудар вимірюються наступні показники: швидкість набігання вагона-бойка; сила удару в автозчеп; кількість циклів до відмови; напруження в елементах вагона, які досліджуються.

Випробування на співудар проводять на прямій горизонтальній ділянці залізничної колії за допомогою локомотива. Крім локомотива при цьому використовували наступне обладнання: вагон-бойок масою 90,1 т; Підпірне обладнання з трьох загальмованих вантажних вагонів загальною масою 300 т, переміщення яких обмежено рейковими башмаками.

Схема розміщення рухомого складу підчас випробувань.

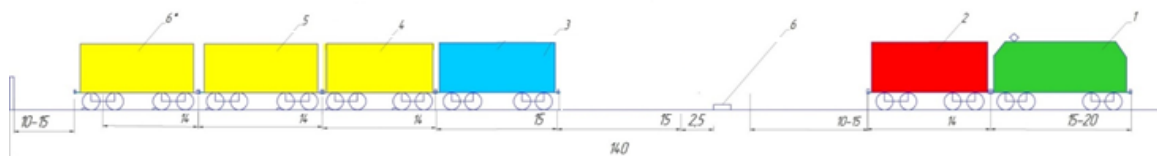

Рисунок 2 – Розміщення рухомого складу підчас випробувань

Визначення залишкового строку служби. При визначенні залишкового строку служби вагона враховується вертикальне та поздовжнє динамічні навантаження, які виникають в процесі експлуатації. Розрахунок здійснюємо за формулою:

$$T_r = \frac{\left(\frac{\sigma_{a,N}}{[n]}\right)^m \cdot N_0}{N_{cl} \cdot \sum_j (\sigma_{aj}^I)^m \cdot P_j^I + N_{clI} \cdot \sum_k (\sigma_{aj}^{II})^m \cdot P_k^{II}} \quad (1)$$

де T_r - розрахунковий залишковий строк служби вагона, роки;

$\sigma_{a,N}$ - межа витривалості (по амплітуді) для контрольної зони при симетричному циклі та встановленому режимі навантаження при базовому числі циклів, МПа;

m - показник ступеня в рівнянні кривої втоми. Для зварних конструкцій із прокату без зміцнюючої обробки швів згідно [5] $m = 4$;

$[n]$ мінімально допустимий коефіцієнт запасу опору втоми для вибраної зони вагона, $[n] = 1,5$;

N_0 - базове число циклів, $N_0 = 10^7$;

N_{cl} N_{clI} - число циклів за 1 рік експлуатації для кожного із експлуатаційного навантаження (вертикального та повздожнього);

$\sigma_{aj}^I, \sigma_{aj}^{II}$ - амплітуди динамічних напруг, приведені до симетричного циклу для кожного із експлуатаційних навантажень та їх діапазонів, МПа;

P_j^{\square} - ймовірність появи амплітуди з рівнем σ_{aj}^{\square} .

$$\sigma_{aN}^{\square} = \sigma_{aN}^{-} (1 - z_p v), \quad (2)$$

де z_p - квантиль розподілення, відповідаючий односторонній ймовірності 95%, $z_p = 1,645$.

N_c - кількість циклів вертикальних коливань звантаженого вагона, які виникають за його строк служби один рік:

$$N_c = 365 \cdot f_e \frac{L_c \cdot 0,5 \cdot 10^3}{v_T} \cdot T_k; \quad (3)$$

Загальна розрахункова кількість циклів протягом розрахункового періоду експлуатації вагона для загальної мережі пробігу визначається за формулою :

$$N_{zag}^{rozr} = N_{zag}^{yd} \cdot T_{rozr} \cdot K_{rez} \cdot K_{yd}, \quad (4)$$

де N_{zag}^{yd} - загальна кількість циклів дії ударних поздожніх сил за 1 рік середньої мережі експлуатації на конструкцію вагона даного типу, для розподілів (без урахування квазистатичних сил) становить:

- для вантажних вагонів $N_{zag}^{yd} \approx 20200$ циклів ;

T_{rozr} - розрахунковий період експлуатації вагона, (1 рік.);

K_{rez} коефіцієнт, що враховує вплив порожнього пробігу вагона, при оцінці циклічної довговічності несучих елементів $K_{рез}$, (для вагона зерновоза $K_{пор}=0,39$

$$K_{rez} = 1 - K_{por} \quad (8)$$

Висновки. Аналіз дефектів, що виникають в конструкціях вантажних вагонів на всіх етапах їх життєвого циклу, дозволяють прогнозувати пошкодження в експлуатації та систематизувати ймовірнісні причини їх виникнення. На основі проведеного аналізу технічного стану несучих конструкцій напіввагонів вітчизняного виробництва з характерними для 1,5 строку експлуатації зносами визначено фактичні значення зносів несучих елементів які задовольняють експлуатаційні вимоги. Таким чиномотримані теоретичні результати дозволять розробити комплекс робіт та заходів для оцінки залишкового ресурсу несучих металевих конструкцій вантажних вагонів.

Література

1. Fomin, O. V. (2015) Vprovadzhennya kruglih trub v nesuchi sistemi napivvagoniv z zabezpechenniam ratsionalnih pokaznikiv mltsnostI [Introduction of round pipes in the carrier systems of gondolas with the provision of rational indicators of strength]. Naukoviy zhurnal – «Tehnologicheskii audit i rezervyi proizvodstva» – Science magazine - "Technological audit and production reserves", Vol. 4/1(21), 83-89 [in Ukrainian].

2. Fomin, O.V. (2011) Modernization of elements wall lateral of universal freight gondola domestic production// Scientific-and-technical (Sci.-Tech.) collected works – Donetsk: DonIZT., – Vol. No. 26.- pp.111-115 [in Ukrainian]

3. Makarenko, M. V. (2014) Kompleksnyi analiz ekonomichnoho efektu vid zhyttievoho tsykladu suchasnoho napivvagonu [Comprehensive analysis of the economic impact of the life cycle of a modern gondola]. Naukovo-praktychnyi zhurnal «Zaliznychnyi transport Ukrainy» - Scientific and Practical Journal "Railway Transport of Ukraine", Vol 5, 107 [in Ukrainian].

4. Lovska, A. A. Peculiarities of computer modeling of strength of body bearing construction of gondola car during transportation by ferry-bridge / A. A. Lovska. – Scientific and technical journal «Metallurgical and Mining Industry». – 2015. - №1. – p. 49 – 54.

5. Fomin, O. V., Lovska, A. O., Plakhtii, O. A., Nerubatskyi, V. P. (2017). The influence of implementation of circular pipes in load-bearing structures of bodies of freight cars on their physico-mechanical properties. Scientific Bulletin of National Mining University, 6, 89–96.

6. Fomín O.V. Matematicheskiye modeli osnovopolagayushchikh pokazaniy bazovykh nesushchikh elementov kuzova / O.V. Fomín, O.A. Logvínenko, R.YU. D'omín, G.P. Boroday, V.V. Fomín, O.V. Burluts'kiy // Naukovo-prakticheskiy zhurnal «Zalíznichniy transport Ukraїni». - Kíiv: DNDTS UZ, 2013. - № 5/6 (102/103). - S. 95-104.

7. Divya Priya G. Modeling and analysis of twenty tonne heavy duty trolley / G. Divya Priya, A. Swarnakumari // Intern. J. of Innovative Technology and Research. – 2014. – Vol. 2, №. 6. – P. 1568–1580.

8. Moroz, V.I. (2009) Matematychnyy zapys zadachi optymizatsiynoho proektuvannya piv-vahoniv za kryteriyem minimal'noyi materialoyemnosti [Mathematical notation of problem of optimizing design of open goods wagons by criterion of the minimum material capacity]. Zbirnyk naukovykh prats - Collection of scientific papers, Vol. 111, 121-131 [in Ukrainian].

КОНТРОЛЬНІ ВИПРОБУВАННЯ ВАГОНА-ЦИСТЕРНИ З МЕТОЮ ОЦІНКИ ЗАЛИШКОВОГО РЕСУРСУ НЕСУЧИХ КОНСТРУКЦІЙ

О.В. Фомін

**д.т.н., професор, Державний університет інфраструктури та технологій
Україна, м. Київ**

П.М. Прокопенко

**аспірант, Державний університет інфраструктури та технологій
Україна, м. Київ**

Крисенко Н.М.

студентка, Державний університет інфраструктури та технологій

С.С. Сова

аспірант, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

За останні роки відбулося значне старіння експлуатаційного парку вантажних вагонів, т.ч. вагонів-цистерн для перевезення особливо небезпечних вантажів. На даний час на мережі залізниць України перебувають в експлуатації вагони-цистерни з терміном служби, який перевищує встановлений заводом-виробником та продовжений термін служби. Аналіз технічного стану вагонів-цистерн після проведення планових видів ремонту показує, що значна їх частина знаходиться в задовільному стані. Для вирішення питання про можливість подальшої безпечної експлуатації з вичерпаним терміном служби проводиться їхнє технічне діагностування та контрольні випробування.

***Ключові слова:** вагон-цистерна, ударні випробування, аварійні випробування, пошкодження, герметичність, продовження строку експлуатації.*

Постановка проблеми. Проаналізувавши парк та технічний стан вагонів-цистерн для перевезення особливо небезпечних вантажів, встановлено, що основну частину парку складають вагони-цистерни моделі 15-1407 – для перевезення пропану, 15-1408, 15-1408-01, 15-1408-02, 15-1440, 15-1597, 15-1619 – для перевезення аміаку, 15-1409, 15-1556 – для перевезення хлору, 15-1519, 15-1780 – для перевезення пропану-бутану, та вони знаходяться в гарному технічному стані.

Аналіз літературних даних. Сучасні дослідження, присвячені питанням зниження вартості вантажних вагонів та зокрема, стаття [1] присвячена висвітленню запропонованих інновацій для конструкцій піввагонів «залізничного простору 1520 мм» і особливостей їх проектування, однак в ній обмежено представлені можливості застосування таких інновацій для вагонів. Автори роботи [2] відображають певні ними перспективні напрямки динаміки залізничних напіввагонів з метою поліпшення техніко-економічних показників, але не розкривають економічного потенціалу ділового використання спеціального дорогого вагонного прокату немірної довжини. Так, в роботі [3] Представлені результати, а також особливості проведених теоретичних та експериментальних досліджень з впровадження стикованого виконання хребтової балки вагонів-окатишевозів. А робота [4]

присвячена представленню перспективних напрямків проектування рам візків та їх особливості. Наприклад, в [5] автори відображають результати комплексного аналізу економічного ефекту від життєвого циклу сучасного напіввагону. В роботі [6] представлені особливості запропонованих авторами інновацій в математичному записі задачі оптимізаційного проектування напіввагонів за критерієм мінімальної матеріалоємності. З урахуванням вищесказаного можна зробити висновок, що результати аналізу інформаційних джерел з досліджуваного питання свідчать про відсутність достатніх методичних і практичних матеріалів про випробування та технічне діагностування вагонів-цистерн для перевезення небезпечних вантажів, особливо в умовах аварійних ситуацій.

Мета статті. Висвітлення теоретичних та практичних особливостей проведення технічного діагностування, контрольних випробувань та випробувань з імітацією аварійних ситуацій вагонів-цистерн для перевезення особливо небезпечних вантажів.

Результати досліджень. Основну частину парку вагонів-цистерн для перевезення особливо небезпечних вантажів складають вагони-цистерни моделі 15-1407 – для перевезення пропану, 15-1408, 15-1408-01, 15-1408-02, 15-1440, 15-1597– для перевезення аміаку, 15-1409, 15-1556 – для перевезення хлору, 15-1519, 15-1780 – для перевезення пропану-бутану.

Рис – 1 Вагон-цистерна моделі 15-1408-02

Рис.2 – Вагон-цистерна моделі 15-1556

Досвід експлуатації залізничного транспорту показує, що значна частина аварійних ситуацій на залізничних коліях пов'язана з вагонами-цистернами, які перевозять рідкі вантажі широкого асортименту, в тому числі скраплений газ, нафтопродукти, концентровані кислоти, токсичні та вибухонебезпечні продукти хімічного походження. Частіше такі аварії супроводжуються наїздом вагона на вагон та перекиданням цистерн, в результаті чого може відбутися порушення цілісності котла (пробоїна днища, пошкодження горловини для наливу вантажу, розрив обичайки в зоні з'єднання котла з рамою та ін.) і витікання екологічно небезпечного вантажу. Для більшості аварійних ситуацій, які виникають при сходженні вагона з рейок, наїзді вагона на вагон або перешкоди характерним являється саморозчеплення вагонів і удар автозчепом сусіднього вагона або його довгим вантажем в днище котла цистерни (рис.3).

Рис.3 – Пошкодження котла цистерни

В даний час в якості засобів захисту днищ вагонів-цистерн в аварійних ситуаціях використовуються додаткові металеві накладки на днища (фальшднища) або торцеві щити. Накладні металеві елементи, посилюючи нижню частину днища та повторюючи його форму, використовуються на цистернах моделей 15-1619, 15-1408. Дані захисні елементи володіють низькою енергоємністю, оскільки щільно прилягають до днища цистерни.

Враховуючи досвід експлуатації та результати обстеження технічного стану дає можливість визначити ймовірність відмов елементів рами вагона-цистерни P_i ($i=1, 2, 3...N$, де N – кількість елементів) за формулою:

$$P_i = \frac{\sum_1^k \frac{R_H}{R}}{k}, (1)$$

де k – кількість обстежених вагонів;

R_H – кількість несправних елементів одного типу в вагоні.

Для вагонів-цистерн, які перевозять аміак, відносяться: зона приварки люка-лаза, фасонні лапи котла, зона обпирання котла на дерев'яні бруски, хребтова та шворнева балки рами.

Випробування проводились 4-х вісному вагону-цистерні моделі 15-1408 (рис.5) для перевезення аміаку, з терміном служби, що минув (20 років) та дослідний зразок цистерна моделі 15-1619 (рисунок 6) з діаметром котла 3200 мм..

Рис.5 – Вагон-цистерна 15-1408 для аміаку

Рис.6 – вагон-цистерна моделі 15-1619

Перед початком випробувань проводилось технічне діагностування дослідного зразка, наклеювання тензорезисторів на раму вагона-цистерни та на котел, заміри товщини листів котла та рами, установка вимірювального обладнання. Контроль технічного стану включав в себе візуальний огляд вагона-цистерни, заміри товщини металу в контрольних точках котла і рами вагону, проведення магнітопорошкового, ультразвукового та акустикоемісійного контролю несучих металевих конструкцій.

Контрольні випробування включали в себе статичні випробування вертикальним навантаженням, випробування на малоциклічне навантаження тиском котла, типові та ресурсні ударні випробування та випробування на можливі аварійні ситуації.

Випробування вертикальним статичним навантаженням виконувались шляхом заповнення водою котла вагона-цистерни до повного заповнення з подальшим зливом, з реєстрацією дослідних показників.

Випробування на мало циклічне навантаження котла надлишковим тиском виконувалось шляхом заповнення водою котла до повного заповнення, з наступним подаванням води до котла насосною станцією, для створення надлишкового тиску до 2 МПа. Після кожних 75 циклів навантаження робочим тиском, виконувалось навантаження випробуванням тиском 3МПа.

Ударні випробування проводились зі швидкістю накатування вагона бойка (масою 102 т) на дослідний вагон-цистерну від 1 до 12 км/год, вагон-цистерна при цьому знаходилась в загальмованому стані, та знаходилась в підпорі з загальмованих 4-х вагоні сумарною масою близько 300 т. Повздовжні сили які діяли на вагон-цистерну через автозчепний пристрій до 3,0МН та з декількома ударами до 4,2 МН. При ударних випробуваннях реєструвались деформації в елементах конструкції дослідного вагона-цистерни в найбільш напружених місцях, отриманих при статичних випробуваннях.

Випробування з імітацією аварійних ситуацій. Перед початком та після завершення випробувань виконувалась перевірка герметичності котла шляхом створення надлишкового тиску від 0,5 до 3 МПа. Тиск витримувався на протязі 5 хв.

Котел випробовувався на наступні наднормативні навантаження:

- створення надлишкового тиску до моменту руйнування котла або втрати його герметичності;
- одноразовий удар вагона-бойка масою 90 т у автозчеп вагона-цистерни з швидкістю 22 км/год .
- удари головою автозчепу вагона-бойка масою 102 т в днище цистерни зі швидкістю 10,2 км/год.

В процесі ресурсних випробувань було проведено аналіз напруженого стану в контрольних точках котла вагона-цистерни. Як видно на рис. 7 напруження в контрольних точках не перевищували допустимого.

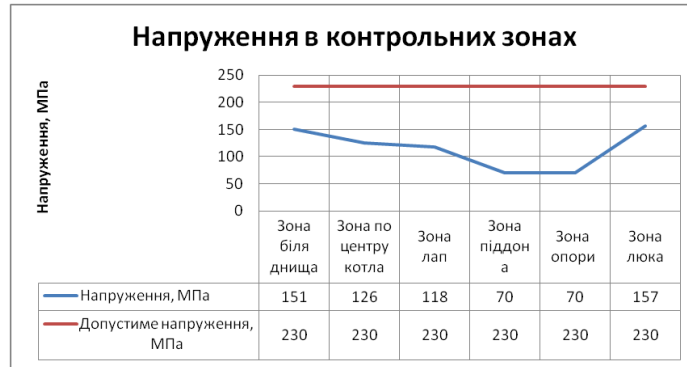

Рис. 7 – Графік напружень в контрольних точках під час ударних випробувань

Критерієм оцінки міцності цистерни від дії нештатних навантажень являється збереження вантажу та герметичності котла після проведення випробувань, шляхом контрольного створення тиску в котлі.

Висновок. На основі проведення технічного діагностування та контрольних випробувань вагона-цистерни встановлено, що вагон-цистерна за технічним станом є типовим представником експлуатаційного парка залізниць України, які відпрацювали призначений термін служби. Напружений стан котла вагона-цистерни від дії нормативних статичних та ударних навантажень не перевищував допустимі 230 МПа. При випробуваннях на малоциклічне навантаження котла тиском від 0 до 2 МПа, було проведено 225 циклів, що відповідає 5 рокам експлуатації. При випробуваннях з імітацією аварійних ситуацій: удар в днище цистерни, створення граничного тиску в цистерні, до 6 МПа, удару в автозчепний пристрій вагона-цистерни на швидкості 22 км/год, пошкоджень та розгерметизації котла вагона-цистерни не було виявлено.

Література

1. Fomin, O.V. (2011) Modernization of elements wall lateral of universal freight gondola domestic production// Scientific-and-technical (Sci.-Tech.) collected works – Donetsk: DonIZT,. – Vol. No. 26.- pp.111-115 [in Ukrainian]
2. Fomin, O. V. (2015) Vprovadzhennya kruglih trub v nesuchI sistemi napIvvagonIv z zabezpechennyam ratsIonalnih pokaznikIv mltsnostI [Introduction of round pipes in the carrier systems of gondolas with the provision of rational indicators of strength]. Naukoviy zhurnal – «Tehnologicheskyy audit i rezervy proizvodstva» – Sceince magazine - "Technological audit and production reserves", Vol. 4/1(21), 83-89 [in Ukrainian].
3. Fomín O.V. Matematicheskiye modeli osnovopolagayushchikh pokazaniy bazovykh neshchikh elementov kuzova / O.V. Fomín, O.A. Logvínenko, R.YU. D'omín, G.P. Boroday, V.V. Fomín, O.V. Burluts'kiy // Naukovo-prakticheskiy zhurnal «Zalíznichniy transport Ukraíni». - Kiív: DNDTS UZ, 2013. - № 5/6 (102/103). - S. 95-104.
4. Fomin, O. V., Lovska, A. O., Plakhtii, O. A., Nerubatskiy, V. P. (2017). The influence of implementation of circular pipes in load-bearing structures of bodies of freight cars on their physico-mechanical properties. Scientific Bulletin of National Mining University, 6, 89–96.
5. Makarenko, M. V. (2014) Kompleksnyi analiz ekonomichnoho efektu vid zhyttievoho tsyklu suchasnoho napivvahonu [Comprehensive analysis of the economic impact of the life cycle of a modern gondola]. Naukovo-praktychnyi zhurnal «Zalíznichniy transport Ukrainy» - Scientific and Practical Journal "Railway Transport of Ukraine", Vol 5, 107 [in Ukrainian].
6. Moroz, V.I. (2009) Matematychnyy zapys zadachi optymizatsiynoho proektuvannya piv-vahoniv za kryteriyem minimal'noyi materialoyemnosti [Mathematical notation of problem of optimizing design of open goods wagons by criterion of the minimum material capacity]. Zbirnyk naukovykh prats - Collection of scientific papers, Vol. 111, 121-131 [in Ukrainian].

ВПЛИВ ФЕРМЕНТНИХ ПРЕПАРАТІВ НА ФІЗИКО-ХІМІЧНІ ПОКАЗНИКИ ХІТОЗАНА

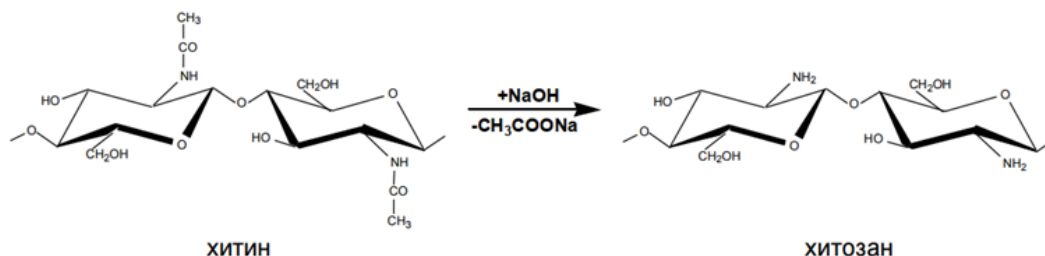
Діль Катерина Володимирівна
аспірант кафедри фізичної, органічної та неорганічної хімії
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
м.Дніпро

Анотація: дана стаття присвячена можливому способу отримання низькомолекулярного хітозана з різних доз ферментних препаратів папаїна та протосубтіліна. Показано, що для отримання низькомолекулярного хітозана потрібно вибирати залежно від виду ферменту. Для отримання даного полімеру слід продовжувати гідратацію 6 годин при дозі фермента не більше 1%.

Ключові слова: хітозан, хітин, біологічно-активні речовини, низькомолекулярний хітозан.

Вступ.

Хітозна - найвідоміше і вивчене похідне хітину. Цей полімер є продуктом часткового або повного діацетилювання хітину і являє собою полі- (1-4) -2-аміно-2-дезоксид-β-D-глюкозу.

На сьогоднішній день відомі три основні способи отримання низькомолекулярного хітозана: хімічний, фізичний, ферментативний. Найбільш популярним є ферментативний спосіб, який полягає в збереженні вихідної природної структури хітозана [1, 2, 3].

Низькомолекулярні хітозани володіють більш високою біологічною активністю порівнюючи з високомолекулярними [4, 5]. В якості ферментних препаратів для деградації хітина та хітозана застосовують комплекси ферментів різного походження.

Дослідженнями хітозану займаються в 15 країнах і в даний час відомо більше 70 напрямків практичного застосування хітину та хітозану., а також їх модифікацій, найбільш важливими з яких визнані біотехнологія та екологія, харчова промисловість, медицина, косметика, сільське господарство та ветеринарія. [1, 2].

Мета: вивчення впливу виду та дози ферментних препаратів на фізико-хімічні показники хітозана.

Задачі:

1. Вивчення органолептичних показників хітозана;
2. Дослідження фізико-хімічних показників хітозана;
3. Гідрування хітозана різними ферментними препаратами;
4. Встановлення зміни молекулярної маси в процесі гідрування різними дозами ферментних препаратів;

Матеріали та методи дослідження.

1. Ферментний гідроліз високомолекулярного хітозана був проведений за допомогою протеалітичних рідких ферментних препаратів: папаїна, протосубліна.

2. Вихідний хітин був отриманий з панциря річкового рака демінералізацією кислоти, депротинируванням рідких ферментних препаратів, отриманих з шлунку тканин риби, з наступною лужною очисткою від залишків білкових речовин.

Результати дослідження та обговорення.

В результаті гідрування хітина концентрованим розчином луга (50%-м) отриманий хітозан має молекулярну масу 172 кДа, ступінь деацелювання – 77% при вмісті, %: води-5,8; нітратних сполук-0,92; мінеральних речовин-0,22. Такий хітозан є високомолекулярним і не може мати широкого застосування.

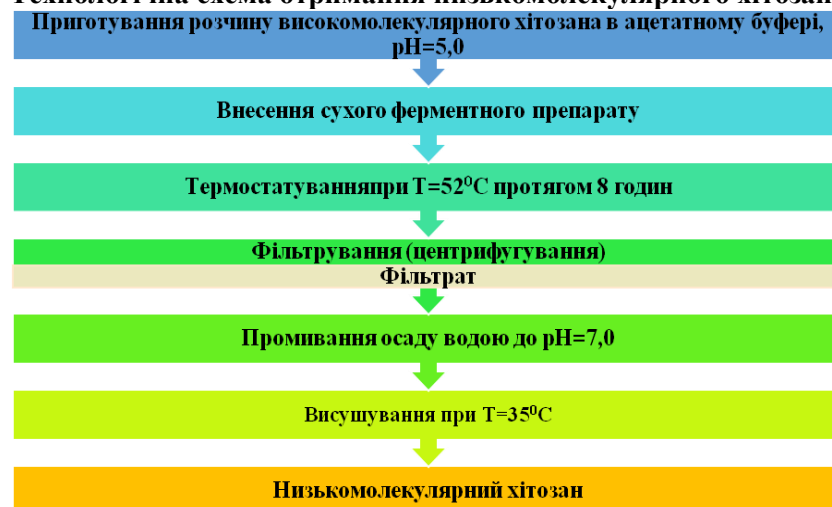
Органолептичні та фізико-хімічні показники хітозана.

Показники	Органолептичні показники	Фізико-хімічні показники
Колір	кремовий	
Запах	Без запаху	
Розміри частинок, мм		2,5
Густина, кг/м ³		0,2
Вміст, % -води:		5,8
-нітратних речовин (N·6,25):		0,92
-мінеральних речовин:		0,22
Молекулярна маса, кДа		172
Ступінь деацетилювання, %		77
Розчинність в оцтовій кислоті, %		91,8
В'язкість 1% розчину в оцтовій кислоті, мм ² /с		3,9

Щоб отримання низькомолекулярного полімера з високомолекулярного хітозана потрібно приготувати 1%-й розчин з використанням 0,2 М ацетатного буфера, рН якого становить 5,0. До отриманого розчину внести папаїн та протосубтилін дозами 1, 2, 3% відповідно. Нагрівати при температурі 52⁰С протягом 8 годин. В процесі гідрування через кожну годину визначати молекулярну масу і в'язкість 1% розчину сирноподібного осаду в оцтовій кислоті.

Рисунок 1

Технологічна схема отримання низькомолекулярного хітозана

Визначення органолептичних і фізико-хімічних властивостей є дуже важливим для характеристики хітозана. Ступінь депротинірування та демінарилізації виявляє такі фізико-хімічні характеристики хітозана, як в'язкість і розчинність.

Таблиця 2

Зміна молекулярної маси хітозана в процесі гідрування ферментними препаратами

Час, год	Доза ферментних препаратів, %					
	1,0		2,0		3,0	
	Молекулярна маса, кДа					
	Папаїн	Протосубтилін	Папаїн	Протосубтилін	Папаїн	Протосубтилін
0	172	172	172	172	172	172
1	131	158	120	138	82	108
2	110	121	105	112	73	91
3	90	103	88	93	49	76
4	83	90	67	82	37	56
5	66,5	86	45	60	19,5	44
6	64	83	43	58	19,5	31
7	64	83	43	58	1,5	31
8	64	83	43	58	19,5	31

Виходячи з даних таблиці 2 гідрування вихідного хітозана з молекулярною масою 172 кДа молекулярна маса зменшується в залежності від дози фермента продовження самого процесу гідрування. Виявлено, що ферментний препарат папаїн більш ефективний в процесі гідрування хітозана. Через 5 годин гідрозування хітозана папаїном при дозі 1, 2, 3% його молекулярна маса зменшується до 66,5; 45,0 і 19,5 кДа відповідно. Протосубтилін в тих же дозах зменшує молекулярну масу хітозана за вказаним часом гідрування до 86,0; 60,0; 44,0 кДа відповідно.

Після 6 годин гідрування продовження процесу до 8 годин не змінюється молекулярна маса, незважаючи від виду препарату і його дози. Виключення складає доза папаїна 3%, який спричинює зменшення молекулярної маси до 19,5 кДа протягом 5 годин гідрування.

Висновки.

Таким чином, було досліджено:

1. Встановлена можливість отримати низькомолекулярного хітозана з застосуванням різних доз ферментних препаратів папаїна та протосубтиліна.

2. Виявлено, що дозу ферментного препарату для того щоб отримати низькомолекулярного хітозана необхідно вибирати в залежності від виду фермента та призначення полімера для застосування. Для отримання полімер з молекулярною масою нижче 100 кДа достатня тривалість гідрування 6 годин при дозі ферментів не більше 1%; при збільшенні дози ферментів до 2% можливо отримати полімер з молекулярною масою 45-60кДа за вказаний час гідрування; отриманий полімер з молекулярною масою менше 20 кДа можливе за 5 годин гідрування при дозі папаїна 3%.

Література

1. *Lim S. H., Hudson S. M.* Application of a fiber-reactive chitosan derivative to cotton fabric as an antimicrobial textile finish // Carbohydr. – Polym. – 2004. – Vol. 56. – P. 227–234.
2. *Получение* многофункционального низкомолекулярного хитозана и его применение в косметике /С. Б. Сео, Ч. С. Про, Х. Б. Ким и др.//Косметическая химия. – 2003. – № 1. – С. 26–30.
3. *Purification and characterization of chitosanase from Bacillus sp. strain KCTC 0377BP and its application for the production of chitosan oligosaccharides* / Y. I. Choi, E. J. Kim, Z. Piao et al. // Appl. Environ. Microbiology. – 2004. – Vol. 70, N 8. – P. 4522–4531.
4. *Rhoades J., Roller S.* Antimicrobial actions of degraded and native chitosan against spoilage organisms in laboratory media and foods//Appl. Environ. Microbiol. –2000.– Vol. 66, N 1. – P. 80–86.
5. *Kittur F. S., Kumar A. B.V., Tharanalhan R. N.* Low molecular weight chitosans – preparation by depolymerization with *Aspergillus ttiger* pectinase, and characterization // Carbohydr. Res. – 2003. – Vol. 338. –P. 1283–1

Галузь: «Земельне право»

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ

Захарченко Дар'я Миколаївна

студентка 4 курсу юридичного факультету

Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

м. Хмельницький

Анотація. *Земельне питання у всі часи існування людства було і залишається актуальним. Земля належить до найбільш важливих об'єктів матеріального світу. Її цінність, важливість для розвитку людства в цілому зумовили той факт, що земля є предметом правового регулювання багатьох галузей права, основною з яких є, безперечно, земельне право. Україна – це незалежна демократична держава, в якій одним з головних правових інститутів є інститут права власності. До фундаментальних засад нашої держави належить непорушність власності та свобода розпорядження об'єктами права власності. За допомогою права держава регулює належність тих або інших об'єктів власності певному суб'єкту – громадянину, колективу, державі; обсяг і зміст суб'єктивних повноважень власника, порядок та форми їхньої реалізації щодо різноманітних об'єктів; засоби правової охорони відносин власності.*

У науковій роботі визначається поняття права власності на землю, особливості його правового регулювання. Досліджуються норми чинного законодавства України, які регулюють питання права власності на землю в Україні та містять основоположні поняття права власності та його складових. Аналізуються нормативні положення, що гарантують забезпечення права власності на землю.

Ключові слова: *власність, земля, право власності, нормативно-правові акти, Конституція України, гарантії.*

З 1991 року в Україні здійснюється масштабна земельна реформа, яка стала основою для кардинального оновлення земельного законодавства нашої держави. Земельне реформування супроводжувалося не тільки прийняттям нових нормативно-правових актів у сфері регулювання земельних відносин, а й внесенням істотних змін і доповнень до діючих законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів [7, с.4].

Виходячи з положень нормативно-правових актів в сфері земельних відносин, за своєю природою право власності на землю є одним із основних майнових прав. Виступаючи в якості об'єкта права власності, земля отримує особливі правові ознаки: вона стає «майном», тобто тим предметом земельного права, який відрізняють особливі юридичні ознаки. Сучасне суспільно-правове становище в Україні характеризується тим, що земельні проблеми, і особливо проблеми права власності на землю, викликають підвищений інтерес [4].

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють право власності на землю є Конституція України, Земельний кодекс України та Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, а також велика кількість законів України, що регулюють окремі аспекти права власності на землю та підзаконні акти. Також слід не забувати за міжнародні джерела права, що належать до частини національного законодавства України.

Відповідно до положень Основного Закону України, людина, її права і свободи ґрунтовані на принципах свободи, рівності, справедливості. Права і свободи є необхідними умовами життя людини в цивілізованому суспільстві і мають бути безумовно визнані та охоронювані державою. Гарантування прав і свобод людини є головним обов'язком держави, держава відповідальна перед людиною та суспільством за свою діяльність [6].

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності й господарювання. Вона також закріплює рівність перед законом усіх без винятку суб'єктів права власності та гарантує кожному захист його прав і свобод (ст. 13 Конституції України) [2]. Так, у главі 23 Земельного кодексу України «Захист прав на землю» зосереджено норми, які визначають способи захисту прав на земельні ділянки, гарантії права власності на земельну ділянку, а також відповідальність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за порушення права власності на землю та за видання актів, які порушують права власників земельних ділянок.

Важлива конституційна гарантія щодо захисту прав на землю міститься також у ст. 14 Конституції України, яка передбачає, що земля є основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Зазначені положення Конституції України безпосередньо втілені у земельному законодавстві [6].

Найбільш широко питання права власності на землю в Україні регулює Земельний кодекс України. Розділом 3 Земельного кодексу України визначаються загальні положення права власності на землю. В ньому деталізуються складові змісту досліджуваного інституту, його суб'єкти та окремі аспекти здійснення права спільної часткової та спільної сумісної власності на землю. Окремі глави розділу регулюють таку складову права власності на землю, як право користування землею, право земельного сервітуту, право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб чи забудови, добросусідство та обмеження прав на землю. Також Земельний кодекс України [1] в розділі 4 визначає умови набуття права власності на землю та умови і можливості його реалізації, в тому числі у формі продажу земельних ділянок чи прав на них та питання припинення права власності на землю.

Саме Земельний кодекс України визначає основні принципи земельного законодавства, важливу частину яких складає забезпечення гарантій права власності на землю. Зокрема, згідно з п. «г» ст. 5 Земельного кодексу України до основних принципів земельного законодавства належить забезпечення гарантій прав на землю. Зазначені гарантії прав на землю передбачені розділом 5 Земельного кодексу України, за яким умовно їх можна поділити на три різновиди: гарантії захисту прав на землю; гарантії, пов'язані з відшкодуванням збитків власникам землі та землекористувачам; гарантії, пов'язані з розв'язанням земельних спорів [6].

Відповідно до ст. 324 Цивільного кодексу України власником всіх земель в межах території України є Український народ – громадяни України всіх національностей. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Кожен громадянин має право користуватися землею як об'єктом права власності Українського народу відповідно до закону [5].

Більш детально інститут права власності на землю в Цивільному кодексі України врегульовано главою 27, що визначає окремим об'єктом права власності землю (земельну ділянку), деталізує суб'єктів та особливості набуття ними прав на землю та припинення їх прав.

До правових актів, що регулюють право власності на землю можна віднести такі, як Загальна декларація прав людини (1948) та Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950), учасниками яких є практично всі європейські держави, зокрема й Україна.

Згідно зі ст. 17 Загальної декларації прав людини право приватної власності як основне і невідчужуване право людини. У свою чергу, Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод є міжнародним договором, який закріплює певний перелік важливих для людини суб'єктивних прав. Невід'ємною частиною цієї Конвенції є окремі протоколи, які доповнюють та конкретизують її положення.

Ст. 1 Протоколу №1 (1952) до Конвенції проголошує: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна, інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Попередні положення, однак, ніяк не обмежують право держави запроваджувати такі закони, які на її думку, необхідні для здійснення контролю за використанням майна відповідно до загальних інтересів або з метою забезпечення сплати податків або інших зборів чи штрафів». Відповідно до практики Європейського суду з прав людини ця стаття закріплює право безперешкодного користування своїм майном (власністю), регулює умови позбавлення власності, визнає право держав здійснювати контроль за використанням власності відповідно до загальних інтересів [3, с.39].

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти такого висновку: в сфері земельних відносин основним нормативно-правовим актом, що регулює право власності на землю є Земельний кодекс України та Цивільний кодекс України. Також значна частина положень Основного Закону, містить норми, зміст яких спрямовано на гарантування здійснення та захисту прав на землю. Також дане питання частково, зокрема гарантії та захист прав, регулюється й міжнародними актами, а саме Загальною декларацією прав людини та Європейською конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод.

Література

1. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. №2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Несинова С. В. Правовий інститут права власності в контексті Європейського суду прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. Вип. 3. С. 38–41.
4. Поняття права власності на землю. URL: <https://studfile.net/preview/5777475/page:10/>.
5. Право власності на землю. Загальні положення. URL: https://pidruchniki.com/1110022047097/pravo/pravo_vlasnosti_zemlyu_ukrayini.
6. Реалізація і захист права власності на землю. URL: <http://khersonska.land.gov.ua/realizatsiia-i-zakhyst-prava-vlasnosti-na-zemliu/>.
7. Становлення і розвиток земельного законодавства України у XX – на початку XXI століття: науково-практичний посібник для суддів та кандидатів на посаду судді / П. Кулинич. К. Медведєв, А. Потапенко, О. Тиханський, В. Семенюк; за заг. ред. П. Кулинич. Київ.: вид-во ФОП Клименко Ю.Я., 2018. 142 с.

Галузь: «Адміністративне право»

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ГЕНЕЗИС СТАНОВЛЕННЯ

Захарченко Дар'я Миколаївна,
студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

Анотація: У науковій роботі досліджено визначення поняття адміністративної юстиції різними вченими та риси адміністративної юстиції. Проаналізовано положення чинних нормативно-правових актів, на основі яких здійснюється правове регулювання адміністративної юстиції. Досліджено процес формування та розвитку адміністративної юстиції в Україні та проведено аналіз досвіду становлення адміністративної юстиції в зарубіжних країнах.

Ключові слова: адміністративна юстиція, судочинство, генезис адміністративної юстиції, публічні відносини, судовий контроль.

Відповідно до статті 3 Конституції України [1] однією з характерних рис розвитку сучасної держави є те, що органи публічної влади додатково до свого традиційного завдання – гарантування законності – зобов'язались дотримуватись вимог, які пред'являються до держави, що визнає себе «зв'язаною правом» – правовою. У зв'язку із цим головною ознакою правової держави, якою є Україна, є гарантованість суб'єктивних прав громадян від порушень з боку адміністративних органів. Зокрема, суб'єктивні права забезпечуються відповідальністю уряду і міністрів перед парламентом, а також можливістю з боку громадян використовувати судову форму захисту проти будь-яких дій адміністративних органів. Таким чином, основною формою судового захисту прав фізичних та юридичних осіб від порушень з боку адміністративних органів держави та місцевого самоврядування виступає адміністративна юстиція, яка є неодмінною приналежністю правової держави [2, с.106].

Стан і перспективи розвитку адміністративної юстиції розглядалися у роботах Б. Беяневича, А. Євстигнеєва, Н. Кузнецової, І. Коліушка, Р. Куйбіди, Ю. Педька, О. Осадчого, В. Рикова, І. Самсіна, А. Селіванова, В. Стефанюка, Д. Шадури, В. Шишкіна, О. Штогуна, О. Угриновської та ін. [3].

У давніх історичних хроніках майже не знайти вказівок на обмеження волі суверена, які можна було б порівняти з сучасними уявленнями про адміністративну юстицію. Ані грецьке, ані римське право не торкалися такого предмета, однак у єгипетських записях періоду грецько-римського панування є певні згадки про закони, які накладали обмеження на індивідів, що подібні до кодексів адміністративних правопорушень. Китайські імператори створили Цензорат, що перевіряв і контролював діяльність численного чиновництва Китаю починаючи з часів династії Цін (221-206 рр. до н. е.). У багатьох відношеннях Цензорат нагадував прокуратуру, він виконував схожі завдання. Звісно, ані та, ані інша інституція не гарантували справедливе ставлення чиновників до громадян; вони були засобом здійснення контролю за численними урядовими підрозділами, забезпечували дотримання певного ступеня узгодженості в їх роботі [4, с.40].

За часів середньовіччя правові обмеження абсолютних монархій Європи запроваджувалися внаслідок конфліктів з церквою, повстань дворян, чий вимоги відображені у Великій хартії вольностей, та появи германського звичаєвого права, за якого зародилася доктрина, згідно з якою суверен не знаходиться над законом і може бути притягнутий до відповідальності за свої дії. Ці засадничі принципи знайшли вияв насамперед у положеннях про захист майна та особистої свободи і сприяли запровадженню правових механізмів обмеження, особливо за допомогою прийняття судових рішень. Піднесення у XVIII-XIX століттях теорії ліберальної демократії закріпило ідеї обмежень та відповідальності влади за свої дії, створивши підґрунтя для механізмів адміністративної юстиції, які виникли пізніше [5, с.54].

Виникнення й розвиток інституту адміністративної юстиції значною мірою пов'язане із втіленням у життя теорії поділу влади. Завдяки цьому постійно зростала роль судової влади при розгляді правових суперечок між адміністрацією й громадянами, а самі чиновники переставали бути суддями у своїх справах.

Значний прогрес у розвитку адміністративної юстиції спостерігається наприкінці XVIII століття, коли у Франції відбулася революція і заснована Державна рада, якою було визнано відмінність між публічним та приватним правом, а також потребу в окремому органі, який здійснював би нагляд за функціонуванням влади і дотриманням нею положень публічного права. За період свого існування Державна рада виробила механізм судового перегляду дій органів влади, який і сьогодні становить підґрунтя системи судового контролю у Франції. Ця модель, що передбачає створення окремого судового органу для перегляду адміністративних дій уряду, справила великий вплив на створення адміністративної юстиції в країнах Європи і світу. У результаті цього у 60-х та 70-х роках XIX століття було засновано перші адміністративні суди у Бадені та Пруссії, тим самим було створено підґрунтя німецької системи перегляду адміністративних дій. У той самий період перегляд адміністративних дій органів влади здійснюється і в Англії та США, але не адміністративними судами, а судами загальної юрисдикції. На території України зародження і розвиток адміністративної юстиції сягає XVI-XIX століття [2, с.107].

До 1996 р. вирішення проблеми адміністративних судів гальмувалося в зв'язку з несприйняттям судовою системою та іншими державними структурами цього виду правосуддя. Лише із запровадженням на конституційному рівні принципу спеціалізації судів загальної юрисдикції адміністративна юстиція перестала бути лише теоретичною проблемою, а її запровадження поступово стало переміщуватися з площини загальнотеоретичних дискусій у сферу законотворення. Перші законодавчі ініціативи з цього питання, як відомо, з'явилися ще в 1996 р., хоча за умов нереформованої судової системи (на той час норми старого Закону «Про судоустрій» від 1981 р.) їх реалізація була неможливою. Водночас дедалі більше утверджувалася думка про те, що без запровадження адміністративної юстиції в Україні справа реформування її державного апарату є безнадійною, а захист прав і свобод громадян – недосконалим і далеким від демократичних стандартів.

Серед етапів розвитку адміністративної юстиції як складової адміністративної та судової реформи можна виділити наступні:

1. реформування системи судів відповідно до Конституції, в тому числі запровадження системи адміністративно-правових відносин;
2. правове забезпечення правосуддя в сфері адміністративно-правових відносин;
3. організаційне, матеріально-технічне, кадрове та інше забезпечення діяльності адміністративних судів [6].

Єдиного підходу до визначення поняття «адміністративна юстиція» на сьогодні немає. У спеціальній літературі адміністративна юстиція розглядається як особливий порядок вирішення адміністративних спорів судами та іншими уповноваженими на те державними органами або як самостійна галузь правосуддя, метою якої є вирішення судами спорів між громадянами та органами управління (адміністрацією) або між самими органами управління. Крім того, адміністративну юстицію слід трактувати не тільки як особливий вид судочинства, а й як систему спеціалізованих судів або спеціальних судових підрозділів, які здійснюють адміністративне судочинство [7, с.15].

На думку В. Рикова, адміністративна юстиція є правовим інститутом, що характеризується «наявністю спеціальних судів – адміністративних, що відокремлені від загальних судів цивільної і кримінальної юрисдикції». Ю. Шемшученко вважає, що адміністративна юстиція – це «особливий порядок вирішення адміністративно-правових спорів судом та іншими уповноваженими органами». На думку Ю.С. Педька, інститут адміністративної юстиції поширює свій вплив на правовідносини правоохоронного плану, але з особливою правозахисною спрямованістю, об'єктом якої виступають суб'єктивні права громадян. Згодом він розширив цю думку і дійшов висновку, що зміст адміністративної юстиції включає такі складові, як адміністративний спір і оскарження громадянином дій або бездіяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; особливий судовий адміністративний процесуальний порядок вирішення спору; наявність спеціалізованих судових органів (адміністративних судів) [3].

В рамках традиційного підходу адміністративна юстиція характеризується певними рисами, які є доцільним відзначити. Серед них:

а) наявність правового спору (адміністративно-правового, управлінського спору) про публічне право, який виник в зв'язку з реалізацією публічного управління, виконавчої влади, управлінської діяльності державних службовців, тобто в сфері управлінської діяльності. Адміністративно-правовий спір (у контексті адміністративної юстиції) – це юридичний конфлікт, який виник між державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами з одного боку та іншими суб'єктами права з іншого, у зв'язку з порушенням суб'єктивних публічних прав фізичних чи юридичних осіб, що відбувається внаслідок здійснення адміністративної нормотворчості, що суперечить вимогам закону;

б) адміністративні спори вирішуються в межах здійснення правосуддя, тобто адміністративна юстиція – це складова судової влади;

в) метою адміністративної юстиції є правовий захист суб'єктивних публічних прав громадян та юридичних осіб. Власне порушення цих публічних прав і складає предмет адміністративної юстиції;

г) адміністративні спори розглядаються за встановленими процесуальним законодавством правилами, які забезпечують учасникам правового спору формальну (процесуальну) рівність, тобто в межах спеціально створених процедур розгляду скарг чи позовів [8, с.562].

У світі склалися два основні варіанти організації судового вирішення адміністративних спорів. Один з них втілений у більшості розвинутих країн континентально-європейської (статутної) системи права і передбачає існування у межах судової влади окремої спеціалізованої гілки адміністративних судів (Франція, Німеччина, Італія, Польща, Туреччина) або спеціалізованих адміністративних палат у структурі загальних судів (Іспанія, Нідерланди, Швейцарія). Безумовною перевагою такої моделі є професіоналізм і досвідченість професійних суддів, виходячи з їхньої чіткої спеціалізації. Особливість цієї моделі полягає також в існуванні особливої процедури розгляду судами адміністративних справ.

У державах англосаксонської (прецедентної) системи права повноваження щодо розгляду позовів проти адміністрації належать загальним судам (Велика Британія, Канада, США). Даний підхід дозволяє уникнути труднощів, які інколи виникають у країнах, що дотримуються попередньої моделі, при обранні особою компетентного суду у зв'язку з множинністю різних судів. Однак досвід все-таки показує, що контроль над адміністрацією з боку загальних судів не є неодмінно кращою гарантією для захисту прав громадянина [9, с. 11-12].

Таким чином, інститут адміністративної юстиції пройшов досить тривалий шлях формування. Не існує єдиного підходу до розуміння поняття адміністративної юстиції. Щодо суті даного явища, то адміністративна юстиція має характерні відмінності в країнах континентального права та в англосаксонських правових системах. Серед вітчизняних вчених також не існує єдиного визначення поняття адміністративної юстиції та його основних рис. Загалом під адміністративною юстицією слід

розуміти особливий порядок вирішення публічно-правових спорів за допомогою системи адміністративних судів, створених з метою захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Жушман М. Генезис і сучасний стан адміністративної юстиції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 8. С.105-109.
3. Кравчук В.М. Адміністративна юстиція і адміністративне судочинство: співвідношення з адміністративним процесом, процесуально-правова регламентація, перспективи розвитку. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153577778.pdf>
4. Параниця С.П., Войта Я.М. Адміністративна юстиція в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 2. С. 40-45.
5. Становлення та розвиток адміністративної юстиції. URL: http://www.vasu.gov.ua/userfiles/file/Vidavnicha_diyalnist/Nastylna_kniga_suddi/SUD_rozdil_02.pdf
6. Адміністративна юстиція в Україні – становлення та розвиток. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_4930.
7. Кравчук Т.О. Становлення, розвиток і завдання адміністративної юстиції в Україні та в деяких зарубіжних країнах. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. Вип. 8. С. 15-25.
8. Христинченко Н.П. Запровадження адміністративної юстиції в Україні. *Форум права*. 2010. Вип. 2. С. 559-563.
9. Коліушко І.Б., Куйбіда Р.О. Адміністративна юстиція: європейський досвід та пропозиції для України / за ред. В. Шишкіна. Київ: Факт, 2003. 146 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ АДВОКАТА ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Захарченко Дар'я Миколаївна,
студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
м. Хмельницький

***Анотація.** Адміністративне судочинство є способом реалізації конституційного права громадян на оскарження неправомірних дій та рішень органів державної влади. Надзвичайно важливим при організації адміністративного судочинства є правильне встановлення складу та процесуального статусу сторін та інших учасників судового процесу. Вирішення цього питання дозволить визначити роль кожного учасника судового процесу в розгляді адміністративної справи судом та реальний обсяг їх процесуальних прав і обов'язків.*

У науковій роботі визначається поняття адвоката як учасника адміністративних процесуальних правовідносин. Досліджуються норми чинного законодавства України, які визначають процесуальний статус адвоката в адміністративному позовному провадженні та провадженні у справах про адміністративні правопорушення, а також містять основоположні поняття, що визначають складові процесуальної правосуб'єктності адвоката. Аналізуються вимоги, що встановлюються до адвоката для його процесуальної участі в адміністративному судочинстві.

***Ключові слова:** адміністративне судочинство, процес, захисник, адвокат, Кодекс адміністративного судочинства України, правовий статус, правосуб'єктність.*

Стаття 3 Конституції України [1] декларує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. А утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Особливе місце в переліку прав і свобод громадян займає право кожного громадянина на захист своїх прав, свобод і законних інтересів.

Вищою юридичною гарантією прав і свобод людини і громадянина є їх судовий захист (ст. 55 Конституції України). Такий захист здійснюється в межах конституційного, цивільного, господарського, адміністративного і кримінального судочинства. Реалізація судового захисту нерозривно пов'язана з одним з основних конституційних прав людини і громадянина в Україні, а саме з правом на отримання правової допомоги (ч. 1 ст. 59 Конституції України). При цьому у випадках, передбачених законом, ця допомога може надаватися безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Конституційне

право на кваліфіковану правову допомогу входить у правовий інститут основних прав і свобод людини і громадянина, що лежать в основі правового статусу особистості, а також може розглядатися як один із важливих принципів безпосередньо адміністративного судочинства. Це право, з одного боку, є одним із найважливіших прав людини і громадянина, а з іншого боку, являє собою гарантію дотримання комплексу інших прав [2, с.107].

Дослідження питання визначення процесуально-правового статусу захисника проводилося на основі та з врахуванням робіт вітчизняних учених-процесуалістів, а саме: А.М. Бандурки, В.М. Бевзенка, Л.Р. Білої-Тіунової, О.І. Картузової, С.В. Ківалова, І.Б. Коліушка, А.Т. Комзюка, Р.О. Куйбіди, Р.С. Мельника, Т.А. Остапенко, В.С. Стефанюка, І.В. Топора, Н.М. Тищенко та інших [3, с.132]. Проблеми правових засад організації, функціонування адвокатури в Україні певним чином досліджували у своїх наукових працях такі вчені-юристи, як В. Гайворонська, І. Гловацький, І. Гончар, Я. Зейкан, В. Кульчицький, В. Купрішин, Д. Кухнюк, А. Святоцький, Ю. Стецовський, Д. Сусло, Д. Фіолевський [5, с.343].

Учасниками судового процесу є особи, які задіяні у розгляді справи судом. Традиційно суд не відносять до кола учасників процесу, оскільки він здійснює судочинство. У КАСУ така класифікація за наявності заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи до 15.12.2017 року (до набрання чинності Законом України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII) було виділено: 1) заінтересованих осіб (ними є особи, які беруть участь у справі: сторони, треті особи, їхні представники); 2) учасників, які не мають заінтересованості у вирішенні справи (ними є інші учасники адміністративного процесу: секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач) [4, с. 66]. На сьогодні за критерієм заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи заінтересованими особами є учасники справи та представники, а тими учасниками, які не мають заінтересованості, є інші учасники судового процесу.

Заслужують уваги і положення Кодексу України про адміністративні правопорушення [6], відповідно до ст. 271 якого у розгляді справи про адміністративне правопорушення можуть брати участь адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи. Ці особи мають право знайомитися з матеріалами справи; заявляти клопотання; за дорученням особи, яка його запросила, від її імені подавати скарги на рішення органу (посадової особи), який розглядає справу, а також мають інші права, передбачені законами України. Тобто, в адміністративному процесі адвокат виступає в ролі захисника.

Правовий статус учасників адміністративного процесу характеризується насамперед тим, що вони повинні володіти адміністративною процесуальною правосуб'єктністю. Відомо, що наявність адміністративної процесуальної правосуб'єктності є найважливішою ознакою учасника адміністративного процесу і як наслідок однією з передумов виникнення правовідносин, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства. Аналіз положень ст. 43 КАСУ дає підстави вважати, що адміністративна процесуальна правосуб'єктність - це категорія, що містить адміністративну процесуальну правоздатність та адміністративну процесуальну дієздатність [7].

Як професійний захисник і представник інтересів клієнта, адвокат може брати участь у величезній сфері матеріальних та процесуальних правовідносин, в яких він має певне коло завдань, прав та обов'язків, що у своїй сукупності визначають його правове становище у цих відносинах. Особливий інтерес, на нашу думку, становить правове положення адвоката в адміністративному судочинстві, адже воно пов'язане з розв'язанням конфліктів у публічно-правовій сфері, тобто коли однією зі сторін у адміністративному процесі завжди є державно-владний або приналежний до органів місцевого самоврядування суб'єкт. А той факт, що адвокатура не має відношення до жодної з державних чи з органів місцевого самоврядування структур, дозволяє адвокату більш ефективно протистояти інтересам публічних суб'єктів та їх адміністративному ресурсу [8, с. 37].

Слушною є думка Єфіменко М.Ю., що, зважаючи на те, що адвокат є фізичною особою, яка здійснює адвокатську діяльність, незалежну професійну діяльність щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту, цілком доцільно визначити поняття «завдання адвоката», «функції адвоката» наступним чином.

Завдання адвоката – це визначені, заплановані для виконання обсяги роботи адвоката, які здійснюються ним із метою здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту.

Функції адвоката – це основні напрямки діяльності адвоката, що здійснюються ним із метою здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту [5, с.344].

Зважаючи на сутність та особливості адміністративного процесу як різновиду юридичного процесу, маємо підстави до основних завдань адвоката у адміністративному процесі віднести: по-перше, надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, що виникають у результаті розгляду адміністративної справи; по-друге, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів

адміністративно-правового характеру; по-третє, захист прав, свобод і законних інтересів особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; по-четверте, представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; по-п'яте, представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення адміністративного процесу [5, с. 345].

Відповідно до абз. 2-4 ст. 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення повноваження адвоката на участь у розгляді справи підтверджуються довіреністю на ведення справи, посвідченою нотаріусом або посадовою особою, якій відповідно до закону надано право посвідчувати довіреності, або ордером чи дорученням органу (установи), уповноваженого законом на надання безоплатної правової допомоги, або договором про надання правової допомоги. До ордера обов'язково додається витяг з договору, в якому зазначаються повноваження адвоката або обмеження його прав на вчинення окремих дій як захисника. Витяг засвідчується підписами сторін. Якщо особа є суб'єктом права на безоплатну вторинну правову допомогу, у розгляді справи про адміністративне правопорушення може брати участь адвокат, який призначений Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Зазначений адвокат має права, передбачені ч. 1 ст. 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення та іншими законами. Повноваження адвоката, призначеного Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги, підтверджуються дорученням, що видається Центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги [6].

Досить цікавим щодо питання визначення правової допомоги та діяльності захисника в адміністративному процесі є законодавство Швейцарії. Згідно з федеральним законом Швейцарської Конфедерації «Про право адміністративних покарань» від 22 березня 1974 року під правовою допомогою розуміється діяльність органів управління Федерації, кантонів та громад з надання органам, компетентним на переслідування і прийняття рішення в справах про адміністративні покарання, необхідної інформації та службових матеріалів, які можуть мати значення для карного переслідування. Що ж до участі захисника, то відповідно до статті 32 указанного Закону обвинувачений може на будь-якій стадії провадження призначити захисника. Крім того, законодавець визначає коло осіб, які можуть виступати захисниками у процесі. Це діючі адвокати, які отримали патент на зайняття своєю професією в кантоні; члени професій, яких Союзна Рада уповноважила на захист у справах про адміністративні покарання; іноземний захисник, який допускається в провадження відповідним органом управління як виняток.

Адміністративно-деліктне законодавство Португалії також передбачає надання правової допомоги в разі притягнення особи до відповідальності за вчинення правопорушення, хоча й не містить детальної регламентації процедури її отримання. Згідно зі статтею 53 Декрету-Закону Португальської Республіки особа, яка обвинувачується в порушенні порядку, має право на супроводження адвоката, якого вона може обрати на будь-якому етапі процесу. Крім того, законодавець зобов'язує призначити на безоплатній основі захисника у випадках, коли це виправдовується тяжкістю порушення або фізичними чи психічними вадами обвинуваченого [10, с.109].

Процесуальний статус адвоката в адміністративному судочинстві визначений у ст.ст. 57-60 КАСУ. Так, повноваження на ведення справи в суді дає представникові право на вчинення від імені особи, яку він представляє, усіх процесуальних дій, які може вчинити ця особа. Розпорядження довірителя представникові, який бере участь в адміністративному процесі на основі договору, щодо ведення справи є обов'язковими для нього. Деякі адміністративно-процесуальні права мають особливий характер, зокрема до них належать: право повністю або частково відмовитися від адміністративного позову, визнати адміністративний позов, змінити його, досягнути примирення, передати повноваження представника іншій особі (передоручення), оскаржити судові рішення. Специфіка цих прав полягає у тому, що для того, аби адвокат міг їх реалізувати, його повноваження на вчинення кожної із зазначених дій мають бути прямо передбачені у дорученні чи іншому документі, що підтверджує адвокатські повноваження [9, с. 80-81].

Щодо обов'язків адвоката перед судом, то вони полягають у тому, що, представляючи свого клієнта в адміністративному процесі, він зобов'язаний виходити не тільки з його інтересів, а й спиратися у своїй діяльності на принципи чесності та порядності, поваги до суду та інших учасників адміністративного процесу, сприяти неупередженості, повноті та об'єктивності судового розгляду адміністративної справи.

З цього приводу доречно навести ст. 45 Правил адвокатської етики, в якій встановлено, що адвокат не повинен повідомляти сторонам та іншим учасникам судового провадження свідомо неправдиву інформацію стосовно фактичних обставин справи, суті закону, обсягу прав та обов'язків сторін або іншим чином намагатися схилити їх до зміни їх позиції, свідчень, здійснення інших дій, в яких зацікавлений його клієнт; адвокат повинен уникати позапроцесуального спілкування за суттю справи, що є предметом судового розгляду, з учасниками провадження, які не є його клієнтами, і має здійснювати таке лише у формах та з метою, що не суперечать чинному законодавству і лише у

випадках, коли це є необхідним для належного виконання доручення; адвокат має поважати процесуальні права адвоката, що представляє іншу сторону, і не вдаватись до дій, які грубо порушують ці права; адвокат не повинен вчиняти дій, спрямованих на невиправдане затягування судового розгляду справи [8, с.38].

Таким чином, адвокат є одним учасників адміністративного процесу, що може виконувати як представницькі функції, так і функції захисника, або надавати безоплатну правову допомогу. В національному законодавстві міститься досить широкий перелік прав та обов'язків адвоката. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють процесуально-правовий статус адвоката, є КАСУ, КУпАП, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність, Правила адвокатської етики. Однак, немає законодавчого визначення поняття «захисник», натомість статтею 271 КУпАП лише регулюються деякі аспекти процесуально-правового статусу адвоката.

Література:

8. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
9. Капля О. Забезпечення права на правову допомогу як принцип адміністративного судочинства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. Вип. 8. С.107-111.
10. Михайлов О.М. Суб'єкти адміністративного процесу (судочинства): підходи до класифікації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. Вип. 6. С.131-138.
11. Основи адміністративного судочинства в Україні: навч. посібник для юридичних факультетів та юридичних клінік / за заг. редакцією Александрової Н.В., Куйбіди Р.О. Київ: КонусЮ, 2006. 256 с.
12. Єфіменко М.Ю. Завдання та функції адвоката в адміністративному процесі. *Форум права*. 2012. Вип. 4. С.343-438.
13. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. Ст. 1122.
14. Цуркан М.І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів: монографія. Х. : Право, 2010. 216 с. URL: <http://mego.info/матеріал/32-види-та-процесуальний-статус-учасників-судового-провадження-у-справах-з-публічної-служби>.
15. Чудик Н. Участь адвоката в адміністративному процесі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4. С.34-39.
16. Чудик Н. Правовий статус адвоката в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 2. С.77-82.
17. Гудима А. Про правову допомогу адвоката в адміністративно-деліктному процесі: зарубіжний досвід. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. Вип. 1. С.107-112.

Галузь: «Фізичне виховання і спорт»

СПОРТИВНО-ІГРОВА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Томашук Олена Григорівна
доцент, кандидат педагогічних наук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Коханюк Олександр Ярославич
магістр
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Анотація. У статті розглянуто вплив засобів спортивно-ігрової спрямованості на підвищення рівня фізичної підготовки молодших школярів. З'ясовано стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці фізичного виховання.

Ключові слова: фізична культура, фізична підготовка, діти молодшого шкільного віку, засоби спортивно-ігрової спрямованості.

У системі фізичного виховання дітей шкільного віку особливе місце посідає фізична підготовка. Рівень розвитку її компонентів – сили, швидкості, витривалості, гнучкості позитивно впливає на фізичне

і психічне здоров'я молоді. Значну увагу в дослідженнях різних авторів приділено змісту і структурі фізичної підготовки дітей молодшого шкільного віку, її спрямованості та організації [1, 2 та інші].

Більшість авторів стверджує, що у фізичній підготовці дітей на сучасному етапі не враховуються нові наукові положення, а розроблена і рекомендована для впровадження в практику система оцінки розвитку фізичних здібностей не сприяє їх корекції та реалізації виховних і оздоровчих завдань у процесі занять фізичною культурою, які висунуті такими державними документами, як Закон України "Про фізичну культуру і спорт", Цільова комплексна програма "Фізичне виховання – здоров'я нації", Концепція фізичного виховання у системі освіти України.

У програмах з фізичної культури дітей молодшого шкільного віку значна частина часу відводиться вивченню техніки фізичних вправ і тільки в деяких фізична підготовка виділяється окремим розділом і її відводиться 30 % навчального часу на рік [4].

Спортивно-ігрова форма фізичної підготовки дітей молодшого шкільного віку нами розглядається як педагогічний процес, що включає колективну змагальну діяльність, сприяє формуванню особистісних якостей, поліпшенню психічного і фізичного здоров'я.

У навчальному процесі з фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку спортивно-ігрова підготовка є цінною тому, що використання елементів змагальної діяльності сприяє виникненню позитивних емоцій, які значно підвищують працездатність дітей, що є одним з вагомих факторів виховання фізичних якостей.

Одним із основних завдань спортивно-ігрової форми фізичної підготовки є зміцнення не тільки фізичного, але й психічного здоров'я учнів, удосконалення їх нервової діяльності. Це досягається за рахунок застосування різних ігрових вправ на одному уроці. Відомо, що діти молодшого шкільного віку не можуть довго зосереджувати свою увагу на одноманітному виконанні фізичних вправ. У зв'язку з цим на уроці фізичної культури доцільне використання цілої системи спортивних та рухливих ігор, естафет з включенням бігу, метання, стрибків, передачі і прийому м'яча тощо, що сприяє підвищенню рівня фізичної підготовки [3].

Таким чином, спортивно-ігрова форма фізичної підготовки позитивно впливає як на фізичне, так і на психічне здоров'я підрастаючого покоління.

Крім цього відзначено, що в процесі спортивно-ігрової форми фізичної підготовки створюються педагогічні умови і для формування таких особистісних якостей, як колективізм, дисциплінованість, формування вольових та інших особистісних якостей дітей молодшого шкільного віку [2].

Фізична підготовка дітей молодшого шкільного віку вимагає, насамперед розробки педагогічних умов, які дозволяють ефективно виховувати фізичні якості в процесі навчальних занять.

Зміст цих умов складають три основні положення: 1) при вихованні фізичних якостей слід, перш за все, забезпечити комплексність і відповідну послідовність виконання вправ вибіркового спрямування; 2) фізичні вправи вибіркового спрямування повинні виконуватися за визначений час, із певною інтенсивністю; 3) між виконанням фізичних вправ устанавлюються інтервали відпочинку, які сприяють відновленню організму після навантаження.

Комплексність виконання фізичних вправ забезпечує, перш за все, належний рівень всебічної фізичної підготовки, сприяє підвищенню позитивних емоцій.

Такий підхід передбачає проведення уроків з використанням програмового матеріалу в процесі навчання бігу, стрибкам, метанням і т.д.

Аналіз й узагальнення педагогічної практики фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку дозволило спланувати таку послідовність виконання вправ, спрямованого впливу на виховання фізичних якостей: гнучкість, спритність, швидкість, які розвиваються в підготовчій частині уроку, та швидкісно-силові можливості, сила і витривалість, на які впливають в основній частині уроку. Урок фізичної культури потрібно будувати на основі загальноприйнятих вимог і передбачати виконання вправ комплексного характеру і в певній послідовності. Час виконання вправ вибіркового спрямування визначати, перш за все, тим, які фізичні здібності необхідно розвивати у відповідності до навчальної програми і завдань уроку.

Висновки. Таким чином, розглядаючи зміст фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку наука та практика свідчать, що у цьому процесі значна увага повинна приділятися фізичній підготовці, яка спрямована на розвиток сили, витривалості, швидкості, спритності, гнучкості. Прямий зв'язок фізичних здібностей із системами зростаючого організму потребує обґрунтованих методик, які не зашкодять здоров'ю, а сприятимуть удосконаленню морфо-функціональних можливостей дитячого організму. Фізична підготовка дітей молодшого шкільного віку повинна здійснюватись у спортивно-ігровій формі, яка розглядається як педагогічний процес, що включає колективну змагальну діяльність, сприяє формуванню особистісних якостей, поліпшенню психічного і фізичного здоров'я. Проведений аналіз та узагальнення результатів дослідження, дозволяють стверджувати, що система фізичної

підготовки школярів з використанням ігрового методу дозволяє в сучасних умовах уроку фізичної культури значно підвищувати працездатність дітей молодшого шкільного віку.

Література:

1. Дубогай А.Д. Психолого-педагогические основы формирования здорового образа жизни младших школьников / А.Д. Дубогай: дисс. ... докт. пед. наук. – К., 1991. – 350 с.
2. Куц А.С. Модельные показатели физического развития и физической подготовленности населения Центральной Украины / А.С. Куц. – К.: Искра, 1993. – 256 с.
3. Ламкова О.І. Рухливі ігри та естафети / О.І. Ламкова, С.В. Дорофеєва. – Харків: Видавництво «Ранок», 2009. – 128 с.
4. Навчальна програма з фізичної культури для початкових класів загальноосвітніх шкіл (1-4 клас), затверджена Колегією Міністерства освіти і науки 4 серпня 2016 року.

Галузь: «Харчові технології та інженерія»

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ГАРЯЧОГО ЦЕХУ РЕСТОРАНУ ВИЩОГО КЛАСУ

Томашук Олена Григорівна
доцент, кандидат педагогічних наук,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

Томашук Ангеліна
студентка
Коледж технологій, бізнесу та права
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

***Анотація.** У статті розглянуто особливості організації роботи гарячого цеху ресторану вищого класу на 48 посадочних місць. Теоретично обґрунтовано роль та значення гарячого цеху на підприємстві громадського харчування.*

***Ключові слова:** ресторан, гарячий цех, кухари, страви, споживачі.*

У житті людського суспільства ресторани відіграють важливу роль. «Вихід» в ресторан виконує важливу соціальну функцію. Люди потребують не тільки насичення їжею, але і спілкування один з одним. Ресторани одне з небагатьох місць на землі, де працюють всі наші органи чуття, викликаючи загальне відчуття задоволення. Для оцінки їжі, обслуговування і самої атмосфери ресторану служать: смакові, зорові, слухові та нюхові відчуття.

Ресторан – підприємство громадського харчування з широким асортиментом страв складного приготування, включаючи замовлені і фірмові, винно-горілчані, тютюнові та кондитерські вироби, з підвищеним рівнем обслуговування в поєднанні з організацією дозвілля. Підприємства ресторанного господарства беруть на себе велику відповідальність за харчування людей. Призначення таких закладів – це виробництво продукції, її реалізація та організація її споживання. Сьогодні асортимент продукції, що випускається дуже різноманітний, як і асортимент самих типів підприємств. Класифікуватися вони можуть від характеру виробництва, від асортименту продукції, що випускається, від часу функціонування, від класу підприємства, від обслуговуючого контингенту і навіть від місця функціонування [1].

За характером організації виробництва ресторан належить до підприємств з повним технологічним процесом, тобто обробкою продуктів починаючи з прийому і зберігання сировини і закінчуючи реалізацією готової продукції. Для цього в ресторані є відповідні цехи: овочевий, м'ясний, рибний, гарячий, холодний та кондитерський. Але які б не відбувалися роботи по реалізації готових страв дуже важливу та провідну роль відіграє гарячий цех. Адже саме за допомогою нього відбувається підготування деяких продуктів до холодних страв, смаження, тушкування. Організація роботи гарячого цеху у ресторані має достатньо складну структуру і налагодити цей процес правильно – це половина зробленої роботи [4].

Мета статті – теоретично дослідити особливості організації роботи гарячого цеху ресторану вищого класу на 48 місць.

Рациональне розміщення закладів ресторанного господарства – це створення найбільших зручностей населенню при організації харчування за місцем роботи, навчання, проживання, відпочинку та під час пересувань, а також забезпечення високої ефективності роботи власне підприємства. В умовах конкуренції розміщення підприємства ресторанного господарства має дуже важливе значення, тому необхідно враховувати наступні фактори: кількість населення міста або району, розміщення виробничих підприємств, адміністративних, соціально-культурних та учбових закладів; покупна спроможність населення та попит на продукцію ресторанного господарства; прийняті нормативи розміщення мережі підприємств ресторанного господарства.

При створенні нового підприємства слід звернути увагу на попит споживачів, близькість до постачальників, розміщення торгових залів. Необхідно також вибрати тип підприємства, провести техніко-економічне обґрунтування, скласти бізнес-план, оформити реєстрацію підприємства та типові документи. Основним документом є статут. Важливим після реєстрації є державна ліцензія на право здійснення роздрібною торгівлі у сфері загальнодоступного харчування та право торгівлі алкогольними напоями і тютюновими виробами. Із постачальниками сировини та інших товарів укладаються договори, найбільш з них поширений це договір купівлі-продажу, де обумовлюються всі права та обов'язки сторін.

Волинська область розташована у північно-західній частині України, в зоні українського Полісся. Межує на заході з Республікою Польща, на півночі – з Республікою Білорусь, на сході – з Рівненською, на півдні – з Львівською областями України. Площа області становить 20,2 тис. км² (3,3% території України). Населення області – 1035,3 тис. осіб, з яких 52,2% – у міських поселеннях, решта – в сільській місцевості. Адміністративний центр області – місто Луцьк.

Ми пропонуємо розмістити свій ресторан вищого класу «Європа» на 48 посадочних місць на вулиці Замковій, що знаходиться у старому місті Луцька. Територія для побудови закладу є вигідною, так як район переважно густонаселений, великий потік туристів, які підуть відвідати Луцький замок, звертатимуть увагу на наш ресторан. Також, поблизу знаходиться Центральний ринок на якому можна здійснювати заклади сировини. Це дуже помітне та зручне місце для розташування закладу ресторанного господарства, що відіграє чи не найважливішу роль в подальшій долі підприємства.

Гарячий цех займає в підприємстві громадського харчування центральне місце. Він виконує повний цикл виробництва. Гарячий цех є основним цехом, в якому завершується технологічний процес приготування їжі: здійснюється теплова обробка продуктів і напівфабрикатів, варіння бульйону, приготування супів, соусів, гарнірів, других страв, а також проводиться теплова обробка продуктів для холодних і солодких страв. Крім того, в цеху готуються гарячі напої та випікаються борошняні кондитерські вироби (пампушки) для прозорих бульйонів. З гарячого цеху готові страви надходять безпосередньо в роздавальні для реалізації споживачеві.

Випуск готової продукції залежить від: загрузки торговельного залу, часу відпустки кулінарних виробів, тривалості зберігання виробів, від типу підприємства, обсягу виробництва, наявності обладнання, наявності кваліфікованого персоналу. У більшості ресторанах страви готують на замовлення, дрібними партіями. У тих закладах, в яких реалізують комплексні види харчування, збільшується обсяг роботи в доготовочних цехах у відповідності зі збільшенням інтенсивності потоку споживачів. В гарячому цеху страви та напої, що входять до складу комплексного обіду, кухарі готують заздалегідь великими партіями.

Гарячий цех повинен мати зручний зв'язок з заготовчими цехами, зі складськими приміщеннями та зручний взаємозв'язок з холодним цехом, роздавальною і торговим залом, мийною кухонного посуду.

Страви гарячого цеху повинні відповідати вимогам державних стандартів, стандартів галузі, стандартів підприємств, збірників рецептур страв і кулінарних виробів, технічних умов і вироблятися за технологічними інструкціями та картками, техніко-технологічними картами при дотриманні Санітарних правил для підприємств громадського харчування. Виробнича програма гарячого цеху складається на підставі асортименту страв, що реалізуються через торговий зал.

Режим роботи гарячого цеху залежить від режиму роботи підприємства (торгівельного залу) і форм виходу готової продукції. Працівники гарячого цеху, щоб успішно впоратися з виробничою програмою, повинні починати роботу не пізніше ніж за дві години до відкриття торгового залу (12:00-24:00). Тому гарячий цех у ресторані працюватиме з 10:00-24:00 год.

Виробнича програма гарячого цеху складається зі страв, що готуються у даному цеху. З розрахункового меню виконуємо ті страви, що відносяться до гарячого цеху [3]. Дані зведено у таблиці

Виробнича програма цеху

№ по збірнику рецептур	Назва страв	Вихід, г	Кількість страв
т.к.	«Європа» (Риба із горіховим соусом)	200	10
200	Суп картопляний	250	35
183	Борщ український	250	40
180	Борщ зелений	250	35
363	Солянка овочева	290	35
277	Окрошка збірна м'ясна на кефірі	250	40
512,692	Рулет із риби	100/150	50
486,694	Риба тушкована у томаті	225/150	20
551, 700	Філе яловичини смажене	100/150	50
563	Шашлик зі свинини	265	30
587,695	М'ясо шпиговане	100/150	20
607,706	Шніцель натуральний, січений	125/150	30
652	Гуска фарширована	285	50
643,696,762	Кролик тушкований	125/150/125	30
591	Гуляш	375	10
361	Запиканка гарбузова	180	20
321	Рагу овочево	260	50
900	Мус лимонний	150	19
906	Крем (ванільний)	150	10
890	Желе із ягід	200	20
924	Яблука в тісті смажені	175	10
959	Какао	150	7
867	Компот з сушки	200	19
1009	Напій журавлинний	200	30
1010	Напій яблучний	200	25

Розрахунок сировини, яка необхідна для приготування страв, проводиться на основі плану-меню і збірника рецептур [2]. Розрахунок проводиться для кожного виду страв окремо по масі бруто і нетто.

Висновки. Гарячий цех призначений для подальшої теплової обробки продуктів і напівфабрикатів. Гарячий цех починає роботу за 2 години до відкриття торгового залу, тому працюватиме з 10:00-24:00 год. , цех працює 7 днів на тиждень зі збільшенням навантаження у вихідні та святкові дні (працює без перерви).

Гарячий цех повинен бути оснащений сучасним обладнанням – тепловим, холодильним, механічним і немеханічним: плитами, пароконвектоматами, конвектоматами, харчо варильними котлами,

електросковородами, електрофритюрницями, холодильними шафами, а також виробничими столами і стелажми.

У гарячому цеху організують лінії приготування перших і других страв з виділенням робочих місць для приготування: бульйонів, перших страв, гарячих напоїв, смаження других страв, гарнірів, варіння і тушкування других страв, соусів і запікання страв.

Відповідальним за техніку безпеки в цеху є шеф-кухар, який слідкує за дотриманням вимог та проводить інструктаж працівникам цеху.

Література:

1. Архіпов. В.В. Організація ресторанного господарства: навч. посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. – 280 с.
2. Збірник рецептур страв і кулінарних виробів для ПГХ / укл.А.І.Здобнов. – К., ООО «Видавництво Арій», 2009. – 680 с.
3. Новосад Т.І. Організація виробництва в ЗРГ. Методичні рекомендації до підготовки, оформлення та захисту курсових проєктів: навчально-методичний посібник. – Луцьк: КТБП СНУ імені Лесі Українки, 2017. –152 с.
4. Томишин-Лелекач М.М., Канчі В.В. Технологічні розрахунки при проєктуванні ЗРГ. – Ужгород, 2010. – 196 с.